

SAYI: 48 FİYATI: 3000 TL (K.D.V. dahil)

EKONOMİ VE
POLİTİKADA

Görüş

AYLIK DERGİ KASIM 1990

YEGOndogen
Birinden başlayıp
TÜSTAV

i

stanbul: Susuz,
balıksız, ağaçsız,
ormansız, denizlerde
yüzülemeyecek,
yollarında yürünemeyecek.
muhteşem gürültülü şehir.
Kimi sosyologlara göre
sekiz milyonluk köy.

YENİ FİKİRLERDEN
KORKMAYALIM
Tanju Akad

"ZAFER"İN DİYETİ!
Tektaş AĞAOĞLU

UZUN İNCE
BİR YOLDAYIZ
Tevfik Çavdar

Ü
Güney ülkelerinin Kuzeye ekonomik tabiatının sürmesi Kuzey kapitalizmi için vazgeçilmez bir global iktidar sorundur. Kuzeyin zengin kapitalist ülkeleri, halkın refahını Güneyin yoksul halkın sırtından sağlıyorlar. Bunun bir aracı ekonomik ilişkilerse, bir diğeri politikadır, çeşitli politik müeyyideler ve giderek askeri güç kullanımıdır.

IÇİNDEKİLER

- 3 BİR ÇIKIŞ YOLU VARDIR**
HÜSEYİN HASANÇEBİ
- 4 CUMHURBAŞKANININ ANAYASAL YETKİLERİ**
CEM EROĞUL
- 5 İDAMLIK TOPLUM**
MEHMET DOĞANAY
- 6 UZUN İNCE BİR YOLDAYIZ**
TEVFİK ÇAVDAR
- 8 AMERİKAN TV'SİNDE TÜRKİYE**
DR. İRFAN ERDOĞAN
- BENİ KENDİNİZDEN**
- 9 SAYMAYIN**
ERDAL ATABEK
- 10 VERGİ POLİTİKASININ SIYASAL TAHĐİTLERİ**
PROF.DR. İZZETTİN ÖNDER
- 11 YARDIM YA DA HİRTLIK**
İLHAMİ SOYSAL
- 12 "ZAFER"İN DİYETİ**
TEKTAŞ AĞAOĞLU
- 14 YENİ FİKRİLERDEN KORKMAYALIM**
M. TANJU AKAD
- 16 KAMU YÖNETİMİNİN SON ON YILI**
DOÇ.DR. OYA ÇİTCİ
- 18 İSTANBUL: KENTLİLİĞİN OKULU**
CENGİZ BEKTAS
- 20 İSTANBUL'A KATLANMAK**
SEMRA SOMERSAN
- 22 "KRİZ" İÇİNDE BİR "KONUT GÜNÜ"**
OKTAY EKİNCİ
- 23 GELENEĞE DEĞİL GELECEĞE**
YÖNELİK SANAT
ATILA ERGÜR
- 24 NÂZİM'İN YAŞAMÖYKÜSEL**
ROMANINI YAZMAK
AZİZ NESİN
- 26 DEVLETİN SANATA EKONOMİK YARDIMI**
PROF.DR. NIHAT FALAY
- 28 İŞÇİ ARİSTOKRASI VE TÜRKİYE**
YILDIRIM KOÇ
- 30 DİCLE'DE İŞİK**
M. TAHİR HATİBOĞLU
- 31 SOSYALİZM VE ULUSAL SORUN**
MUZAFFER SENCER
- 34 ABD DE Mİ YENİDEN YAPILANMALI?**
REŞİT ERGENER
- 36 MARKSİST OLМАYAN KOMÜNİSTLER ÜZERİNE**
NAİL SATLİGAN
- 38 KAPİTALİZM, PERESTROYKA VE EROZYON**
YALÇIN YUSUFÇOĞLU

Ü T O P Y A

12

Eylül'e kurulan tezgâh "bi güzel" işliyor hâli. Enflasyon yüzde altmışlarda olağanlaşmışken memura yüzde on beş zam yeterli, hatta fazla bulunuyor. Körfez krizi bahane, zam üstüne zam, çalışanların geliri habire uşanıyor. Liberalizm midir, serbest piyasa midir nedir, amansız bir yoksaştırma mekanizması olarak işliyor. Özgürükler boyutu da böyle. "Yenileşmeci" Anap darağaçları kurmaya hazırlanırken, bir yandan da "savaşa hazır" diyen çocukların sokaklarda kovalıyor.

Rejim ilginç biçimlere de bürünüyor. Kuvvetler Çankaya'da birleşip ilginç bir keyfi güç oluşturuyorlar. Hükümet yok, çüntü parlamento filen yok. Parlamento ise, içeriği olmadığı, içinde muhalefet bulunmadığı için yok. Ama her şey o kadar başkak sırtı ki, "buma da gürk" çekmek demokrasiye sahip çıkmak yerine geçiyor.

Bunların hepsi herkes için malumu ilâm, ama daha vahim olagân karşılaşması. Demirel rejimi anlatmak için rejimin başını anlatıyor. "Her şeyden müftür" diyor. "Türkiye'yi ABD başkanıyla ortak yönettiğini" söylüyor. Böyle eleştiri ya dehşet uyandırır ya da tuluuttur, gülünür, herkes güller.

Toplumda mutabakat fazlalığı var; herkes kendi durumu ile uyumlu halde bulunuyor. Mutabakata demokrasi ve güvenlik deniyor; bir yerden, örneğin "duvar yazısıyla" bozulacak olsa adı hemen anarsiyi, teröre çıkarıyor; grev kaostan tasnif ediliyor.

Kendi bataklığı içinde yerli yerine oturmakta olan bu toplumsal "şeriat" halbuki bir diğer açıdan, dünyadaki gelişmelerden de beslenen yarına ilişkin özlemler açısından büyük bir boşluk yaratıyor; boyutsuz bir boşluk. Geleceğe açılmak şöyle dursun, buna daşır kaygular geliştirmek, özlem dile getirmek, kısaca insani boyutlar tasarlama boyutsuz ortamda gündem dışına düşmemeyi getiriyor.

O zaman şu soru geliyor: O halde ne yapılabilir?

Açmaz tasarımları da gölgeler, nitekim gölgeliyor. Acaba Anap içinden çıkacak bir grup bir kapı açar mı? SHP canlanıyor, gölge kabinesi ile bir yerlere gidebilir mi? Bunlar düşünüp bulabildiğimiz careler yerine geçiyor. Bundan ötesi Utopya...

Utopya deyince... Acaba gerçek çıkış yolu buradan bulunmaaz mı? Nasıl olsa kaybedilecek bir şey kalmamışsa Utopyaçılık, serüvencilik, aykırılık ve bunların yaşam ihtiyaçlarına bağlanmış manzumesi, ... tamam care değilidir diyelim, fakat boş durup oturmaktan daha güzel değil midir? Hem sonra toplumların marginalleri birden bire öne çıkarınca güzel çığlıkların hiç mi yoktur?

İllüstrasyonlar: Uğurcan Ataoğlu

Görüs
EKONOMİ VE
POLİTİKA DA
AYLIK DERGİ

► Sahibi: Sakıp Çelikyapı ► Yayın Yönetmeni: Çağatay Anadol ► Yazı İşleri Müdürü: Erdal Şahin ► Yayıncı: GÖRÜS Nuruosmaniye Cad. 5/2 Cağaloğlu-İstanbul Tel: 527 03 40
► Fiyatı: Yurtçi 3000,- TL Yurtdışı 3 DM. ► Yıllık Abone Ücreti (12 Sayı): Yurtçi 27.000,- TL Yurtdışı 35 DM. Abone bedelleri Yayın-Dizgi Merkezi'nin Yapı ve Kredi Bankası Çemberlitaş Şubesi'ndeki 002846-4 (Yurtdışı havaletleri için Yapı ve Kredi Bankası Çemberlitaş Şubesi döviz tevdiyat hesabı No: 616213-5) numaralı hesabına yatırılmalıdır.
► Dizgi-Ofset Hazırlık: S.O.S 511 25 36 ► Baskı: Teknografik ► Genel Dağıtım GAMEDA

TÜP

BİR ÇIKIŞ YOLU VARDIR

Yeniligi teorileştirmeye ve bunun da adına "yaratıcılık" demeye başladığınız anda, bir sosyalist olarak kendi varlık nedeninizle ililiyet bağıını koparmış oluyorsunuz.

tisi Girişimi adıyla anılan bu hareket 23/24 Kasım tarihlerinde Ankara'da, bir kurucu kongre çerçevesinde toplanarak program ve türzük taslaqlarını görtücecek, böyleslikle kuruluş adımı atmış olacak.

Bu birleşme sürecine sosyalistlerin, devrimci sol güçlerin tamamı katılmış değildir. Bu yanıyla zaten eksik bir birleşme süreci söz konusu değildir. Öbür yandan oluşturduğu kapsam içinde dahi birleşme süreci kimi zorlukları yaşayarak ve aşarak ilerlemektedir. Bu süreç sonunda kurulacak sosyalist bir parti Türkiye'de toplumsal bir hareket haline gelebilecek, topluma inandırıcı bir değişim alternatifini sunabilecek midir?

Evet/Hayır diye peşin cevap verilemeyecek yüzlerce sorudan biri de budur. Sol ve Marksist güçlerin kendi tarihlerine, toplumsal etkinlik aralıklarındaki birliklerine ve bir de dünyanın ve Türkiye'nin bugünkü koşullarından transfer ettileri psikolojilerine göre değerlendirecek olursak, peşinen evet demekten niçin kaçınmamız gerektiği anlaşılmıştır.

Türkiye'de topluma, elbet ondan da önce emeğe ve emekten yana topluma sosyalist bir proje bağlamında değişimler sunan bir proje yaratmak ve bunu da güçlü bir toplumsal hareket haline getirmek kolay çözülecek bir problem değildir. Bu noktada çok önemli olduğunu sandığım bir yaklaşımın ihtiyacı vardır. Dünyadaki ve Türkiye'deki realiteye inatlaşmamak, ancak bu realitenin dayatmalıyla sonuna kadar inatlaşmak.

Dünyadaki gelişmenin sosyalizm güçleri bakımından inkâr edilemez bir yönü var. Sosyalist ülkelerin tamamında derecesi farklı olسا da kapitalizme entegrasyon yaşamıyor. Bu gelişme bugüne kadarki sosyalizmi kurma gayretleri açısından ağır bir yenilik anlamına geliyor. O kadar ki, kendini bu deneme üzerinde temellendiren komünist hareketlerin yeryüzünden hiçbir hükümet kalmamıştır. Bundan böyle hiçbir yerde sosyalist güçler bu deneyime dayanarak yürüyemeler. Çünkü deneyimin bizzat kendisi yürümemiştir. Realitenin bu yarısıyla inatlaşmak ve bunu da ideolojik tutarlılık olarak algılamak yanlışdır.

Ancak, dünyadaki gelişmenin sosyalist güçlere dayatlığıyla sonuna kadar inatlaşmak gerekmektedir. Türkiye'deki sosyalist güçlerin herif yeterince ortaya koyamadıkları ve birlesme süreçlerine de yansımam olumsuzluk buradan kaynaklanmaktadır. Gerçekin dayatığı şey, sosyalizmin birden bir soyut bir amaç haline geldiği ve bunun kabulüdür. Yeniligi teorileştirmeye ve bunun da adına "yaratıcılık" demeye başladığınız anda, bir sosyalist olarak kendi

varlık nedeninizle ililiyet bağıını koparmış oluyorsunuz. İşte bu akibetle, bu dayatmayla sonuna kadar inatlaşmak gerekmektedir.

Inatlaşma tavrı ve kararlılığı Türkiye'de çok az. Bunun da bize özgü nedenleri olmalıdır. Örneğin, iktidar gününe ismemiş sosyalist güçlerin diliği pek altılık olmuşa benzemiyor. Dünyadaki gelişmeleri bizi gibi dünyadan diğer sol, Marksist güçleri de yakından izliyor ve gereklen dersi edinemeye çalışıyorlar. Ama biz daha çok, realitenin ağırlığı altında, sosyalist amacın reel sosyalizm deneyinden başka tarihsel dayanağı yokmuşçasına bir boşluk duygu geliştirmektedir.

Birlik süreçlerinin Türkiye'de, sosyalizm perspektifyle bağımlı kopermayan bir değişim alternatifinde yaratarak gelişmesi, tabii ilk adım olarak bu süreçlerde yer alıp sahiplenmeyi, ikinci olarak da bu süreçte sosyalizm sahiplenmeyi gerektirmektedir. Sosyalizmin tarıhsel dayanakları, bugüne kadar yanlış bir şartlanımla hapsitiğimiz bir alanda en azından bize itilim olacak niteliğini yitirmiştir; ama sosyalizm amacının gerçek tarihsel dayanağı kapitalist sömürge ise bize gerekten itilimi nerede arayıp bulacağımız açıklık kazanacaktır.

Başa dönersek, Türkiye'de köklü bir değişim amacını sırında taşıyacak dinamik toplumsal hareketleri yeni bir mücadele platformunda birleştirip etkin kılacak bir çıkış yolu yaratmaya aday güçlerden biri de sosyalistlerdir. Sosyalistlerin bir kısmının katıldığı birleşme girişimi de bu bağlamda bir ilk adım olabilir.

Nasıl olabilir?

Bunun yanıtı şimdiden belirlenemez. Yarın vermek isteyenlerin bu gelişmeye yabancılaşmaması lazımdır. Ne ipotek altına alıp darmadağın vurmaya çalışanlar, ne de "beni ilgilendirmez" deyip kenara çekilenler, ne bu mevcut birlik girişimine ve ne de bundan başka veya bundan sonra gelecek birlik süreçlerine, o halde aynı zamanda da Türkiye'deki alternatif arayışlarına katkıda bulunamazlar. Bu çabalara katılmamak, topluman karamsarlığına ve çaresizliğine ortak olmaktan başka bir şey değildir. Sosyalist olmakla bundan daha çok gelişen bir durum yoktur.

Realitenin ağırlığı altında, sosyalist amacın reel sosyalizm deneyinden başka tarihsel dayanağı yokmuşcasına bir boşluk duygusunu geliştirmektedir.

CUMHURBAŞKANININ ANAYASAL YETKİLERİ

Yürütmeyen başı olma niteliği simgesel olmak zorundadır. Olmazsa, hem parlamenter dizgeden, hem de, halkın oyuya seçilmemişine göre demokratik düzenden çıkarılır.

Kuramsal çerçeve

Geleneksel olarak yasama, yürütme ve yargı diye bölümleri devlet işlevleri arasında, en öncü olanı, hiç kuşku yok ki, yürütmedir. Tarihte, siyasetin ağırak merkezi hep yürütme gücü olmuştur. Yüzüller boyumca, bu güç, devlet başkanının elinde kalmıştır. Demokrasi savaşımı, özünde, yürütme gücünü halkın denetimine bağlama savaşıdır. Bunun için bugüne dek iki ana yöntem geliştirmiştir: 1) Yürütme gücü, halkın seçtiği bir meclisin eline verilir; meclis bu gücün, kendi içinden çıkardığı ve kendisine bağımlı tuttuğu bir hükümet eliyle kullanır: buna parlamenter düzge (sistem) denir. 2) Yürütme gücü, devlet başkanına bırakılır; ama başkanın kendisi halkın tarafından seçilir: bu da başkanlık dizgesini oluşturur.

Türkiye, demokrasi savasınına geç girdiği, dolayısıyla da devlet başkanının elindeki yürütme gücünden çok çektiği için, Ulusal Kurtuluş Savaşı'ndan başlayarak, bu gücü TBMM'nin elinde toplamıştır. O günden beri de, siyasetin temel doğrultusu bu olmuştur. TBMM, Türk siyasetin düzeninin temel taşıdır. Zaman içinde meclisin görevi ağırlığı azalmış olsa da, bu temel gerçek değişmemiştir. Devlet başkanı, doğrudan doğruya halkın oyuya seçilmemişti. Bu süre de bu böyle kalsaktır.

Kalabalık kurullar olan meclislerin, yürütme gücünün dolayısıyla olarak kullanınamaması, bunun için kendi içерiminden çıkardıkları bir takım hükmü-güvelencimeleri, işin özünü değiştirmez. Bir siyaset düzgeye "parlamenter" nitliğini vermemizi sağlayan ayrdıcı nitelik, yasama gücünün parlamentoaya at olmasının değil, yürütmenin parlamentodan kaynaklanması ve ona bağlı kalmasıdır. Yoksası, ABD'de de, yasama gücü parlamentoğun elindedir. Ama, parlamento yürütme gücünde egen olmadığı içindir ki düzge, parlamenter değil, başkanlık dizgesidir.

Siyasal açıdan sorumsuz olan cumhurbaşkanının kesinkes yürütme alanına giren bir takım yetkileri kullanması, onu ister istemez yürürlükteki anayasal düzenin dışına iter.

Bu yılın (basit) gerçekleri böylece anımsattıktan sonra, Türkiye'de cumhurbaşkanlığı

kurumunun düzen içindeki yerini saptarmak kolaylaşır. Devletin başı olma özelliğiyile, cumhurbaşkanı elbette yürütme gücünün de başıdır. Ancak, yürütmenin başı olma niteliği, simgesel olmak zorundadır. Olmazsa, hem parlamenter dizgeden; hem de, halkın oyuya seçilmemişine göre, demokratik düzenden çıkarılır. Demek ki, cumhurbaşkanının elindeki yürütme yetkileri göstermelik olmak zorundadır. Buna karşılık, devletin başı olması nedeniyle, cumhurbaşkanının elinde başka yetkiler de vardır. Bunlar, esas olarak, cumhurbaşkanının, anayasayı uygulamasını, devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetme görevinden kaynaklanan yetkilerdir.

Oyleyse, cumhurbaşkanının siyasetin içindeki yerini daha somut olarak belirleyebilmek için, anayasayı kendisine taşdığu yetkilerin hangilerini gerçekten kullanabileceğini, hangilerinin ise ancak göstermelik olduklarını saptamak gereklidir. Bunun için de anayasayı "okumak" yetmez. Anayasayı yorumlamak gereklidir. Örneğin, anayasaya göre cumhurbaşkanı, Türk Silahlı Kuvvetlerinin başkomutanlığını temsil eder. Cumhurbaşkanı, ordulara komutu edmeyeceğine, dış ülkelerde ya da ülke içinde silahlı kuvvetlerin sözleşti gibi davranışa fırsatcağına göre, bu yetkinin tamamen simgesel, göstermelik bir yetki olduğu aşktır. Demek ki, cumhurbaşkanının anayasaya göre durumunu, ancak elimizde sağlam bir ölçüt bulursa saptayabiliriz. Bu ölçüt de şudur: yürütme ilişkili yetkiler simgeseldir, ötekiler gerçeklerdir.

Ne var ki, söz konusu ölçütü kullanmak da o denli kolay değildir. 1982 Anayasası'ni yapanlar bile, bu işi doğru dırıktı bicerememişlerdir. Dolayısıyla, Anayasası'nın 104. maddesini sipp, yasama ve yargı ile ilgili yetkiler alıbasılgındaki bütün yetkilerle "gerçek", ötekilere ise "simgesel" demek de yanlışdır. Ayri ayrı her yetkinin içeriğine bakıp, bunun gerçekte hangi alanın alt olduğunu saptamak, yürütme özelliği taşıyanları simgesel, ötekiler ise gerçek nitelikte kabul etmek gereklidir.

Örneğin, 104. maddenin yasama ile ilgili olarak sayıldığı yetkiler arasında, cumhurbaşkanının, isterse, yasama yılının ilk günü, TBMM açılış konuşmasını yapma yetkisi vardır. Açıkta kalan, bu konuşmadada, cumhurbaşkanı, gelecek yasama yılı içinde hükümetin yapacağı işleri anlatmaya kalkarsa, söz konusu yetkiyi anayasaya aykırı bir biçimde kullanmış olur. Bu işlerden söz etmek istiyorsa, anayasaya uygun tek çözüm, konuşmasının başbakan tarafından hazırlanmasıdır. Ama, cumhurbaşkanı, yürüt-

me alanına girmeden, devletin varlığının, bütünsizliğinin, ulkenin bütünlüğünün, ulus egenliğinin, anayasının ve hukukun üstünlüğünün, demokrasının, Atatürk devrimlerinin, hukukun, ulusal dayanışmanın, insan haklarının, korunması gibi temel noktalarda; yansızlıktan ayırmamak koşuluyla, görüşlerini belirtebilir ve genel uyarılarında bulunabilir. Devlet başkanı olarak bu onun hakkıdır ve bunu yapmakla yürütmenin almasına taşmış olmak.

Başa ilginç örnekler de, Anayasası'nın 104. maddesinin bu kez "yürütme alanına ilişkin" olmak, cumhurbaşkanına tanındığı yetkilerden verilebilir. Beklenceği üzere, bu yetkiler esas olarak simgeseldir. Yani bunları kullanırken cumhurbaşkanı, hükümetin görlüğüyle bağlıdır. Ancak, buradaki kimin yetkiler için bu böyle olmadığını gibi, söz konusu bağımlılığın derecesi de yetkiden yetkiye değişir. Örneğin, başbakanı atama yetkisi, bu altbölimde yer almamasına karşın, bir yürütme yetkisi değildir. Cumhurbaşkanının, devlet başkanı olma özelliği sonucunda kullandığı bir yetkidir. Gerçi, mecliste belirgin bir çoğunluk varsa, o çoğunluğun önerisini atmakla yükümlüdür. Ama böyle belirgin bir çoğunluğun bulunmadığı durumlarda, cumhurbaşkanının, anayasal organların düzenli ve uyumlu çalışmasını sağlamakla erişileye kullanılabilecek önemli bir manevra alanı vardır.

Örneğin, yine yürütme yetkileri arasında, cumhurbaşkanının kararnameleri imzalamaya yetkisi yer alır. Burada, genel kurala uygun olarak, cumhurbaşkanının bakanlar kurulunun istençile bağımlı olması, kendisinin bakanlar kuruluna ayrı bir görüş dayanıma kalkışması gereklidir. Ancak, buradan cumhurbaşkanının gözü kapalı bir onay işletkesi (makinesi) olduğu sonucu da çıkmaz. Bir kararnameyi anayasaya açıkça aykırı görürse, anayasayı koruma görevinin gereği olarak buna direnmek hâkim sahiptir ve hatta bu onun için bir yükümlülükterdir.

Bu örnekler alabildiğine çoğaltılabılır. Önemli olan, işin özünü kavramaktır. Cumhurbaşkanı; hükümetin, başbakan dışındaki üyelerinin saptanmasında, yürütme işleminin yerine getirilmesinde, yanı genel siyasetin belirlenmesinde ve uygulanmasında, esas olarak yetkisizdir. Örneğin, başbakanın getirdiği bakanlar dizelgesini (listesini) reddedemez. Başbakan ya da bir bakan, hiçbir biçimde buyruk ya da yönerge (talimat) veremez. Anayasada sayılan bu nitelikteki yetkileri, esas olarak, simgeselidir. Yani göstermelikdir. Bunlar, geniş ölçüde, devlet başkanı niteliginin sonucu olan "öresel" yetkilerdir.

Anayasal durum

Bu yılın (basit) gerçekleri böylece anımsattıktan sonra, Türkiye'de cumhurbaşkanlığı

Gerçi bu göstermelik yetkilerde bile, anaya-saya birtakum aykırılık durumda, cumhurbaşkanı, andını çiğneyemez. O zaman direnir. Gere-kirse durumu kamuoyuna açıklar. Ama yine de, kendi doğru görünügü siyaseti bakanlar ku-ruluna dayatamaz.

Bunun dışındaki yetkiler ise, gerçek yetki-lerdir. Örneğin, Anayasa'nın 116. maddesine göre TBMM seçimlerinin yenilenmesine karar verirken, cumhurbaşkanı, görevlarındaki baş-bakanın görüşüyle bağlı değildir. Durumu kendi-si serbestçe değerlendirir. Ancak, bunu ya-parken de, elbette, andının gereklerine ve ana-yasayı koruma görevine uygun davranışın zo-rundadır.

Yürüme alanı dışından verilebilecek başka bir yetki örneği, birtakum yüksek mahkemeler-iye seçme yetkileridir. Bu yetkileri kullanır-ken de, cumhurbaşkanı, devlet başkanı niteliği ile hareket eder. Yani, bakanlar kurulunun gö-rüşüyle bağlı değildir. Seçimini serbestçe ya-par. Ancak, yine elbette, andının kurallarıyla bağılıdır. Örneğin, iye seçiminde yansızlıktan ayrılmış, ülkeye deiğiştiği şu veya bu siyaseti eğiliminin, belli bir yüksek mahkemedede ağırlık kazanma-sına araçlık edemez.

Uygulama

Yukarıdan beri sıralanmış olan açıklamalar işığında bugünkü uygulamaya bakıldığımda, görevdeki cumhurbaşkanının, ne yüzük ki ana-yasal kuralları uymadığı açıkça görülür. Kitle iletişim araçlarından elde edilen bilgilere göre, bugün dış siyaseti belirleyen de, en üst düzeyde yürütlen de cumhurbaşkanıdır. Aynı hicie-nde, geçimsel (iktisadi) siyasetin baş miman-odur. Oysa, bu iki alan da, hiçbir tarafsızlığı yer bırakmayacak biçimde, yürütme işlevine girer. Öyleyse, cumhurbaşkanı bu yetkileri an-ak simgesel olarak kullanabilecektir. Yani, kararları başbakan ve bakanlar verir, uygula-mayı onlar yaparlar, ancak devlet başkanlığı-nın simgesel ağırlığını kullanmak istediklerinde, cumhurbaşkanı törensel edimlerle onların bu isteklerine uyar. Örneğin, başbakan ve di-şileri bakan böyle istiyorsa, onların sap-tacıkları görüşleri bir yabancı devlet adamına aktarır. Cumhurbaşkanının, bu yürütme işle-rindeki ispatı (rolü) burada biter.

Uygulamanın böyle olmaması, kaçınılmaz olarak, hem siyaseti düzgün, hem de siyaset düzleminiz açısından sakıncalı sonuçlar doğurmaktadır. Anayasal geleneklerimize ve bugünkü anayasaya göre, siyaseti düzgün parlamen-ter dizgedir. Yürütmeye alanında gerek yetkiler kullanmaya kalkışan bir cumhurbaşkanı, bu düzgenin, dolayısıyla da anayasının, kurallarını çiğnenmiş olur. Yine tarıhsel geleneklerimize ve bugünkü anayasaya göre, siyaseti düzleminiz demokratik düzendir. Demokratik düzende, gücünü doğrudan doğruya halkın almayan hiçbir organ, yürütme yetkisini kullanamaz. Bu bakanın da, siyaseti açıdan sorumsuz olan cumhurbaşkanının, kesinlikle yürütme alanında giren birtakum yetkileri kullanması, onu ister istemez yürütülecekti anayasal düzenin dışına iter.

Özetle, anayasanın kendisine devlet başkanı olması nedeniyle tanındığı birtakum simgesel yetkileri bakanlar kuruluna bağlılı olsa da, kullanmaya kalkışan bir cumhurbaşkanı, hem de siyaseti (demokratik) düzlemin anayasayı çiğnenmiş olur.

İdamlık toplum!

Türkiye'de idam cezası on azıdan bir kaç on yıldır, hukucken de yoktur; filen de yok-tur! Kağıt üzerinde ve uygulanamaz niteliktedir. Filen yoktur günde toplum tara-fından reddedilmiştir. Hukucken de yoktur; çünkü infazı siyasi iradenin onayına bağlanmışır, böylelikle toplumun cezayı reddetmesi, hukucken işlemesini de önlemedi olmaktadır.

Peki ama, bu söyleyiğimiz, yüzlerce idam ce-zası verilen ve onlarcası uygulanan bir Ülke olma-mız gerçeği karşısında anlımı nedir? Hukucken veya filen olmaması gereken şey, hem hukucken, hem de filen nasıl olup da gerçekleşmektedir?

Bunu "olağandırlıkta" aramamız gerekdir. Toplu-mun reddettiği şeylerin engelleyle olabilmesi ola-ğan şartlarda mümkünür. Yani demokraside ve hukuk devletinde, idam cezasının uygulanabilir duruma sarkan, Türkiye'de olağanüstü koşullardır. Hukuk devleti ayak altına alınp, demokrasi de rafa kaldırılmışsa Türkiye'de idam cezası kolayca uygulanabili-mektedir. Bu işleyi tarz içinde idam cezası siyasi bir öz kazanmaklaşdır, çünkü doğrudan siyasi koşu-ların ürünü haline gelmektedir. Siyasi bakanın ko-şullar oluşturuunda siyasi mahkümular da, diğerleri de idam edilebilmektedirler. Siyasi koşulları yoksa adı suçlardan idama mahküm edilenlerin cezaları da infaz edilememektedir.

1984 yılı sonundan bu yana Türkiye'de idam ce-zaları infaz edilmemektedir. Başka bir açıdan, Anap hukümeti olsaktan sonra idam cezası uygulanma-mış, verilen üç yüze yakın idam hükümlü mecliste üs-tüste birlikte beklemiştir. Öyleyse Türkiye'de siyasi koşullar Anap'la birlikte normalleşmeye başlamıştır denebilir mi?

Bunun spekulatif olmayan cevabını gene en iyi Anap'ın kendisi verebilir, nitelik vermektedir. Bir Devlet Bakanı, Anap döneminde idam cezalarının infaz edilmeyğini "bu cezaları infaz etmeyecek beki Batı'ya gelişmiş bir Ülke olduğumuz imajını verebiliriz" gerekçesiyle açıklamaktadır. Bu "şark kurnazlığı" elki olmamış ki aynı bakan, hükümet olarak idam cezalarını infaz etme kararı aldılarını da belirt-mektedir. Bu da gösteriyor ki Türkiye'de siyasi ko-şullar Anap'la birlikte normalleşmek şöyle dursun, bubsütün olağanüstü hale gelmiş, adeta gerçeküstü bir hal almıştır. Diyalim 12 Eylülün doğrudan koşu-lanında kanunsuzluk, kanun olmadığı için vardır, Anap dönemi kanunsuzluğu ise kanunudur.

Anap bugün bekleyen infazlardan hiç degilse ba-zılarını gerçekleştirmenin yolunu aramaktadır. Kita-bına uydurabilirse hatta beki üç yüze yakın infazi "terörle mücadele" stratejisi içine yayarak gerçek-leştirmek bile isteyebilir. Özal'ın direktifile hükümetin konuyu ele aldığı, devlet bakanlarından bir Mehmet'in "kararlaştırdık", öteki Mehmet'in de "kararlaştımadık, sadece düşünüp tartıştık" demelerinden ve Başbakanın da "asacağız" diye ayak dire-timelerinden anlıyoruz.

Bu durumda neyi tartışabiliriz? Asalar-asamazlar tartışmasının bir anlımı var mıdır? Tepki-ler bu noktaya sıkışsa, ha asalar, ha asamazlar! Fakat her zaman asabılı güçte, idam hükmüyle tec-hiz, üç yüze yakın insan da asabılı olma riskiyle başbaşa kalırlar. Burada bir mantık hatası var, asıl onu düzeltmek gerekir. Asmayarsak "uygar toplum imajı" vermeye çalışan bir iktidann uygurklıkla falan

ilişkisi nedir? Bu barbarlıkta da ötedir. Barbarlık içinde çözüm gene de herkese kendi cürümünün ce-remesi ilkesi içinde kalır. Anap idama mahküm bekle-yenleri kendi cürümülerinin veya cezalarının gereğ-olarak değil de, başkalarını suçtan menetmek mak-sadıyla asmayı telaffuz etmektedir. İdam cezasının özünde yatan mantık da budur; ibret, yanı bir çeşit, başkası için cezalandırmadır; öyleyse asa da asa-ma da Anap iktidarı idam cezasıyla özdeşir. Anap'ın bizzat kendisi iktidar olarak mevcudiyetiyle toplumsal bir idam hükümdür. Türk toplumu idamlı-tır.

Neden böyledir? En başta iradesiz olmakian ölü-rü böyledir. İradesini temsil etmekten devreden değil, hep-ten devreden bir toplum hüviyetindeyiz. Devrettilgi-miz iradenin söyle veya böyle tecessüs etmesi du-rumunda yapabildiğimiz en ieri şey yorum yapmak, kaçı-çıkmak veya taraf olmakır. Bu, başka hiçbir seye benzemeyen, kendine yabancılasmaktan da öte kendine yabancılasmaktır. Şöyle de sorabili-riz: Başka herhangi bir ülkede böyle bir konu, doğru vo-ya eğri başka bir amaç için, bununla herhangi bir mantık bağı olmayarak bir başkasını asmak konu-su telaffuz edilebilir mi? Edilse ne olur değil, edilebi-lir mi?

Anap iktidarı böylesine aklı dışı, çağdı, insan vüdanını ayağa kaldıran amaçlar güdebildigine, böyle şeyleri düşündür tarışabildiğine göre onada vahim ve asla anlaşlamaz, anlaşlamayacağı için de çözülemez olan bir durum, bir yanlışlık var de-mektir. Ortada, iktidar tarafından, yaptığı için değil yapmayı düşündüğü için işlenmiş bir insanlık suçu, aklı suçu vardır. Her suç gibi bunun da bir müeyyi-deş olmalıdır.

Başka hiçbir çaresi yoktur, bu iktidar karşısına toplumun kendi dokunulmazlığını ilan etmesinden ve bunun gereğini hemen yerine getirmesinden baş-ka...

M. Doğanay

UZUN İNCE BİR YOLDAYIZ

Biliyorum, bu cinayetin de hesabı sorulmayacak. Tam bir çöküşün içersinde yaşıyoruz.

Iktidarımız, muhalefetimiz olayın farkında bile değil görünüyor.

ören günü parti binasının önünde toplandık. Kalabalık fazla sayılsın. Çevremde hep tanıdık, aşina yüzler. Kimiyle selamlıyoruz. Son yıllarda onlarda törende birlikte oldu. Günay'ın sesi yürüytü kolunu düzenlemeye çalışıyor. Kadınlar öne, öğrenciler arkası sıralara. Hafif bir dalgalanma, çevremizdeki bazı hanımlar öne doğru kendilerine yol arıyorlar. "Laik, demokratik çağdaş bir Türkiye" pankartı yürüyüş kolunda sık aralıklarla yükseliyor.

Gene Günay'ın sesi: Partinin hazırladığı pankarttan başka pankart açılmayacak. Sesler yükselmeyecek, slogan atulmayacak. Güçümüz sessizliğimizde simgeleşecek. Yeni bir yaklaşım bu. Ama yiğinlar haykırıkmak istiyor. Derken tempolu bir alkış sesi arkası sıralardan öne doğru sürekli, dalgalarak geliyor. Gene aynı ses: Güçümüz sessizliğimizdir. Bunu anlamak mümkün değil. Konuşmalar, saygı duruşu... ve yürüyüş başlıyor. Necati Bey caddesinin Sıhiye meydanına çıkan ucuna doğru yürüyoruz. Çevreden izleyenler, Binaların bütün pencereleri dolu.

Ağır ağır Bulvara dönüyoruz. Onümüz onbinler, arkamızda bir o kadar. Kaldırımlarda suskun içeriği izleyenler. En küçük bir tepki görülmüyor. Ordusunun önündeyiz. Birden 27 Mayıs öncesi gürler gözlerimin önünde. Inanılmaz bir coşku. Herkes kendine göre bir garkı tutturmuş. Kimisi "Hatırla Menderes o güzel geceyi, Kütahya yolunda yediğin silveyi" diye bilinen bir şarkının sözlerini değiştirmiş. Bizler ise kolkola girmiş "Menderes sabık Başbakan oldu" diye bir avaz yürüyoruz.

Sonra ne oldu. Görülen özgürlük düşleri nereye kaldı. Soysal'ların, Aksoy'ların coşku ile hazırladıkları o Anayasa nerede şimdi. Aradan otuz yıl geçmiş, aynı yollarda yürüyoruz. Bu kez umutsuz, yığın... Bir yerde yanlış yapıldı. Halkın kendisinin iktidarı belirleme inancını yoktu. O günlerde tartışılmadı bu. Sonra da hesabı sorulmadı.

Çevredeki apartmanların, işyerlerinin penceleri dolu. Kaldırımlarda aynı duyarlı, donuk bakışlarla izleme. Nedir bu yalnızlığımız. Onbinler yürüyor, ama herkes yalnız. Durakların yanından geçiyoruz. İnsanlar otobüs beklerken tören baskınına uğramış. Kimilerinin, çubuk yürüyün de gelsin şu otobüsler, dercesine yıldızları asık. Bir iki genç alkışlıyor. Başörtülü kadınlar. Yürüyüş kolundaki kadınlar gelin bize kanlı diyorlar, hiçbirinde ses yok. Türbanlılar da var, onlar da seyrediyorlar. Belki tabut önlərinden geçen bir fatihə okumuşlardır. Kimbilir? Gene anılar hticum ediyor. Eskiden önlənde küçük bir parkın tuhunduğu Kızılay binası yok şimdi. Oysa o parkta az mı oturmuş, yemeklerimizi hemen onun yanındaki "Küçük Özen"de yemişti. Güner Sümer, Orhan Duru, Cemal Süreya, Tevfik Akdağ ve daha niceleri. Dil, tartışma konularımızın önlənde gelirdi. Politikayı pek öyle genel yerlerde konuşamadık.

Tüm sorunumuz halkımızla bütünlüğmekti. Şimdi ise cenaze törenlerimiz bile ayrı. Yıllardır halkla aydınlar, ilerlemeden yana olanlar arasında varolan uçurum gittikçe açılıyor. Kolamızıza uzatsak erişemiyoruz onlara, sesimizi bile duyuramıyoruz. Kimler açtı bu arayı, hangi nedenlerden büyüyor bu uçurum? Oysa bizler halktan yana düşünciyorduk. Onun çıkarlarını en önde tutuyorduk. Nedir bu onbinlerin yalnızlığı, Romanımız, öykümüz, sürüümüz bile aynıydı. Dinlediğimiz kasetler farklı. Kitap fuarlarında birbirlerini tanımayan yazarların önünde ayrı kuşruklar oluşturuyoruz. Ve bütün bunların hesabı sorulmadı. Sorulaması yapılmadı.

Kızılay meydanını geçiyoruz. Sol tarafta Yüksel caddesinin giriş. Çeşmelerin çevresinde toplananlar izliyorlar töreni. Çoğu uzun saçlı. Metalci, ya da Acid'ci gençler bunlar. Kafalarına göre takılıyorlar. Sabahtan akşamda dek kaldırımlarda öylesine kafa buluyorlar. Neye inanıyorlar. Belli ki var bir bildikleri. Ama iyice bireyselleşmişler, umurlarında değil dünya ve de Türkiye. Orhan Veli'nin aynalı, cimbizli yosmalarından da ötedeler. Yargılanmak mı, yoksa biz ne yaptık bunlara mı demek doğru, kestirmek mümkün değil. Daha sonra ünlü mağazalar dizisi: Limon, Benetton,

Rahmetli Menderes'in "Odunu aday göstersem seçilir" yaklaşımı bugün her yönüyle doğrulanmadı mı? SHP'nin son kurultayında bile insanların düşünceleri, ilkeler değil sadece kişiler peşinde koştugunu görmedik mi?

Vakko, Tiffany, Bravo Dolphin, Beymen vb. Vitrinleri caçaklı. Fiyatlar ise bir yerlerde. Düzenin mağazaları. Başarınlı, kandırın ve aldatan bir düzen aynası hepsi.

Sağda Güven parkı ve içinde otuzlu yılların faşist eğilimlerinin simgesi önlü anıt. Tüfekli, güçlü kuvvetli üstün insanları görtüntüleyen yontu ve üzerinde ilkokuldan bu yana cizberleyegeldiğimiz sözcükler: "Türk oğün, çalış, güven". Birden gözlerimin önünden yıllar hızla geçiyor. Soruyorum kendi kendime: oğün ama niçin? Çalış ama nasıl ve nerede? Güven ama kime? Öğrencilik yıllarımızda, hani savaşın dört bir yanı sardığı kırkı yıllarda bu sözcükler bize nasıl da gurur verirdi. İnanıldık gelecekte çok işler yapılacağına. Yeni bir toplum yaratacak ileri, özgürlük ve insanca yaşayan, 1946'yi böylesine alkışladık, 1950'yi kutulmuş olarak, kansız devrim diye göklere çıkardık. Hep özgürlüğü aradık, gerçek demokrasının kurulduğu sivil bir toplumu düşledik. Şimdi o duşlerimizin karabasına dönüştürülmüşüyor. Her gün bir başka yıkımı ağıtlar yakarak ölülerimizin arkasından yürütüyoruz. "Ankara, Ankara güzel Ankara/Seni görmek ister her baharı kara" diye maryamın belleğimizde yer ettiği günlerin Ankarasının övünç abidesi Bakanlıklar geçiyoruz. Nazi dönemi Alman mimarisinin klasik örneklerinden biri olan İşçileri Bakanlığı sağımızda. Parti bayraklarının asılacağı sütunlu avlusuna bile unutulmamış. Bir büyümü şimdî Emniyet Genel Müdürlüğü. Öğrenciler haykırıyor "Katiller bulunsun hesap sorulsun". Günday'ın susturan sesi yok burada, onlar Meclis teki törende. Yığınlar sokulmadı Meclise. Orada aynı bir tören yapıldı, halkın Meclisinde halkın olmadığı bir tören. Meclis'in Dikmen kapısına giderken bunları düşünmemek

elde değil. 1908 Devriminden günümüze seksen iki yıl geçti. Çok yazdık, söyledik bunları, birinci Meclisi bir yana bırakıksak parlamento ne zaman halkın Meclisi olabilirdi? Gözlerimin önünde gene ellili yıllar. Bir pazar sabahı, Kızılay'dan Kavaklıdere'ye doğru yürüyoruz. Bugünkü Meclis binası daha bitmemiş. Buranın halkın temsilcileriyle dolacağı günler üzerine söyleşiyoruz. Sonra da altmışı yillardan sonundaki bozgunumuz, parlamento dışı muhalefetten medet umanılarım. Hepsı bir yana insan soruyor şu soruyu: Halkımız ne zaman istedikleri kişileri özgürce gönderebildi meclise? Tek parti dönemini bırakın bir yana, o günlerde "Müntehibi sanı"lar gözdeydi. Yani ikinci seçmenler. Onlar halk adına oy verirlerdi. Sonra partiler listeleri düzenlediler. Ya genel merkezleri yaptı sıralamayı, ya da delegeler. Sonuçta halka partije oy ver, onun seçtiği sen de seçmiş olacaksın dendi. Hangi milletvekili bugün "Beni doğrudan halk seçti" diyebilir? Çinlik halk değil parti onun milletvekiliğine karar verdi. Bugünkü eyyamçı yapı biraz da buradan geliyor. Genel Başkanlara yaramak, delegelerin peşinden koşma, onların istediklerinin dışında hiçbir doğruluğu savunmamak gibi eylemlerinin köktünde bu yapı yiyor. Rahmetli Menderes'in "Odunu aday göstersem soğur" yaklaşımı bugün her yönüyle doğrulanmadı mı? SHP'nin son kürultayında bile insanların düşünceleri, ilkeler değil sadece kişiler peşinde koştugunu görmedik mi?

Eski Saracoğlu evlerinin duvarları üstine oturmuş cenazenin önlünden geçmesini bekliyorum. Savunma Bakanlığı kılıçısı ile Polis Koleji arasındaki yol burası. Onbinlerin yalnızlaşmış yürüyüşü bu kez önlünden geçiyor. Kaldırımlarda birkaç kişi. Karşıda Savunma

Bakanlığında görev yapan askerlerin görüşe gelmiş insanların kuynu. Izliyorlar önlünden geçenleri. Ben de katılıyorum tekrar korteje. Tam karşımızda yeni Başbakanlık Binası ve Devlet Planlama Teşkilatının bulunduğu bina. Gene 1960'larda heyecanlı günler geliyor akıma. Planlama kavramına dört elle sarılmış. Birileri "Plan mı-Pilav mı?" ikilemini gündeme getiriyorlar, ama ilerici aydınlarımız umutla plana bağlanıyorlar. Kısa süre içerisinde umutlar yorgunlaşıyor. İktidarlar plana inanmıyorlar. Hangi kanat tan olursa olsun Planlama örgütü ciddiye alınmıyor, ya da belli amaçlar doğrultusunda kullanılıyor. Planlama, toprak reformu artıksa sadece sözlerde kalmış. 12 Mart günlerinde bir söyleşen gibi oluyorlar, ama kısa sürede yolaşınıyorlar. Çağdaş ileri bir toplum yaratmanın tüm araçları teker teker yok ediliyor. Buraları çok değişik amaçlı kadroların at oynatığı kurumlar haline getiriliyor. Militanlar yerleştiriliyor. Ta-kunyalı biraderler ortağın şanı. Ve bunları sorgulamak, hesabını sormak kimsenin aklına gelmiyor.

Camiye yakın bir yerde duruyorum. Önümüzde gençler kırıp kırır. Ezan okunuyor. Sela bile verilmeli. Kimse'nin dikkatini çekmiyor bu. Bir kez daha insanların ayıran uçurumun keskinliği gözler önüne seriliyor. Ölülerimizi bile bir başkalrı kendinden saymıyorum. Gençler muri miril "Kızıldere" marşını söyleyiyorlar, unlamı. Ölülerimizi, gençimizi bir kez daha hatırlatan bir ağzı sanki. Kuşaklar boyunca çok şeyler yapılmak istendi bu tilkede. Eğitim humlesi, sağlığı devletin eğriliğini koyması, sunayı devrimi programa bağlama, tariumda atılım sağlayacak devlet çiftlikleri, kooperatifliğin özendirilmesi, tarım reformu, doğal kaynakların ulusal yapı içerisinde değerlendirilmesi. Daha bunlar gibi nicelemi sayabiliriz. Peki nasıl geldik bugünkü noktaya. Bunu sorulamadan samim yeri bir atılım yapmamız mümkün değil.

Dağılıyoruz. Biliyorum, bu cinayetin de hesabı sorulmayacak. Tam bir çöküşün içerisinde yaşıyoruz. İktidarımız, muhalefetimiz olayın farkında bile değil görünüyor. Onaltı yaşında öğrenciler "Savaşa Hayır" dedikleri için okullarından atılıyor, tutuklanıyor. Cezaevlerinden sanıklar, hükümlüler dört bir yana, özellikle yeni hücre tipi cezaevlerine atılıyor. Bakanlar engizisyon üyeleri gibi sadece idamdan, asmaktan kesmekten bahsediyorlar. Tek bir insanın yönetimi almış peşine hepimizi sürüklüyor. Ama gene de bir umut var. Geride bıraktığımız tören tüm demokralların, aydın insanların gerekligi içinde nasıl birleşiklerini gösterdi. Gerçi yalnızların birleşmesiydi bu. Ama çoğalabilir, yalnızlıkta armalılabildi. Yeter ki bizler birlik olmanın önemini bulalım. Eğer öğrenmek istiyorsak bu tören bize birlik olmanın önemini de öğretti. Şu ya da bu parti bir diğerine katılsın, birleşsin demekle birlik olunmuyor, onun da ötesinde, birliğin yaratıcı gücüne erişilmiyor. Oysa her partinin, her grubun kişiliği korunmak belirli somut amaçlar çerçevesinde birleşilebiliniyor. Eğer bunu öğrenebilsek, o da bir kazanç..

On altı yaşında öğrenciler "Savaşa Hayır" dedikleri için okullarından atılıyor, tutuklanıyor. Bakanlar engizisyon üyeleri gibi sadece idamdan, asmaktan kesmekten bahsediyorlar.

AMERİKAN TV'SİNDE TÜRKİYE

Amerikan televizyonları dış dünyayı, özellikle Avrupa dışındaki ülkeleri tehlikelerle dolu karanlık bir dünya olarak tanıtırlar.

Ortadoğu'nun karmaşık hale getirilen sonurlarına Irak'ın Kuvvet'i işgal ve ilhak etmesiyle yenileri eklendi. Türkiye'yi yönetenler bu gelişmelerle kısa dönemdeki "çökürtü" açısından bakıyorlar; yarın sağlanacaksız taraf olmada bir sakince göremediklerini açıklıyorlar. Bu tutumlarında Irak'a karşı açık bir düşmanlık -şimdide kadar- olan edilmenişi de ABD'nin gözünde girmeye, ondan "aferin" alma gayretleri açık biçimde gözlenmektedir. Peki nü Amerikan kamuoyu Türkiye'yi nasıl görüyor? Daha doğrusu kamuoyunun dünyasında olup bitenleri öğrendiği televizyon ekranları Türkiye'yi nasıl yansıtıyor? Bu önemli bir sorudur, çünkü bu bakış açısından Türkiye'nin "değerini" belirlemeye önemlidir.

Iletişimde neyin ele alınıp nasıl işleneceğinin egemen ideolojilerin belirlediği sınırlar içinde yapılır. Örneğin televizyon haberciliği dünyada egemenlik suren Amerikan düşünceyi her gün deneyip yenileyen, yaşadığı bir çerçeveye içinde yürütülür.

Bu günlük pratik çögünüklük kasıtlı olarak yapılan bir şey değildir, egemen Amerikan düşünceyi her gün deneyip yenileyen, yaşadığı bir çerçeveye içinde yürütülür. Bu günlük pratik çögünüklük kasıtlı olarak yapılan bir şey değildir, egemen Amerikan düşünceyi her gün deneyip yenileyen, yaşadığı bir çerçeveye içinde yürütülür. Bu günlük pratik çögünüklük kasıtlı olarak yapılan bir şey değildir, egemen Amerikan düşünceyi her gün deneyip yenileyen, yaşadığı bir çerçeveye içinde yürütülür.

nin (örneğin uçak kaçırma) nasıl sunulacağı sorunu çok önemlidir. Amerikan habercilik anlayışı bu konuya bazı mekanik çözüm yolları getirmiştir. Ve bunlar bütün Avrupa ve Türkiye gibi alanlarda bilinçli veya bilinçsiz bir biçimde benimsenmiş, savunulmuş ve savunulmaktadır. Bu mekanik çözüm yollarının, örneğin karşı görüşlere eşit zaman (ya da yer), incelenecek söz hakları, haberlerin açıklamasız anlatımı, anlatımın ilgili kişilerin ağızlarından yapılması içeriği savunulur. Bu savunmaya göre, haberde kişisel olmayan veriler, gerçekler konuşur. Habercinin kattığı hiçbir bireysel değer yargısı yoktur. Haber ve haberci tarafsızdır. Bu iddia çirkin bir tabana dayanır, çünkü hiçbir anlatım, hiçbir mekanik çözüm yolu belli bir dünya görüşünü savunmadan ve desteklemeden yapamaz. Bunun en güncel örneği, Irak'ın Kuveyti işgalıyla başlayan olaylarda Amerikan televizyonlarının haberlerde Türkiye'yi nasıl gösterdiğidir. Aşağıda açıklayacağımız bu güncel örnek Amerika'nın kendi halkına dış dünyasının, özellikle Avrupa dışındaki dünyasının kendi habercileri tarafından nasıl bağınazca tanıtıldığını çok açık biçimde ortaya koyar. Amerikalı olan ya da olmayan bazı bilimadamlarının araştırmaları sonucu belirttikleri gibi (örneğin H. Gans, T. Gitlin, H. Schiller, G. Murdoch, D. Smythe) Amerikan televizyonları dış dünyayı, özellikle Avrupa dışındaki ülkeleri tehlikelerle dolu karanlık bir dünya olarak tanımlar. Amerikan iletişim ideolojisininlığında çalışan iletişim profesyonelleri bizim gibi ülkelerde ilgili haberlere ancak bir iç savaş, işgal, binlerce kişinin kitlesinde olduğu felaketler, devlet terörü dışındaki çok sayıda insanın olduğu terörist operasyonları, kitle katılımları olduğu zaman yer verirler. Bu yer verdiği konumum işlenen biçimde Amerikan halkına şu söyleyen: Dış dünya savaşlar, korku devrimler, felaketler, kitle halinde ölümler, ahlak ve sefaletle dolu. Onlara bak ve "God bless America". Tanrı'nın Amerika'yı takdir ettiğini gör. Bu, üniversite çevrelerinde ise şu anlama gelir: Gerçi bizim sistemimizin ve yaşam biçimimizin bir çok eksikleri ve aksaklıları var, ama öteki ülkelerin durumu, bizim sistemimizin ve durumumuzun varolannı en iyisi olduğunu kanıtlar.

Türkiye'den haber

Son yirmi yıl içinde Türkiye hakkında Ame-

rikan televizyonlarında verilen haberler Kıbrıs'ın "işgalii", İstanbul'da bir sinagogda yapılan katliam ve ceza sistemimizi ortaçağ vahşetine benzeten "60 minutes" programından ibarettir. Şimdi de Ortadoğu sorumunda Türkiye'yi kullanma konusu ve çabaları gündeme getirir. Irak'la ilgili sorunda Türkiye taraf değil, ancak yakın "dost" ve "umut" olarak sunulmaktadır. Bu durumda Amerikan televizyonlarında Türkiye'nin pozitif görüntülerini yer almazı gereklidir. Ama gerçekte durum hiç de böyle değildir.

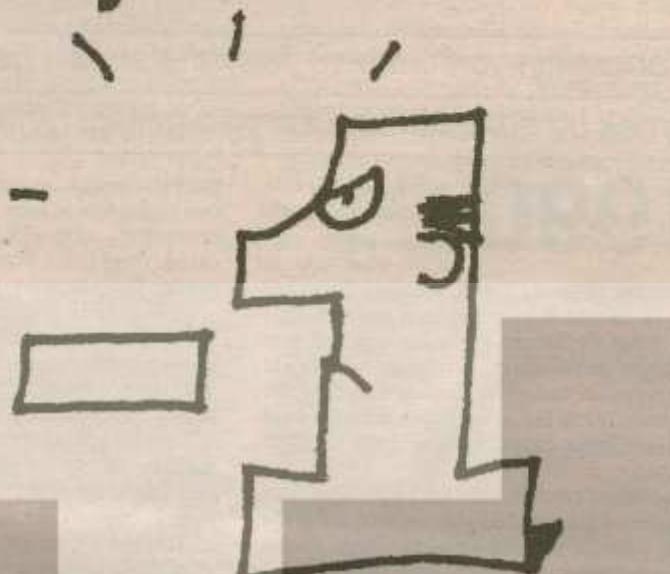
Bir kere Türkiye'nin sınırları ile ilgili sorun vardır. Amerikan televizyon haberlerinde ön ve arka planda çoğunlukla iki tür harita kullanılır. Birincisinde her ülke ayrı renklerle boyanmış olarak gösterilir. Ikincisinde sınırlar çizgilerle ayrılmıştır. Amerikan televizyonlarında geçtiğimiz günlerdeki haberlerde hem renklerle boyanan hem de çizgilerle belirlenen Türkiye sınırlarına Trakya dahil edilmemiştir. Sınırlar Marmara denizinin Arya yakasında bulunmaktadır. İlkel çağlarda yaşayan ve Hristiyan olmayan bir Asya ülkesi, Avrupa'da bir karış toprağa nasıl sahip olabilir, değil mi?

İkinci sorun Türkiye'deki yaşam biçiminin sunumudur. Türkiye Amerikan televizyonlarına göre ilk çağlarda yaşayan bir ülkedir. Görüntülerde dar sokaklar, ahşap ve çamurdan yapılmış evler, çöl gibi görünen kırk topaklar, bütün vücutlarını çarşalla kapatan kadınlar, takkelî, palebiyâkî, yüzleri traş görmemiş erkekler, sokaklarda oturun, tavla oynayan acaip insanlar, taşıma aracı olarak kullanılan eşekler yer alıyor. Türkiye yaşam biçimini, gıdası, barınağı -evi, çevresi ve taşıma teknolojisiyle tamamen geri kalınmış ilk çağ toplumu olarak göstermektedir. Örneğin Ankara ve Diyarbakır New York'un en fakir, işsiz, güçsüz zavallılarının yaşadığı, bükümüş, yıkık dökük, rezil görünümlü zenci ve ispanyol harlemlerinden çok daha kötü gösteriliyor. Bu tür sunumun sonunda, Amerika'nın açları, insanca yaşamın çok alındıda yaşayan milyonlarca kendi "geçmiş" ve "iyi" hallerinden dolayı ve Amerika'da olma şanslarına dua etmekten başka ne yapabilirler ki?

İdeolojilerin sonunu ilan eden ideolojiler gerçekte kendi ideolojilerini evrenselleştermek olarak yutturmaya çalışırlar. Bu yutturmacada başlı ise bu ideolojinin egemenliğinin yaygınlığı ve bu egemenliğe karşı mücadele eden ideolojilerin durumıyla orantıdır. Belirliliğimiz biçimde Türkiye'yi gösteren Ameri-

SÖZÜM SANADIR

Beni "kendinizden" saymayın...

kan habercilerinin düşünme biçimini egemen bir ideolojinin biçimlendirdiği bir kafa yapısıdır. Bazı Türk televizyoncuları da Amerika'ya gitmeklerinde aynı egemen ideolojinin etkisiyle Türk seyircilerine gökdelenler ve zengin yaşam biçimini gösterirler. Röportajlarda ne İspanyol ne de zenci harlemelerinde yaparlar; soğuktan titreyen, ısınmak için birbirine sarılmış bir Amerikan ailesini, verem ve bit salgınma uğramış yoksul semtlerin okullarını, uşaklardan atılan ilaçlarla zehirlenen veya ölen tütün toplayıcılarının yaşadığı yerleri, kaçak işçileri, cıplak kadınların fahişlik yaptığı sokakları göstermezler. Tersine Türk halkına Amerika'nın en güzelini, en çekicisini, en beğenilenini, en olumlu yanlarını sunarlar. Aynı ideolojinin egemenliği altında yetişmiş Amerikan iletişimcileri ise Türkiye'nin en kötüsüntü, en olumsuzunu, en ilkelini sunar Amerikan seyircisine. Ve böylece egemen bir ideoloji ve onunla gelen anlayış biçimini sürer. Yaşam biçimini ve siyasal-ekonomik yapı desteklenir. Bu ideolojilerin doğal çalışma biçimidir.

Eğer bu çalışma sonucu Türkiye ile ilgili yanlış veya saptırılmış görüntüler Amerikan ekranlarını dolduruyorsa, bundan Amerikalı haberciler sorumlu tutulmamalı, kınanılmamalı. Çünkü onlar bir sistemin yagatılması için tarihi görevlerini yapmaktadır. Kınanması gereken bunları görüp ses çıkarmayanlardır. Eğer Amerika'da bazı çıkış çevreleri Türkiye'yi çeşitli yollarla savaşa sokmaya çalışıyoırlarsa onları kınamamak gereklidir, çünkü onlar çıkışları doğrultusunda Kuveyt'teki hisselerini korumak veya daha çok silah satmak ya da kendileri için bir şey elde etmek peşindedirler. Uluslararası siyaseti ahlak, doğruluk, dürüstlük değil, gerçekle ekonomik çıkışlar yönetir. Kınanması gerekenler Türkiye'de savaş yaygarası yaparlar, özellikle Türkiye'nin savaşa girmesini körükleyenlerdir. Bu kişilere şu soruların sorulması gereklidir:

Kuveyt petrolünde korunması gereken hisseniz mi var?

Bölge ülkelerindeki çıkışları tehlikeye mi giriyor?

Musul ve Kerkük petrollerinde gözünüz mü var?

O petrollerde dünya piyasasında egemen olan güçlerin payı var, çıkışları var. Bunu elde edebilecek bir durum varsa onlar alırlar, size neden versinler?

Amerikan televizyonlarında ve gazetelerinde savaş yaygarası koparılmıyor, bu tamamen çıkışına zarar verilen tıccarm ve savaştan çıkış sağlayacak tıccarların yaygarasıdır. Türkiye'de savaş körükleyenler kimin sözçülüğünü yaptıklarının farkındalar mı acaba? ■

Yine nüfus sayımı yapacaksınız, öyle mi? Lütfen beni saymayın. Sizden değilim. Sayım istelerinizdeki celveleri biliyorum. Yaşımı soruyorsunuz, cinsiyetimi, eğitimimi, bir şeyler, bir şeyler soruyorsunuz. Sonra bütün bunları 'bir' sayıyorsunuz, birleri toplayırsınız, 62 milyon 684 bin 283 kişi olmuşuz diyeorsunuz.

Demeyin. Sondaki üçü lki yapın. Beni saymayın. Sizden değilim.

Ben başı severim. Siz savaşçıları atıyorsunuz.

Ben dostluk şarkıları severim. Siz marş söyleyorsunuz.

Ben çocukların severim. Siz silahları seviyorsunuz.

Ben insanları severim. Siz insan satıp petrol alıyorsunuz.

Beni saymayın, sizden değilim.

Siz herşeye alıştıyorsunuz. Ben alışmadım. Yüzünüze tükürüler 'Yarabbi şükür' dersiniz. Ben diyemedim.

Adam yerine koymazlar, aldatmazsınız. Ben yapmadım.

Üç kuruş için üç takla atarsınız. Ben atamadım. Beni saymayın. Sizden değilim.

Eski den verilmiş idam kararlarını uygulamaya kalkıyorsunuz. Terör var ve terörü önde (ye?)miyorsunuz. Bunu bahane ederek yeniden idam yapmak istiyorsunuz. Yillardır hapiste tutulğunuz insanlara rehine gözüyle bakıyorsunuz. Çok kötü bir duyu alıyorum. İçimde bir şeyle kalkıyor. Beni saymayın. Sizden değilim.

Dinsel bağınlılıkla bile körküyorsunuz. Aynı ülkenin insanların birbirine düşman ediyorsunuz.

Bu düşmanın üzerine çırık ülke hükmetmek istiyorsunuz. Sonra da kirli ellerinizi silip gösteriyorsunuz, 'bakın ellerim ne kadar temiz' diyeorsunuz. Ellerinize kanlı, görüyorum.

Beni saymayın, sizden değilim.

İşçiydim, attınız. Memurdum, sürdürdünüz. Öğreniydim, dövdünüz. Seyyara çıktım, kovaladınız. İş aradım, vermediniz. Tunceli'de doğmuşum, fisediniz. Öğretmemdim, mimediniz. Konuşum, kovuturdunuz. Yazdım, yarıldınız.

Beni saymayın, sizden değilim.

Ben 16 yaşında bir lise öğrencisiyim. Okul duvarına 'savaşa hayır' sözlerini yazdım için okul yönetiminince ihbar edildim. Emniyete götürüldüm ve bana yapılanları anlatmayacağım. Sonra tutuklandım. Şimdi hapisanedeyim. Genç bir kız olarak bu sayımı hapisanede geçireceğim.

Beni saymayın, sizden değilim.

O gün sokağa çıkmayacağımız. Herkes çok korkuyor ama benim için farklıyız. Ben zaten pazarları sokağa çıkmıyorum. Sokaklar çok kalabalık. İnsanlar çarpıyorlar, kükrediyorlar, yerlere tükürüyorlar. Geceleri de sokağa çıkmıyorum. Korkuyorum. Uzaktan bir gölge görsem korkuyorum. Diğer günler de vizir vizir geçen arabaların korkuyorum. Sokağa parkeden arabalarдан yol da bulamıyorum. Doktorlar sizde 'agoraobl' olmuş dediler. Sokağa çıkma korkusu demekmiş. O gün de çıkmayacağımı zaten.

Ben on yıldır pazarları sokağa çıkmıyorum. Hapisteyim.

Beni saymayın dedim, anlamıyor musunuz? Sizden değilim.

VERGİ POLİTİKASININ SİYASAL TAHDİTLERİ

Ekonominin verilerine ve sosyal alandaki gelişmelere baktığımızda kamu kesiminin gerçek bir sorunla karşı karşıya geldiği rahatlıkla görülebilir.

1990

yılı Konsolide Bürgesinin gelir-gider farkı, geçen yılın aynı dönemine ait farklın beş misline çıkarak, 5 trilyon lirayı bulmuştur. Henüz Körfez Krizinin patlak vermeceği dönemde beliren böyle bir açık, yıl sonu itibarıyle gelişmelerin, planlanan ve bütçelenen değerleri fazlasıyla aşacağının sinyalini vermektedir. Artış hızı daha düşük olmakla beraber, aynı sonucu hazine nakit açığında da görülmektedir.

Bu bulguların, ilk etapta sorumluları Büyüce gelir ve giderlerinde görülen artış hızıdır. Zira, yılın ilk yarısına ait gerçekleşme rakamlarına bakarsak, giderlerin, geçen yılı giderlerde göre artış oranı %99 olarak gerçekleşmiş iken, gelirlerin, geçen yılı aynı dönem gelirlerine göre artış oranı, %77 olarak gerçekleşmiştir.

Yılın ilk altı aylık verileri çerçevesinde artış eğilimi sinyalleri güçlenden Konsolide Büyüce ve Hazine açıklarına, Ağustos ayından itibaren ortaya çıkan Körfez Krizi de eklenince, vergiler daha da bir ağırlıkla yeniden gündeme gelmiş bulunmaktadır. Ancak aksıktır ki, bu kez sorular birbirini çözer nitelikte değil, fakat bir açımdan yaratır biçimde belirdi. Zira, Körfez Krizi, tüm ekonomiye yıl getirdiği için, kamu kesimi finansman ihtiyacını karşılamak gayesi ile vergilere başvurmadada belirli güçlüklerin olacağı açıkır.

Ekonominin 1989 yılı verilerine ve sosyal alanda giderek netleşmeye başlayan gelişmelere baktığımızda kamu kesiminin gerçek bir sorunla karşı karşıya olduğu rahatlıkla görülebilir. 1989 yılı ekonomik verileri, özellikle ISO tarafından yapılmış olan 500 büyük firma anketi verileri, şirketlerin kârlılık oranlarının giderek gerilediğini göstermektedir. Gerçek, vergi matrahı oluşturmaları açısından ortalama şirket kârlığı yanında, şirket adedi de önemlidir. Ancak, özellikle yüksek enflasyonist dönemlerde ortalama şirket kârlılığı, vergi psikolojisi açısından ferahla büyük bir önem taşımaktadır.

Toplumda gözlenen diğer bir gelişim ise, yaygın işsizliğe rağmen, toplu sözleşmelerin, hiç değilse geride bıraktığımız dönemlere oranla daha bir işçiler lehine neticelenmemesidir. Toplu sözleşmelerin gelişenler lehine netice-

lenmesi, sosyal açıdan olumlu olmakla beraber, kurumların tabi olduğu vergi oranı ile emekçilerin tabi olduğu vergi oranına bağlı olarak vergi geliri üzerinde azaltıcı bir rol oynaması kaçınılmazdır.

1990 yılında görülen gelişmeler ise, sağlanan büyümeyen iç piyasasının canlandırılması ile ve genelde dayanıklı tüketim malı nitelikindeki beyaz eşya türleri mallar üretimindeki artışlarla gerçekleştirildiği görülmektedir.

Tüm bu gelişmelerin vergi sahasındaki yansımaları ise, açıkça görülmektedir. Oluşan ortam içinde vergi aynaklıları üzerine gitmek, politik opportunitate açısından olası görülmektedir. Bu nedenle, Gelir ve Kurumlar Vergilerindeki olağanüstü istisna ve muafiyet hükümleri korunmak, hatta genişletmektedir. Böylece ağırlaşan ekonomik koşullar altında, istisna ve muafiyet hükümleri bunlardan yararlanmayanlar alehine daha da ağır bir yük oluşturmaktadır.

Temel vergi olan Gelir Vergisi içinde, geçen yıla oranla tahsilatı en hızlı artan kalemin, Gelir Vergisi Tevkifatı olduğu görülmektedir. Aynı kalem, ayrıca geçen yıla göre de tahsilatı en yüksek değerde artan bir gelir kaynağı, görüntüsü taşımaktadır. Buna karşılık, Kurumlar Vergisi tahsilat artışı ise, oldukça dilsiz bir değer sergilemektedir. Gelir Vergisi Tevkifatı kaleminin, geçen yıla göre artış hızı, %127 dolayında gerçekleşen, Kurumlar Vergisi için aynı değer %25 dolaylarında gerçekleşmiştir. Beyana Dayanan Gelir Vergisi kaleminden de bu değer, ancak %54 olarak gerçekleşmiş bulunmaktadır.

Gelir Vergisi Tevkifatı kalemi ile ilgili rezervasyonları dikkate olarak, bu veriler çerçevesinde şu değerlendirme yapılabılır: dolaysız temel vergilerimiz, beyan esasından uzaklaşma ve götürü usûle ağırlık veren bir görüntü kazanma eğilimi içine girmiş bulunmaktadır. Bu görüntünün, ayrıca girmeksiz, ısgıltı ve göreli olarak dâtilk gelir grupları tizerindeki yükü ağırlaştırdığı ifade edilebilir.

1985 yılında yürürlüğe girmiştir Katma Değer Vergisi de devlete gelir sağlanması oldukça esnek bir kaynak oluşturmaktadır. Dolaylı bir yükümlülük olarak doğrudan hissedilmeyen ve ihracatla net maliyetten ayrıntıları belirleyen bu vergi, son uygulanmada da görüldüğü gibi, Bakanlar Kurulu Kararı ile ayırlabilmektedir. Bu ayarlama da açıkça görüldüğü gibi, zaruri gıda maddelerine uygulanan vergide öngörülen artışı, lüks mallar tizerine uygulanan vergide öngörülen artışı yükseltir. Değişimi de bu yönde beklenek gereklidir.

mantığı, sosyal adaete ters düşmekle beraber, rahatça anlaşılır niteliktedir. Zaruri mallara olan talep oldukça sert olduğundan, burada gerçekleştirilecek artış, piyasayı fazla daraltmayacağı halde, zaruri olmayan mallara olan talep esnek olacağından, bursadaki vergi artırımı piyasaya durabilecektir. Ekonomik büyümeyenin iç piyasaya yönelik gerçekleştirmeye çalışıldığı bir dönemde ise, piyasayı daraltacak her türlü önlemeden kaçınmak gereklidir.

Dolaylı verginin piyasaları daraltmadan, kamu kesimine gelir sağlaması ise, ancak ekonomide parasal genişleme ile olasıdır. Böylece, Büyüce açığı yolu ile değil, fakat bir verginin amacı dışında kullanılması yolu ile yaratılabilen, enflasyon olgusu ile karşı karşıya gelmiş olur. Çeşitli çalışmalarla göre, milli gelirin yaklaşık %3'ü dolaylarında bir gelir sağlayarak enflasyon vergisinin, sabit gelirler, çalışanlar ve tüm ekonomi üzerine yatkınlığı yük ise, ortadadır.

Siyasal boyutları dışında, Körfez Krizinin ekonomi üzerinde oluşturduğu ve oluşturacağı yük, miktarı ne olursa olsun, açıkır. Ancak Türk Vergi Sisteminin gelişimi, bu olumsuzlukla doğrudan bağımlı görülemez. Zira, kamu kesimi maliyetine benzer şekilde, krizin maliyeti de topluma adaleti ölçütleri içinde yansımaları. Böyle bir gerekçe arkasına şıyanarak, gerçekleştirilecek vergi değişiklikleri (enflasyon da dahil), toplum viedanında fazla haklı gerekçe bulanız.

Dünya ekonomik konjunktürünün olumsuz geliştiği, ekonomik büyümeyenin iç talebe dayandırıldığı ortamda, sosyal adalet ilkelerine ters, fakat siyaset karar organının amaçları doğrultusunda bir vergi politikasının geliştirilmesi öngörlülebilir. Bu cümleden olarak zaruri maddelerle uygulanın KDV'de, lüks mallara uygulanmadan daha yüksek artıya gitmek, Kurumlar Vergisi'nde yurdışı bazı kazançları da kapsayacak biçimde istisna hükümlerini genişletmek, fakat Gelir Vergisi ilk-dilim oranlarını hafifletmek, menkul semmeyi iştiraklara ait hiçbir yeni hükmü getirmemek, buna karşılık gayrimenkul ve iştirak satışı kazançlarına ilişkin istisna sürelerinin uzanması, bu zihniyetin belirgin örnekleri arasında sayılabilir.

Siyasal kararlar, bu arada vergi kararları da, toplumsal güç dengelerinin ve, önemli istisnalar dışında, bu dengeleri yansıtan siyasetik yapıtların birer türündür. Bu nedenle, sonuca bakmak yerine, oluşuma bakmak daha açıklayıcı ve sağlıklı görülmeliidir. Değişimi de bu yönde beklenek gereklidir.

**Vergi kararları,
toplumsal güç
dengelerinin ve bu
dengeleri yansıtan
siyasetik yapıların birer
üründür. Değişimi de
bu yönde beklemek
gereklidir.**

YARDIM YA DA HIRTLIK

ANAP iktidarı sayesinde artık resmen ve alenen dilenci durumuna getirildik, yardım dileniyoruz. Bedava petrol dileniyoruz.

D

il biliminde sözcükler edebi, genel ve halk dili sözcükleri diye üçe ayrılır ve son-

ra bunlara bilimsel, teknik arkaik, lehçe ve yabancı sözcüklerle argo ve bayağı sözcükler denerek de ekler yapılır.

Örneğin "hurt" sözcüğü dilişimizde argo bir sözcüktür ve Türk dili sözcüklerinde karşılığı, "kaba ve görgüsüz olduğu halde kendini bir şey sanan" diye verilir. Ferit Develioğlu'nun Argo Sözlüğü'ndeki anlamıyla ise "hurt, sersem, budala ve ahmak" anamlarına gelir. "Hırtılık etme" diye de kullanılabılır ya da birine salt "hurt" dendi mi, ne demek istediği anlaşılar.

Oysa, Türk argosuna girmiş, hurt, aslında Arapça bir sözcüktür ve anlamı "bozulmuş ve kesilmiş süt" ya da "erkek kekkilik"dir.

Erkek kekkilik ya da kesik sütlün salaklık, dangalalık ve budalalık ilişkisi nedir ki, Türk argosunda Arapçamız bu sözcüğün çok doğışık bir anlam kazanmıştır?

Bu konu, dil bilginlerinin tartışacağı bir konudur. Ama görülüyor ki dilimizde kimi sözcüklerin asıl anamları ile sonradan kazandırılan kimi anamları arasında akıl almaz ölçüde kaymalar olmaktadır.

Böylesi anlam kaymasına uğrayan sözcüklerimizden biri de "yardım"dir. Kirk yıldır aşkın süredir, domuzuna bir bilincilikle anlamı kaydırırlar ve bu knyderme bilingüalistlerine yeterlilikler bu yardım sözcüğü kullanım alan dışında sormürümektedir. Türk Dil Kurumu Sözlük'tü, yardım karşılığını söyle vermektedir: "Yardım: Birinin karşılaştığı olduğu güçlükleri, sıkıntıları hafifleten iş. Muavemet. İane. Medet" ... Nijat Özön de Güzel Türkçemiz adlı sözlüğünde, yardım sözlüğünün bu karşılıklarının yanıma, "İmdat, müzaharet, nusret ve subvansiyon" sözcüklerini eklemiştir.

Dikkat edilirse, Türkçe yardım sözlüğünün Arapça, Farsça, Osmanlıca ve Fransızca karşılıklarının hiç biri, "borç" ya da "kredi" anlamlarını da taşımıyor. Niye?

Niyesi şu ki, yardım nereden bakarsınız bakın, nasıl değerlendirirseniz değerlendirin yardım alan, yardım arayan biraz kılıçlısan, aşağılanan bir hava taşıyor.

Kime yardım edilir? Doğaldır ki küçüğe, güçsüze, yoksa yani yardıma gereksinimi olanı... Küçüğün büyüğe, güçsüzenin güçlüye ve yoksunun varsıla yardım etmesi söz konusu

olabilir mi? Kuşkusuz ki hayır! Böylesi olsa olsa, güzel Türkçemizin argo deyişi ile hırtlık olur. Haaa bir de eşilerin birbirine yardımını, birbiri ile alışverişi vardır ki, ona da yardımlaşma değil, "dayanışma" denir. Dayanışmanın onur kırıcı bir yanı yoktur. Bu olağan bir davranış ve tutumdur. Dayanışanlar daha güçlü olurlar. Karşılıklı dayanışma yerine yardım alan ve yardım veren arasındaki böyle bir ikili iletişim yoktur. Ya ne vardır? Dilenen ve dilenene dilediğini veren ya da vermeyen güçlü, yani "efendi".

Şimdi lâfın burasında diyeceksiniz ki, bütün bunları niye anlatıyorsun? Bunlar bilinen şeyler değil mi?

Kuşkusuz ki tüm bunlar biliniyor. Bilinmiyor ama, bilinen ve görünen bir başka gerçek daha var: Kirk, hatta kırk beş yıldır ülkemizde taa 1945'lerden Truman ve Marshall dönemlerinden bu yana sürekli bir "yardım" sözcüğü kullanılmıştır. "Truman Yardımı, Marshall Yardımı, Amerikan Yardımı..." Giderken bu sözlüğün çapı ve yönü değişiklikler de gösterdi. Ülkemiz sürekli "dış yardım" arayın ülkeler sağına girdi. "OECD yardımı, AT yardımı, Dünya Bankası Yardımı, IMF yardımı" diye sonunda geldik Suudi Arabistan Yardımı, Kuveyt Yardımı, Katar Yardımı, Körfez Şeyhlikleri Yardımı aşamalarına...

Kirk, kırk beş yılda Atatürk'ün kurduğu bağımsız Türkiye Cumhuriyeti, döne dolaşa sunan bundan yardım dilenilen bir ülke durumuna girdi. ANAP iktidarı sayesinde artık resmen ve alenen dilenci durumuna getirildik, yardım dileniyoruz. Bedava petrol dileniyoruz. Kimlerden? Bir ara Lüksemburg gibi, Avrupa'da "cim karnındaki nokta kadar bile yer tutmayan" ülkelерden, Türkiye'ye Yardım Konsorsiyomlarından 100 bin dolarlık yardım dilenmekten şimdî geldik, Katar ya da Bahreyn Emirliğinden petrol dilenme aşamasına...

Bu tutum hiç mi kanıma dokunmuyor? Durmadan ve bilincsizce kulandığımız

"yardım" sözcüğündeki anlam kaymasından hiç mi rahatsız olmuyoruz? Ulusal onurumuz buncası mı onursuzluğa dönüştü? En sorumlu devlet adamlarımız, bakanlarımız, politikacılarımız gün geçmiyor ki demeçler veriyorlar, "bilmem ne yardımını aldık ya da almak üzereyiz" ... Gazetelerimizde sürekli yardım haberleri: "Amerikan Senatosu Ödenekler Komitesi önmüzzeki mali yılda verilmek üzere 545 milyon dolarlık askeri yardım ödeneğini onayladı". Ya da buna benzer haberler...

Oysa, sürekli yardım yardım diye adı edilen bu alacaklar, verecekler işte değildir, hibe değildir, düpədüz "borç"tur, "kredi"dir. Biz borca, krediye yardım adını takıyoruz. Kirk kısır yıldır da bu yanlış sürdürülüyor.

Artık sunu akılmaza iyiçe yerleşmemiz gerekdir. Kimse bize kara kaşımız kara gözümüz için yardım etmez. Hele uluslararası ilişkilerde yardımın yeri yoktur. Dayanışma olabilir, ülkeden ülkeye borç almak, kredi almak olabilir. Bunlar olağan ticari çıkar ilişkileridir ve karşılıklı, alana da verene de onursuzluk getirmeyen doğal işlemlerdir. Borç yiyen kesesinden yer atalar sözümüz unutulmamalıdır. Türkiye'nin bugün 50 milyar dolar dış ve 50 trilyon lira iç borcu varsa, bunlar hep yardım adı altında verilen borçların ana paraları ve faizleridir. Ve bu borçlar eninde sonunda, söyle ya da böyle ödenecektir. Bu böyle iken, borcu yardım adı altında bu millete yutturmak, bu korkunç anlam kaymasına yol açmak, ulusal onur duygusunu yitirmiş olmaktan başka bir anlam taşımaz.

Bu böylece bilinmeli, böylece değerlendirilmelidir. Hırtığın gereği yoktur.

**Sürekli yardım yardım
diye adı edilen bu
alacaklar, verecekler
iâne değildir, hibe
değildir, yardım
değildir, düpədüz
"borç"tur.**

"ZAFER"İN DİYETİ!

Güney ülkelerinin Kuzeye ekonomik tabiyetinin sürmesi Kuzey kapitalizmi için vazgeçilemez bir global iktidar sorunudur.

D oğu-Batı eksenli soğuk savaşın sona ermesiyle beraberlikte Kuzey-Güney eksenli bir sıcak savaşın hemen gündeme gelmiş olması, herhalde, talihin zamansız bir cilvesi değil, olası olsa dünyada yeni bir "global mutluluk" çağının açıldığı sananlarla tarihin acı istihzasıdır.

ABD ve müttefiklerinin Ortadoğu'ya yığıdıkları son kırkbeş yılın en büyük tahripkar güç yığınlarının ardından bir araba yükü Birleşmiş Milletler retoriği var; ama (bu surlarını yazıldı ğı 18.10.1990 gününe dek henüz) o yığınaga meşru gerekçe sağlayabilecek bir Birleşmiş Milletler kararı yok. Yarın obur gün oyle bir kararın çıkması halinde de bugüne kadar yaratılan emirvâci, emirvâki olmaktan çıkmayacak ABD yönetimini ve yakın yandaşları Ortadoğu'da dayatıkları silahlı varlıklarını açıkça ve

agruda doğruya düzenli ve güdümlü petrol ikmali ile ilgili genel çatıştırmalarla doğrulusunda gerekçelendiriyorlar. (Dünya toplam petrol üretiminin %73'ü dünya nüfusunun %22'si tarafından tüketiliyor. Tek başına ABD'ye, dünya nüfusunun %4,8'i kadar insa- nyayla, dünya petrol tüketimi toplamının %25'i düşmektedir.) Kuveyt'in egemenliğinin ihlali ve Birleşmiş Milletler zemirinde genel mutabakatın depo'duz bahane ya da en fazla tali bir faktör olduğunu dünya âlem biliyor. ABD ihanetçi hak'ı hak' olduğu iddia-

siyla bildiğini okuyor. BM'den çıkacak bir askeri müdahale karar arkadan gelen istim olacak. (Kaldı ki, daha yakın zamana kadar BM'e verdikleri değerin ölçüsü çok iyi bilinen ABD ve yandaşlarının imdi birdenbir BM'ci kesilerek onu "yeni bir uluslararası düzen" in makbul aracı gibi görgüneye başlamaları da bu örgütiün 2. Dünya Savaşı sonrasında kalma yapısı, işleyisi ve hedefleri yeni perspektifler doğrultusunda değişmedikçe ne ilâiden bir "yeni" uluslararası düzenin "mutabakat" platformu olabileceğinin işaretidir.)

Olay, geçmiş tarihe ve geleceğe ilişkin görüşlerimizi yeniden düşünmemizi gerektirecek

ölçüde değiştiği söylenen dünyada emperyalizm olgusunun gerçeklik olarak değişmeden sürdürdüğünün bence çok açık kanıdır.

ABD, 89 yıl sonundan bu yana dünyadan dilediği her köşesinde, Panama'da, Nikaragua'da, Liberya'da emperyalist saldırganlığın tipik ömeklerini sergilemekten geri durmadı. Filistin topraklarında Filistin halkının yönelik zulüm, şiddet ve terör hızla yoğunlaşırken İsrail yönetimine açık destegini sürdürüyor. NATO'nun S. Birliği ve eski sosyalist sistemini hedef alan işlevinin sona ermiş olmasının NATO'yu NATO olmaktan çıkarmayaçağı da çok çabuk anlaşıldı. Bu yönde dökürtülen yorumların daha mürekkebi kurumadan NATO Ortadoğu'da "out of area" (NATO dışı alanlara müdahale) doktrini ile yeni ve dıpdırı bir işlev tıtlendi. Ne zaman da kuytu alanlarda yat/kalk tılimiyle vakit olduren çevik kuvvet, Akdeniz'in kokusmuş sularında ilk sıcak savaşta denemeye hazır en son teknoloji harikası uçaklar量产 dolanan Donanma birliklerine iş çıktı. Gazeteler, Mister Bush'un "Körfez krizi ile uğraşmak bütçe çalışmalarından daha zevkli," dediğini yazıyorlar!

Boşuna değil.

Doğu-Batı eksenin üzerinde soğuk savaşın sona ermesiyle bu defa Kuzey-Güney çelişkisi öne çıkıyor. Çehşemin bugünkü ve geleceğe yönelik dinamiklerini doğru değerlendirebilmek için dünyayı gelişmiş sanayi ülkeleri ile geri kalmış ya da az gelişmiş ülkeler (Üçüncü Dünya) arasındaki ilişkiye ilgili Uluslararası Yeni Bir Ekonomik Düzen kavramının nerdeyse çeyrek yüzyıla yakını bir geçmişi olduğunu hatırlamamız iyi olur. O alanda BM öncülüğünde çok çalışmalar yapıldı, diller döküldü, uluslararası gürkemli toplantılar düzenlendi, uzun ve etraflı raporlar, programlar hazırlanı, ama şimdide kadar konunum Willy Brandt ve F. Mitterand'ın mutuklärında retorik stüs ögesi olmasından öte hiç bir sonuç elde edilemedi.

Edilemeye de. Üçüncü Kuzeyin (zengin ülkelerin) çeken Güneyin (yoksul ülkelerin) felaketidir. Güney ülkelerinin giderek artan yoksullüğünün temel nedeni Kuzey ülkelerinin giderek artan zenginliğidir. Gelişmiş ülkelerin toplam nüfusun dünya nüfusunun dörtte birini geçmiyor. Oysa aynı ülkeler bütün dünya gelirler toplamının %80'ini tüketiyor. Bu çelişkiyi uzlaştıramazsınız. Ya da uzlaştıramazsanız da, iste öyle, şimdide kadar hep olduğu gibi ve surular Ortadoğu'da yapmak istediği gibi ulaşımınız. Seferberlik zenginlik birbirini artırır, dururken arada bir sefillerin kafasına vura vurul Kuzey-Güney çelişkisi, bugünkü "çağdaş" gerçekliğiyle, sömürgeçilerle sömürge ülkeler ve halkın arasındaki klasik ilişkinin doğrudan uzantısıdır. Bu vakayı tespit için insanın dünyaya "demode" Marksist gözüklerle

bakması hiç gerekmıyor. Bütün Yeşiller ve Çevrecilerin ve baktığını gören, aklı biraz sola çalan kimi sosyal demokratların bakışı, tahlilleri, söylemlerinin de aynı yönde olduğu biliyor.

Zengin ülkelerde yoksul ülkeler arasındaki uçurum yabancı seymeye yatarımları, eşitsiz mübadele, dış borçlanma gibi etkenler aracılıyla ve yer yer yoksul ülkelerin iç yapılanmalarında gerçekleştirilen dışardan güdümlü "transformasyon"lar yoluyla giderek derinleşmektedir. Bu yazı her alanda bol rakkamla doldurmak istemiyorum. Bir iki çarpıcı örnekle yeteneğim, 1980-88 yılları arasında dış borç faizlerinde yükselme ve petrol hariç ham madde fiyatlarında düşüş nedeniyle Magrib'in altında kalan Afrika ülkelerinin gayri safi yurt içi üretimlerinin %14,4'ü Kuzey ülkelerine akarılmıştır. Bu rakamlar Güney Asya ülkeleri için %10,2, Latin Amerika için %10,3'tür. 80'li yılların başında yalnız Latin Amerika ülkelerinin dış borçlarının toplamı 210 milyar dolar dolayındaydı. 1989'da dış borç toplam 416 milyar dolara ulaşmıştır. Arada geçen yıllarda Latin Amerika ülkelerinden Kuzey ülkelerine, ayrıca, ana para ve faiz ödemesi olarak 200 milyar dolar transfer edilmiştir. Sadece 1989 yılında Latin Amerika'dan Kuzey ülkelerine akan mal kaynak toplamı 25 milyar dolar'dır. Aynı yıl içinde bu ülkelerde enflasyon oramı yılda ortalama %1000, gayri safi yurt içi üretimde büyütme oranı (nüfus artışı oranı düştürilmeksız) %1,1'den ibaretti.

Dış borçlanmanın baskısı altında IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası finans kapital çevrelerinin dayatmalarıyla Latin Amerika ülkelerinde son on yılda bir dizi yapısal yeniden düzenlenmenin gerçekleştirildiği bilinir. Kamu kesimini daraltılması, sosyal harcamaların kısıtlaması, destekleme fonlarının kaldırılması, ithalatın düşürülmesi v.b. Bu tür uygulamalar sonunda Latin Amerika ülkelerinde bugün kişi başına gayri safi yurtçi üretim 1980 yılına kıyasla %8 gerilemiştir. Bu ülkelerin yaşama düzeylerindeki gerileme genelde %16,8'i buluyor. Tek tek ülkelerin rakkamları daha konkün bir tabloyu sergiliyor. Uruguay: -%30; Arjantin: -%29; Bolivya: -%27,9; Şili: -%26,2; Costa Rika: -%24,3; Venezuela: -%24,3. 1985'den bu yana durum düzelmemiş, daha kötüye gitmiştir.*

Bu durum, doğrudan doğruya, uluslararası kapitalist pazar ekonomisinin doğal işleyişinin sonucudur. Kapitalist ekonominin kâr ve rekabet dayalı manığı, uluslararası düzlemdede teknelci müdahaleler ve dayatmalarla da içiceğeçerek, zengin ülkeleri, yoksulları gitgide yoksullaştırmaya başına gitgide zenginleşmeye adeta "mahidim" etmektedir. Çeyrek yüzyıldır Yeni Bir Uluslararası Ekonomik Düzen adına

Öngörülen tasarımlar ve uygulamaların hiçbirinden sonuç çıkmaması bundandır. Kuzey ülkeleri kendi zenginliklerini Güneyin yoksulluğyla bir türlü paylaşamadılar. Niçin? Kapitalist ekonominin çarkları, varsayılabilecek bütün iyi niyet ve adalet duygularına rağmen, ters yönde sonuçlar üretmek üzere döndü. Ve dünyamı yoksulları dünyamı zenginlerin ekonomik taslıtu altında yaşayageldiler.

Dünyada her gün 40 bin çocuk açıktan, hakimsizlikten, ilaçsızlıkla ölüyor. ABD yönetimi ürün fazlasını depo edecek silolara "rantab" ölçülerde yer bulunmadığı için çiftçilere belli alanlarında ekim yapmamaları karşısındaysa aşıktan para ödüyor. AT'nin dağlar gibi yığın sözgeliyi üzüm, tereyağı, süt ve benzeri ürün faziaları zaman zaman büyük masraflar edilerek yakılıyor, toprağa gömülüyor. Sırf uluslararası spekulatif (serbest!) fiyat dalgalanmalarının zengin ülkeler yararına sürüp gemesini sağlamak için.

Bundan çeyrek yüzyıl önce Afrika'da bugünkü boyutlarda kitesel açılık, açıktan ölüm yoklu. Neokolonialist baskılar altında uygulanan ihracat politikaları ve ticarette eşitsiz mübadele sonucu Afrika ülkelerinin çoğunca üretimin ve özel olarak tarımsal üretimin yapısı altıfta olmuş, bu arada ekolojik dengelerin bozulmasına sorumsuzca yol açılmıştır. Sonuç, birçok yerde baş gösterip başka yerlere de hızla sırayet eden toprak crozonu, kuraklık, kışlık, yokluk, sefaletti. Hepsinin kümülatif sonucu, Afrika insanların üretim gücünün tahribidir. Zengin ülkelerin ucuz ham madde, meyve ve sair besin malları ikmalinin ne gibi bir ekonomik mekanizma ile sağlanlığı tüm ayrıntılarıyla incelenliğinde, meselâ yükseliş, üreticilerle çalışan Avrupa'da tüketim bolluğu ile ucuz emeğin genel kural olduğu Afrika'da kitesel çokuk ölümleri arasındaki doğrudan ilişki olana çarpıcılığı ile ortaya çıkar.

Güney ülkelerinin Kuzeye ekonomik tabiyetinin sürmesi Kuzey kapitalizminin vazgeçilmez bir global iktidar sorunudur. Kuzeyin zengin kapitalist ülkeleri, halklarının refahını ve (mutluluğunu demeyeceğim, çünkü o aynı konu) genelde hallerinden hoşnutluk halini Güneyin yoksul halklarının sırtlarından sağlıyorlar. Bunun bir aracı hep belli bir doğrultuda düzenlenip sürdürilen ekonomik ilişkilerse, bir diğer politikadır, peşitli politik müyyideşler ve giderek askeri güç kullanımıdır.

Güneyden Kuzeye sürekli değer akışında, dolayısıyla o aksı sağlayan mekanizmalarla en ufak eksamların Kuzeyde sosyal barış ve politik istikrarı ilgilendiren alanlarda çok vahim (eski deyişle) aksılameller doğuracağı gayet iyi biliniyor. Mevcut sisteme, uluslararası kapitalist piyasa koşullarında, Kuzey ülkelerinin yöneticileri öylesine aksılamellere yol açacak gelişmeleri önlemek için ne gerekiyorsa yapmaya her zaman hazırırlar. Güney ülkelerinde gerici feudal ve oligarşik rejimlere sürekli destek, azali diktatörlere arka çıkma, gerektiginde askeri darbeler düzenleme, demokrasi düşmanı isyancı çeteler ve yasaklı organize cinayet şebekeleriyle gizli/açık işbirliği, ya da doğrudan askeri işgal, istila, savaş çatışma v.b., v.b., hep bu gerekli önlemler arasındadır. Ünlü Monroe ve Eisenhower doktrinleri, "dolaylı saldırm" kavramıyla gerekçelendirilen REMO Planı, NATO'nun "out of area" kavramı, çevik kuvvet olusu, v.b., v.b.

de öyle. ABD yönetiminin yıllardır ve hâlen de sürdürdüğü "Nikaragua politikası", çok iyi bilinen bütün vecheleriyle, Orta Amerika'da komünizmin yayılması önleme ağırlığı olmaktan çok, kapitalizmin ekonomik ve politik egemenliğine herhangi bir biçimde gölge düşmesini önleme, neokolonialist ilişkilerin sürmesini sağlaması ağırlıklı olmuştur. Nikaragua'da Sandinistlerin yoksul köylülere dağıttıkları toprakların şu anda eski latifundist sahiplerine geri verilmekte olması ile emperyalizmin huzur ve istikrar, ulusal egemenlik, başka ülkelerin iç işlerine karışmama, sorunların barışçı yoldan çözümü, demokrasi ve özgürlük anlayışı arasında doğrudan bağlantı vardır. Rambo gibi bir tip durup dururken, boşa boguma yaratılmadı.

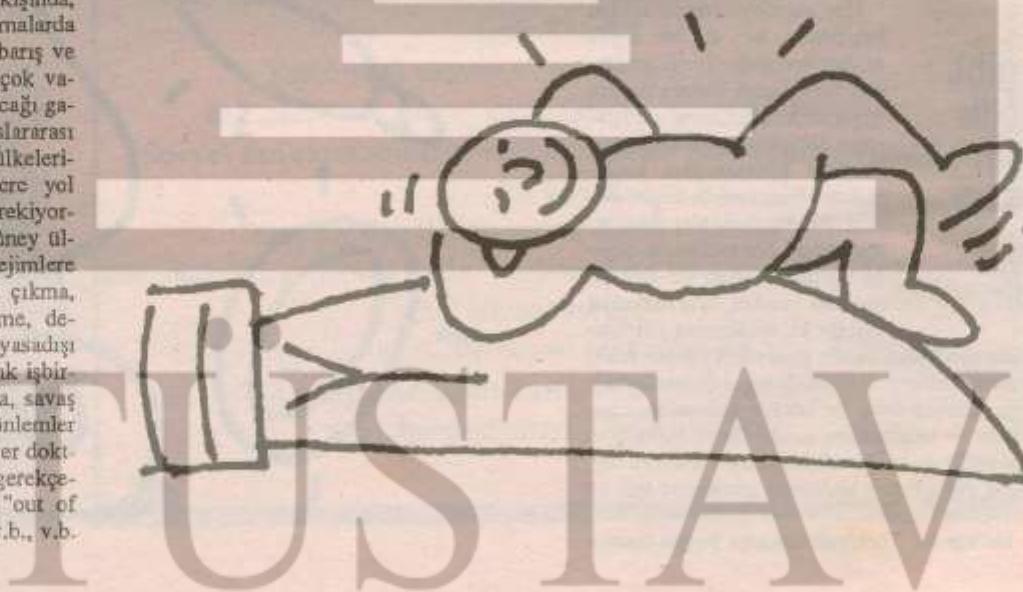
Kuzey-Güney ilişkisi Batı Avrupa'nın klâsik sömürge imparatorluklarında kan ve ateşle oluşturuldu; bugün ABD ve mittefiklerinin dünya çadarmalığı sayesinde kan ve ateşle sürdürülüyor. Kendi kendini demokrasi ve insan hakları şampiyonu olan ABD yönetiminin -ve genel olarak Batılı kapitalist ülkelerin- bugün gerinin gerisi feudal şeyhleri yedeklerine alarak Ortadoğu'yu ateşe vermeye hazır olmaları bundandır. Dün Saddam'ın Iran topraklarına saldırısına, sekiz yıl 1 milyon insanın ölümüne neden olan vahşi bir savaşın sürmesine göz yumulması ve ayrıca her iki yana birden satıkları yikım ve ölüm silahlarıyla savaşın sürmesine katkıda bulunulmaları da yine bundandır. Kudüste yirmi iki Filistinli Üzerlerine rastgele ateş açılarak katledildiğinde BM Güvenlik Konseyi, ABD'nin baskısı altında, İsrail polisinin kınanmasıyla yetinir ve emperyalizmin Ortadoğu'daki vuruğu büctü İsrail yönetimi açıkça kayıtlıysa bunun unlamı soyut bir "çifte standard" uygulaması değil, özel olarak Filistin, genel olarak Ortadoğu sorununa emperyalist yaklaşımın gereğinin yerine getirilmesidir.

Kuzey metropollerî emperyalizmin bu tür davranışları sergilemesi kendi adına kaçınılmazdır. Kapitalizmin iç mantığı ve sonucu alici işleyiş ülkeleri emperyalist tahakküm politikaları izlemeyi onun için bir hayat memet meselesi yapıyor. Buna karşılık Güney ülkelerinde emperyalizme karşı direniş, ulusal ve sosyal kurtuluş mücadeleleri de o ülkelerin halkları için bir hayat memet meselesi oluyor. Bugün Ortadoğu barut fişisini parlamatı tizere olma-

sunun, ya da en azından parlamasına ramak kalmasının, bir Saddamın uluslararası jürilik planında ufak -ve başka örnekleri hep görülegelen- bir sinir ihlalinin bu denli bütükk bir soruna dönüşmesinin nedeni budur. Otuz yıl öncesinin Nasır sendromu Ortadoğu'da yeniden canlanıyor. Emperyalizm o sendromun üzerine yine kan ve ateşle ya da ortalığı kana ve ateşe bulma tehdidiyle yürümeye her zaman olduğu gibi yine tegneder. Daha sonra buna benzer olaylar başka yerlerde başka vesilelerle tekrarlanacaktır. Kuzey-Güney çelişkisi dünyanın bugünkü koşulları ve güçler dengesi çerçevesinde bu kabil daha çok olay doğurmaya gebedir.

Marx'in "Başka bir ulus köle yapan bir ulus kendisi kölelikten kurtulamaz" sözü bugün Kuzey-Güney çelişkisi bağlamında, Kuzey ülkelerinin halkları için de geçerlidir.

* Kaynak için bkz: *Le Monde Diplomatique*, Ekim 1990.

YENİ FİKİRLERDEN KORKMAYALIM

Sorunların "kol kırılır yen içinde kalır" anlayışıyla çözülebileceğini kimse sanmasın. Bu anlayış sadece çürüme ve yokoluş getirir.

Bu yazısında Türkiye solunun yeni fikirlerden çekinmesi ve ciddi bir fikir atılımı yapamamasının bazı nedenlerini kurcalayacağım. Bunu yaparken de igneyi kendimize batıracağım. Kuşkusuz ki değineceğimiz hususların hepsi tıpkıyla genellenebilir değildir. Ancak çeşitli farklılıklarımıza rağmen hepimizde aynı hamurdan bir parçacık olsun vardır. Ve unutmayalım ki, yaklaşımımızı açıkça tartışmazsa, tüm yaşamımızı kaçığımız sorunları taşımaya mahküm olarak geçirebiliriz. Ayrıca sorunların "kol kırılır yen içinde kalır" anlayışıyla çözülebileceğini kimse sanmasın. Bu anlayış sadece çürüme ve yokoluş getirir. Bir noktadan sonra durumu tekrar toparlamak da mümkün değildir. Çürüne kısmen de olsa başlamışsa, yapılmak tek sey bu unsurlardan kurtulmak ve gurbüz bir gelişmeyi umar hale gelmemen tek şartı budur.

Her meseleye birçok açıdan bakılabilir. Biz de bir başka açıdan bakarak, "yeni şeylerden korkmanın başlıca nedeni statükonun yırtılması endişesi veya değişimin getireceği maliyetlere kattanmaktan kaçınmak" önermesiyle başlayabiliyoruz. Bu, başta siyaset alanında olmak üzere her toplumsal olguda sıkça rastlanan bir durundur. Öte yandan, öyle durumlar olabilir ki, statükonun yırtılması

endişesine veya bunun getireceği yüksek maliyetlere katlanmak korkusuna hak verilebilir; yani, durum daha da kötüye gidecekse. Gerçekten de tarihte buna verilebilecek sayısız örnek bulunabilir. Ancak bugünkü Türk solu herhalde değişimden korkması gerekkenler için en son örnek olurdu.

Ne var ki, Türkçeli solcular bugün önemli

bir kısmıyla değişimden çekinmekte, sanki önemli mevzileri tutmamakla yitirmekten korkuyormuş gibi, özellikle ideolojik alanda, ama tüm alanlarda ciddi bir muhafazakârlık sergilemektedirler. Hem de stituma en fazla gerkesimleri olduğu bir dönemde.

Türk solunu dilişinsel ailet içine alan bu dunum geleceğe yönelik ciddi bir tehdidir. Çünkü bütün mücadeleler önce zihinlerde, sonra pratiko kazanılır. Ve Türkçeli solu bugün zihinlerde kivircumlar uyandırmaktır, bu durum diğer faktörlerle birlikte içinde bulunan kötü kilitlemenin yaratılmasına birinci derecede bir etken oluşturmaktadır. Bu durumun çeşitli nedenleri -kuşkusuz başkaları da vardır- önem sırasında olmamak kaydıyla söyle sıralanabilir:

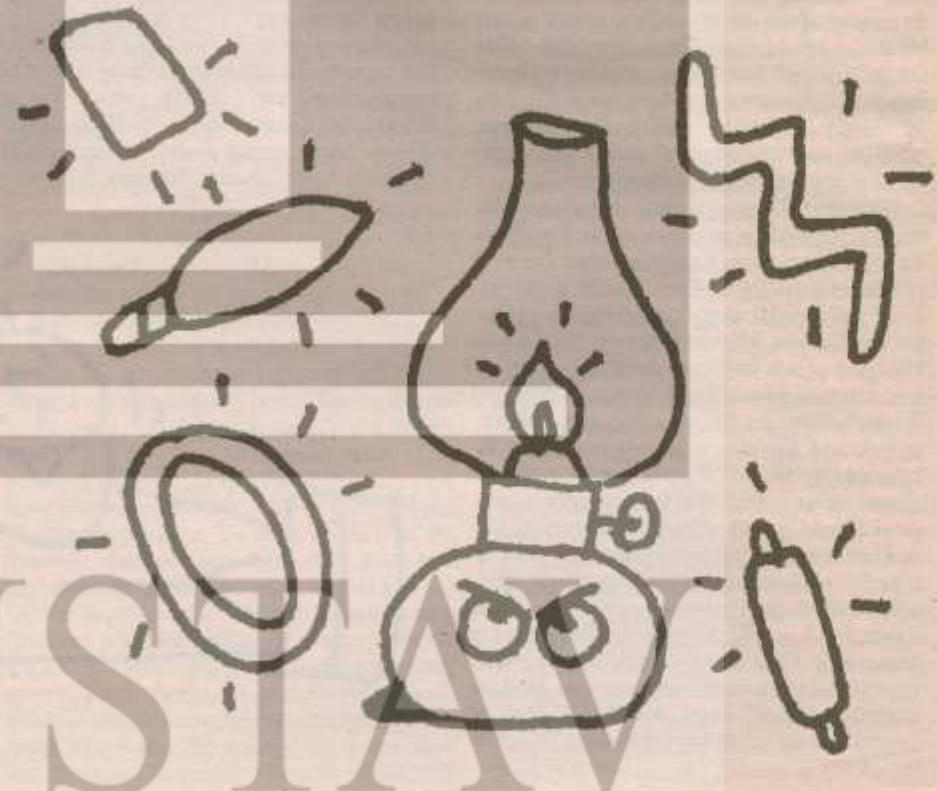
- **Ideolojik Saflik Yanılgıları:** Herkesin ayınlı ideolojiyi kalıp gibi paylaşıgı monistik parti anlayışı Komintern'den günümüze kalan en kötü mirastır. Farklı görüşlerin dile getirilmesinden "zindik" olma endişesiyle korkul-

makta, kabul edilmeyen hususlar mürtillerla geçiştirilmekte ve tipki kiderme dayanan bürokrasilerde olduğu gibi "şiradanlık" yeğlenmektedir. Böylece onyollar öncesine ait görüşler giderek yavanlaşarak tekrarlanmaktadır. Halbuki özellikle sol örgütlerin en büyük gücü fikir çeşitliliğinde de çoksesiliktedir. Bu durum sağlanabilirse, birçok halde farklı görüşler olsa bile asgari müştrekler çok daha sağlam olabilemeyece ve yaratıcı çözümler üretmek gelisme olanlığı doğabilmektedir. Bundan bile bile vazgeçemek seni intihardır.

- **Somut Düşünmemek:** Bu, insanların önderindeki sosyal problemlerin verilerini tespit etmeden, görevlerini bir projeler dizisi haline getirmeden, sadece eskilerden duydukları, gördükleri kalıplara göre harekete geçmelerinden kaynaklanır. Bir proje referansı olmadığı için çalışmaların aşamaları ve başarısı ölçülemez, yeniden değerlendirilme ve düzeltmeler sağlanamaz. Çalışmalar yozlaşır ve söner.

- **Kötünün İlyili Kovması:** En eski ekono-

Türkçeli solcular
bugün önemli
kısımla değişimden
çekinmekte, sanki
önemli mevzileri
tutmamış da
yitirmekten
korkuyormuş gibi,
özellikle ideolojik
alanda, ama tüm
alanlarda ciddi bir
muhafazakârlık
sergilemektedir.

mik yasalardan biri olan Gresham Yasası'na göre kötü para iyi parayı piyasadan kovar. Bu zede de "kötü" solcular "iyi"leri illallah dedirerek kaçutmaktadır. Özellikle "demokratik" kitle örgütü olarak tabir edilen kuruluşlarda, buraların doğrudan siyasi bir arena olarak görülmesi sempatizan kitleleri buralardan soğutmaktadır, kaçurmaktadır. (İstisnaları elbette ki vardır) Sözkonusu kuruluşların özgün amaçları bir kenara bırakılarak siyasi tıstınlık mücadeleşine girilmektedir. Bu durum eleştirilince de "herşey siyasete tabidir", "siyaset heryerde yapılmış" gibi genelgeçer yanıtlar alımıza. Gerçekten de siyaset heryerde yapılmabilir ama heryerin siyaset usulü ve usulunu fırkâr olur. Kitle örgütlerinde ise, örgütün amacına ve diğer görüşlere saygı önceliklidir. (Hani devrimci bir durum olsa neyse!) Buna riayet edilmeyince de her örgüt bir siyasi grup veya ittifakın tekeline girmekte, siyasi mücadelenin sert usullarıyla da karşılıklı diyaloğ, fikir teatisi ve hepsinden önemlisi birlikte iş yaratma yaklaşımını alabildiğine gidiş kalmaktadır. Türkiye'de kısa bir vade için, bu duruma karşı tedbir olarak, Üyelerin seçilecek alınacağı, hir nevi toplumsal kültürler tarzında (tarıhte pek çok örneği vardır) örgütlenmeler faydalı olabilir. Bazi sözde kitle dernekleri de hiç olmazsa bir süre için lüks siyaset amatörlerine terkedilir. Onlar kendi aralarında buraları ele geçirme oyunu oynarken toplumsal kültürlerde faydalı işler yapılır. Tabii bu durum sendika ve işyeri örgütlenmeleri için geçerli değildir. Oralarda siyaset oyunu oynayan öfselilerle başa çıkmaya uğraşmaktan başka bir yol yoktur. Bunlar toplumsal yapımızdan gelen talihszâliklerimizdir. Demokrasi eğitimi birçok yerde ne yazık ki sıfırdan başlamak zorundadır. Ya hep ya hiç mantığıyla hareket eden ise hep kaybeder.

- Toplumu Anlamamak: Bir kısım sole arkadaşılar 1990'ların yeni insanların 1930'ların Komintern militanları gibi davranışını beklemektedirler. Halbuki insanlar salt ekonomik süreçlerdeki yerlerine göre davranışçıları gibi, şayet öyle davranışları bunun nasıl olması gerektiği konusunda da mutlak kabul görmüş bir kalıp mevcut değildir. Hem insanlar için kendilerini "özel" farzeden bazilarının öngördüğü kalıplara göre davranışları? Bunun için mantıklı, sosyal ve tarihi temeller pek de o kadar kolay açıklanabilir değildir. Ayrıca hiç kimseyin belli meşru mekanizmalarla, yani halkın demokratik organlarına dayanmadan halkın adına karar verme yetkisi de yoktur.

Her neslin mücadele biçimleri ve anlayışları değişik olacaktır. Teknoloji, iletişim, refah ziyyeti, dini ve ırkçı gerici ideolojilerin durumu ve daha binlerce faktör bunda etkili olacaktır.

Bunların yanı sıra, toplumsal hareketlerin ekonomi, teknoloji ve diğer alanlardan kaynaklanan dinamikleri iyi anlaşılamamakta, az gelişmişliğin dinamiklerine bile basit şablonlardan bakılmakta, hatta modern kapitalizmin propagandaları bile pekâlâ yutulmaktadır. Solcu arkadaşlar salt eski metinleri ezberlemeye çalışmanın yanı sıra biraz da teknoloji, iletişim teorileri, genel bilim, tarih, coğrafya, dil ve dilbilim, kültür oluşumları gibi konuları inceleseler çok daha başarılı olurlardı. Yetişmemiş insanlarla kimse başarıya ulaşamaz. Hakk olasalar da.

- Büyük İrade Sorunu: İrade her ne kadar

gerekliyse de, tek başına başarıya yetmiyor. Objektif koşulların uygun olduğu durumlarda bile bu değişmiyor. İradenin arkasındaki güçlü teşkil eden organizasyon, beceri ve yönetim birlikleri, maddi güç ve siyasi basiret tayin edici rol oynamıyor. Ayrıca toplumlardaki tarihi eğilimlerin sanıldığından daha kökü olduğu, yeni insan denilen idealin toplumun büyük çoğunuğu açısından somut olarak elde edilemeyecek değil, ancak örnek teşkil edebilecek birşey olduğu ve bunun gözönüne tutularak davranışması gereki anlaşılmıyor. Tüketicimizin insanların çoğu açısından ideolojilerden daha cazzip. Buna karşı eğilim ise salt herkesi ikna etmeye çalışarak geliştirilemez. Ancak, ırراسyonel tüketim yüksek bedeli ödendikçe insanlar bundan vazgeçerek daha dayanışmacı bir toplum yapısına ulaşacaklardır. İnsanlar, yüzyılımızda, sanayi devriminin getirdiği olduğu teknolojik olumaklarla dünyayı talan ederek belli bölgelerde kısmi bir refah sağlayabildiler. 21. yüzyılda bunun acısı pek feci bir şekilde çakacak ve bu da yeni toplumum için yeni olanaklar yaratacaktır. Ama gelen felaket sağcı, solcu ayırmayacak, tüm insanlar açgözülüklerinin

çevresel ve toplumsal çürüme tarzında beliren ağır bedelin ödeyeceklerdir.

- Üretimsiz Bir Ülkede Yaşamanın Bedeli: Türkiye solu maalesef bu bedeli ödüyor. Zaten kaçan yok. Üretimsiz ortamda yetişen insanların organizasyon yapma ve sorun çözme becerileri genelde kısıtlı oluyor. Üretimde ortak paydaşı olmayan alt kültürler birarsa gelince de aynı kelimelerle farklı diller konuşan topluluklar oluşturuyoruz. Buna karşı hep üretimle şu veya bu şekilde ilişkisi olan projeleri öne almamız, insanların iş içinde, somut bir proje çerçevesinde, sorun çözme alışkanlıklarını ve buna yarayacak bilgilendirilmeleri gözeterek yetiştirmemiz gerekmektedir. Bunlar yapılamayacak şeyler değildir, kajdı ki onyillardır bunları bilinçli ve başarılı bir şekilde yapınlar di pekâlâ olmuştur. Bunlar yarınlar yapmışlardır. Sorum buntular yeterince çoğaltmak ve böylece toplumsal alternatiflerin alt yapısını oluşturmaktadır. Güç biriktirmek sanıldığı kadar kolay değildir ve salt propaganda ile yapılamaz. Küçük işleri de başaramayınca büyük işleri yapacak konuma asla gelinmez. ■

**MADEKSIZ M
GELECEK**

GÜZ 1990
4. SAYI

Sunuş Yerine / Sadun Aren
YUVARLAK MASA

İlhan Tekeli / Oğuz Oyan / Korkut Boratav / Metin Çulhaoglu /
Nail Satlıgan / Murat Belge / Alpaslan Işıklı / Tevfik Çavdar /
Yusuf Işık / Aykut Göker / Sinan Sönmez / Galip Yalman /
Tunç Tayanç

Toplumsal yaşamın örgütlenme tarzı olarak
demokrasinin nesnel diyalektiği / Tahir Mahamatov

Sovyet tipi ekonomilerin yeni bir analizi için deneme notları /
Ali Bayar

Yeni partiye ilişkin birkaç öneri / Cem Eroğlu

Karanlığın diyalektiği ya da "Melankolik Demokrasi" / Taner Timur

Ulusal sorun:

Gerçekliğe dönüştürülemyen olanaklar / Celal A. Kanat

12 Eylül öncesinde kamu kesiminde işçiler ve
toplu sözleşmeleri / Yıldırım Koç

USAV

KAMU YÖNETİMİNİN SON ON YILI

Geçtiğimiz on yılda, iktidara tümüyle bağımlı bir bürokrasi oluşturmaya yönelik düzenlemeler gerçekleştirılmıştır.

Türk kamu yönetiminin 1980-1990 yılları arasında yeniden düzenlenenmezi girişimleri iki temel olguya bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Bundan ilki, 12 Eylül 1980 ile askeri bir yönetimin işbaşına gelmesi, ikincisi ise 1983 Kasımında yapılan yarı-demokratik, yarı-özgür seçimler sonrasında ANAP hükümetleri döneminin başlamasıdır. Bu bağlamda öncelikle belirtilmesi gereken noktalardan birisi, 1980-1983 ve 1984-1990 dönemlerinin bir farklılığı değil, bir sürekli sergilemesidir. Bir başka anlatımla, askeri yönetim döneminde başlayan çabalarda ANAP hükümetleri sırasında gerçekleştirilenler sonuca benzer yaklaşım ve felsefesinin tırhneleridir. Bilindiği gibi Türk kamu yönetimi çok parti li dönemde her siyasal ve toplumsal bunalım döneminin ardından yeniden düzenleme çabalarına konu olmuştu. Ancak, bu çabalalar uygulamaya yaşılmamıştır. 1980-1990 döneminin ayrıca özeliklerinden birisi bu noktada ortaya çıkmaktadır: Onceki çabalardan farklı olarak, bu dönemde kamu yönetimi yeğlenen ekonomik ve siyasal sistem bağlamında tamamlanmış, yeniden

Başbakanlık, bakanlıklar arası bir eşgündüm merkezi olmaktan öte bir "süper" hizmet bakanlığı durumuna gelmiş, adı konmamış bir "İç kabine" uygulaması yürürlüğe girmiştir.

yapıllandırma çabaları bu çerçeveye oturtulmak istemiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde 1980-1990 dönemi yeniden düzenleme çabalalarının kendini önceleyenlere oranla çok daha gerçekçi bir nitelik taşımaktadır. Yeğlenen ekonomik ve siyasal sisteme uygun bir yönetişim düzenlene modeli arayışı ve bunun uygulanması yansımış söz konusu olmuştur. Ne var ki, 1990'a gelindiğinde Türk kamu yönetiminde oluşan değişiklikler bir bütün olarak, kendi mantığı çerçevesinde bile, çok tutarlı bir gelişmeyi sergilemekten uzak görülmektedir.

Türk kamu yönetimi 1980'li yıllarda yaşanan

siyasal ve ekonomik bunalımın temel sorumlularından birisi olma nitelendirmesiyle girdi. 12 Eylül dönemi Başbakanının sözcükleriyle "Mazisi yüzyıllara dayanan Türk idare yapısı şartların değişmesiyle yeniliklere ve ihtiyaçlaraya ayak uyduramayarak eskimiş, ekonomik ve sosyal gelişmenin gerisinde kalmıştı. Bunun sonucunda kamu yönetiminde aşırı merkezilik, görev, yetki ve sorumlulukların dağılımında dengesizlik, normalin çok üstünde istihdam, atıl kapasite, verimsizlik, lüzumsuz formalite ve kırtasiyecilik hastahlıkları meydana gelmiştir. Kalkınmaka olan bir ülke olarak Türkiye'nin ekonomik ve sosyal kalıcısmasını engelleyen en önemli faktör Türk idaresinin bu hastahlıklarıydı. Bu tabloya bir de son yıllarda anarşik ortam eklenince, idare toplumun güven ve huzuru sağlananına yetersiz kalmıştı."

Benzer bir yaklaşım TÜSİAD'a 1983 yılında hazırlanıp, kamuoyuna açıklanan "Kamu Bürokrasisi" raporunda da yer almaktadır. Ayrica TÜSİAD raporunda liberal bir ekonominin politikanın isterler açısından Türk kamu yönetiminin işlev alanının ve kamu görevlilerinin sayısının sınırlandırılması, kamu yönetiminin geleneksel işlevleri dışında tüm etkinliklerini özel kesime bırakması önerilmektedir.

Bu değerlendirmelerde Türk kamu yönetimiyle ilgili herkesin katılabileceği, aşırı merkezilik, görev yetki ve sorumlulukların dağılımında dengesizlik, verimsizlik, gereksiz formalite ve kırtasiyecilik gibi eleştirilerin yanında istihdamın normalin çok üzerinde olması gibi tartışmaya çok açık bir yargı da bulunmaktadır. Buna karşılık, Türk kamu yönetimi ekonomik ve siyasal sisteme tek yönlü bir ilişkili içinde sunulmakta, ekonomik ve toplumsal geri kalınlığının yönetim sistemi üzerinde olaşı etkileri tımlı olarak yokusanmaktadır. Ne var ki 1980-1983 döneminde yönetim yeniden yapılmaması yönelik girişimlerin çerçevesini bu değerlendirmeler oluşturmuştur. Bu yönde gerçekleştirilen somut girişimler kamu görevlisi alımının doldurulması, Tarım Bakanlığı ile Orman Bakanlığı'nın, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı ile Kültür Bakanlığı'nın birleştirilmesi ve kamu kurum ve kuruluşlarının, kuruluş görev ve yetkilerinin düzenlenmesi amacıyla bir yetki yasasının çıkartılması ve bu yönde çalışmalar başlatılması olmuştur. Bu çalışmalar uygulanmaya yansımadan 6 Kasım seçimlerine gelinmiştir.

6 Kasım 1983 seçimlerini kazanan ANAP

programında da "kamu yönetimi ile ilişkin olarak yürütülen hizmetlerin bir araya toplanması, yetki ve sorumlulukların dağılımından kurtarilarak teşkilatlanmadan sadeleşmeye gidişimi", "bakanlık ve her seviyedeki teşkilat sayısının asgariye indirilmesi", "hizmetlerin aksamamasına ve ukanmasına sebep olan aşırı merkeziyeti birimler", "izlenecek iktisadi politikaya paralel olarak kamu sektöründen çalışanların sayısının artırılması yerine, memurların daha seçkin olmaları ve tattminci ücret alınması", "kamu idaresinde merkeziyetçiliğin azaltılması", "bilhassa hizmetlerin müssessi, sürtatlı, verimli bir şekilde yapılabilmesi için mahalli idarelerin yetkiler ve imkanlar yönünden güçlendirilmesi" gibi konulardan söz edilmektedir. Bu çerçevede hükümetin kurulmasıyla birlikte, bireylük ölçüde askeri yönetim döneminde yapılan çalışmalar temelinde Türk kamu yönetimi yeniden biçimlendirme girişimleri başlıdı. 1984-1990 yılları arasında bu girişimler merkez yönetimle ilgili olarak, bakanlık sayısındaki değişimler, İl ve İlçe sayılardaki artışlar, KİT'lerin özelleştirilmesi ve bittiçe dışı fonların oluşturulması biçiminde ortaya çıkmak, yetel yönetimler bağlamında belediyelere kaynak ve yetki aktarımı, personel sistemine ilişkin olarak ise, kamu görevlilerinin sayısının sınırlandırılması ve kamu bürokrasisinin denetim altına alınması konularında odaklaşmıştır.

Merkez yönetiminin örgütlenmesi

Merkez yönetiminin örgütlenmesi konusunda siyasal iktidarın hareket noktası bakanlık sayısının azaltılması olmuştur. Bu da hizmete birlik, verimlilik ve etkinlik sağlama amaçlarıyla gerekçelendirilmiştir. Aralık 1983'te bu yolda atılan ilk adım daha onceki hükümette yer alan 27 bakanlıkta on ikisinin 6 bakanlık olarak yeniden oluşturulmasıdır. Devlet Bakanlığı sayısı ise 6 olarak belirlenmiştir. Böylelikle Bakanlıklarca yürütülen kimi hizmetlerin tekelden yürütülerek etkinlik kazanması; ve Bakanlıklar Kurulumun üçe sayısının 21'e indirilerek işlerin içe kavuşturulması amaçlanmıştır. Bakanlıkların birleştirilmesi olsusunu bakanlıkların kuruluşuna ilişkin yasa gütündede kararnameler eslik etmiştir. Böylelikle bakanlık örgütlenmelerinde bir örneklik sağlanması ama-

lanmıştır.

Haziran 1984'te kamu yönetimini düzenlemeye ilişkin ikinci büyük adım gündeme gelmiştir. Ancak, bu ikinci adım katı merkeziyetçilik eleştirisinden yola çıkan siyasal iktidarnın merkezci bir yönetim sistemini pekiştirmesi sonucunu yaratmıştır. Bu düzenlemeye ile daha önce hizmet bakanlıklarına bağlı olan KİT'lerin büyük bölüm Bağbakanlığa bağlı olarak ekonominin yönetimi başbakanlıkta te-kelleştirilmiştir. Ayrıca parlamento ve yonet-sel yargı denetimi dışında tutulan bütçe disi fon yönetimi uygulanmış yaygınlaşmıştır. Sonuçta başbakanlık, bakanlıklar arası bir eş-güdüm merkezi olmaktan öte bir "super" hizmet bakanlığı durumuna gelmiş, bu oluşuma koşut olarak yönetim sistemi içinde geleneksel ağırlığa sahip kimi bakanlık ve kurumlar konumlarını yitirirken, başbakan, devlet bakanları ve sözleşmeli danışmanlardan oluşan, adı konmuş bir "iç kabine" uygulaması yürürlüğe girmiştir. Bu olguya daha da önem kazandıran bir başka özellik, bakan değişiminin yükseklüğüdür. 1984-1990 arasında bakanların görevde kalma süresi 2 yila ulaşmıştır. Hükümtürde parti-içi dengelerin zorlaması sonucu gerçekleşen bu hızlı bakan değişimi, bir yan dan başbakanlığın sisteminde çok daha güçlenmesine neden olurken, öte yandan bakan değişikliklerini yüksek yönetici kadrolarının değişiminin izlemesiyle bakanlık düzeyinde siyasa oluşturma sürecine bürokrasının kalmadı en aza inmesiyle sonuçlanmıştır. Sonuçta kamu yönetiminde siyasal yürütme düzeyinde merkezleşme gerçekleşmiştir.

Yönetimde süreklilik, kararlılık, birlik ilkesini zedleyen bir gelişme de devlet bakanlıklarına bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Hizmet bakanlıklarının görev alanlarından alınan kimi işlevlerin devlet bakanlarına verilmesi sonucu yetki ve görev çatışmaları gündeme yerini st-rekli korumuştur.

Başlangıçta bakan sayısının düşürülmesiyle, bakanlar kurulunun işleriinin artırılması, amaçlanırken, yonetisel olmaktadır çok siyasal zorunluluklarla, 1983'te 7 olarak belirlenen devlet bakanlığı sayısı ilk önce 10'a daha sonra da 15'e çıkarılmıştır. Daha, Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı yeniden Milli Eğitim Bakanlığının dönüştürülp, gençlik ve spor hizmetleri devlet bakanlığına bağlanırken, Turizm ve Kültür Bakanlığı yeniden ikiye ayrılmıştır. Özette, bakanlık örgütlenmelerinde bir kararlılık sağlanamamış, 1983 Aralığında 21 olan Bakanlık Kurulu üye sayısı 1990'da 30'a ulaşmıştır.

Buna karşılık, siyasal iktidarnın devlet işlevlerinin sınırlarının çizilmesi konusunda kararlılık gösterdiği alan özelleştirme konusu olmuştur. KİT'lerin özelleştirilmesini gerçekleştireme yolunda kurulan ve Başbakanlığa bağlı Toplu Konut ve Kamu Ortaklı Fonu, Maliye Bakanlığı, Devlet Planlama Teşkilatı ve Merkez Bankasının yonetisel sistem içindeki konumunu zayıflatırken, siyasal yürütmenin erkini daha da güçlendirilmiştir. Özelleştirme den beklenen temel amaç KİT'lerin halka devredilmesinden çok bütçeye ek kaynak sağlamak olmuştur.

Merkez yönetiminde gerçekleştirilen yeni-liklerden bir başkası da taşra örgütlenmesine ilişkin olarak ortaya çıkmıştır. Sanayileşmiş ülkelerde yönetim birimlerinin birlendirilmesi-

le bölge düzeyinde örgütlenmeye doğru bir gi- diş varken, Türkiye'de askeri yönetim döneninde bu yolda hazırlanan bir yasa gücünde kararname, 6 Kasım seçimlerinden sonra mecliste reddedilmiştir. Buna karşılık, salt güvenlik gereklilerinden kaynaklanan Olağantılı Hal Bölge Valiliği uygulanmış, gerçekten olağanüstü bir yönetim türü olarak, sisteme eklenmiştir. Ancak taşra örgütlenmesi açısından belirleyici olan gelişme il ve ilçe sayılarındaki artış olmuştur.

Varolan iller ve ilçelerin nesnel toplumsal ve ekonomik ölçütler açısından il ya da ilçe çıkış değerlerine ulaşamadıkları bilinmektedir. Yeni oluşturulan 6 il ve 238 ilçenin büyük çoğunluğu için de nesnel ölçütlerin gözönünde alınmadığını ileri sürmek olanaklıdır.

Yerel yönetimler

1980 sonrası kamu yönetimini anlayış çerçevesinde, merkez yönetiminin gücünün azaltılması açısından, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi işlevsel bir araç olarak düşünülmüştür. Bu bağlamda, il özel yönetimlerine ilişkin gelişmeler, ilgili yasada yapılan kimi madde değişiklikleri ve Tokat'ta uygulanan bir pilot proje ile sınırlı kalırken, belediyelere yönelik girişimler çok daha kapsamlı olmuştur. Büyük kentler için iki düzeyde anakent belediye modelinin benimsenmesi, yasal düzenlemelerle belediye gelirlerinin artırılması, imar yasasıyla belediyelere gereksinme duydukları yetkilerin tanınması, köktenci bir yerel yönetim düzeltimi olarak sunulmuştur.

Ne var ki, atılan adımlar sonucu karşılaşılan yeni kimi sorunların çözümlenmesi düşünülmemiği gibi, kimi alanlarda da geri dönüşler gözlemlenmiştir. Sözgelimi, anakent belediye modeli, anakent belediyesi ile ilçe belediyeleri arasında yetki çatışmaları, yetkilerin anakent belediye başkanından toplanması, anakent belediye ençümenden seçilmiş üye bulunmaması gibi noktalarda eleştiri konusu olmasına karşın, bir değişiklik çabası gündeme gelmemiştir.

Buna karşılık, özellikle 1989 yerel seçimlerinden sonra, belediye yönetimlerinin büyük ölçüde muhalefet partilerine geçmesi ile eşzamanlı olarak, belediyelere daha önce tanınan yetkiler merkez yönetimince geri alınmaya başlanmıştır. Kısacası belediyelerin güçlendirilmesi konusunda da siyasal nitelikli kayıtlardan kaynaklanan bir geriye dönüş yaşanmıştır.

Bağımlı bürokrasi-siyasallaşmış bürokrasi

1980'li yılların başında Türkiye'de kamu görevlileri sayısı temel eleştiri konularından birini oluşturmaktadır. Kalkınma planlarında özellikle eğitim, sağlık ve teknik hizmetler alanlarında görevli sayısının yetersizliğinden söz edilirken, hükümet programlarında, kamu yönetiminde görevli sayısının fazlalığı dile getirilmiştir. Sonuçta nesnel koşulların zorlanmasıyla görevli sayısındaki artış, hızının bir ölçüde azalmasına karşın, sürekli olmuştur. Bunun yanı sıra yonetisel bir insangücü planlaması yapılmamış, kamu yönetiminin isterleri ile eğitim sistemi arasında bir ilişki kurulması 1980-1990 döneminde de gerçekleşmemiştir.

Buna karşılık, siyasal iktidara tımlıyle bağımlı bir bürokrasi oluşturmaya yönelik düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bunlardan ilki sözleşmeli personel uygulamasının yaygınlaştırılmasıdır. Siyasal iktidar, nitelikli görevlilere yüksek ücret ödeyebilme olanagının sağlanması bu uygulamanın gereklisi olarak vermiştir. Ancak, özelleştirilmesi düşünülen KİT'lerde bir personel sorununun çıkmasının engellemeye amacının bu girişimde etkili olduğu rahatlıkla söylenebilir. Daha, oluşturulan bu değişik çalışma statüstatı tımlıyle güvencesiz bir görevli kategorisi oluşturarak, siyasal nitelikli atamaların kolaylaşmasına ve yaygınlaşmasına olanak sağlamıştır. Anayasa mahkemesince ilgili düzenlemeyi iptaline karşın bu uygulama 1980'lerin yönetim anlayışını belgeleyen temel örneklerden birisini oluşturmaktadır.

Kamu görevlilerine ilişkin olarak dönemde damgasını vuran bir başka gelişme, Mayıs 1984'de yapılan bir düzenleme ile öğretim ve eğitim hizmetleri dışındaki tüm hizmet sınıflarında ilk dört derecede kadrolara derece yükseltmesindeki süre koşulu ananaksızın atanmasındaki yünteme göre daha alt derecelerden atanma olanagının sağlanması olmuştur. Bir yandan bu görevlere atanabilmek için gerekli çalışma süreleri azaltılırken, öte yandan özel kurumlarda ya da serbest olarak çalışan sürelerin 6 yıl geçmemek fizre dörtte üçünün de-ğeriendirilmesi öngörülmüştür.

DMK ile düzenlenilen kariyer sistemine tımlıyle ters düşen bu olağanüstü yükselme yöntemi siyasal iktidarı, yüksek yöneticileri siyasal yetkili olasılığına göre değiştirme olanğı ile donatmıştır. Bu olağan bir yandan, her bakan değişimini izleyen geniş kapsamlı yüksek yönetici atanalarıyla yönetimde süreklilik ve kararlılık ilkesini zedelerken, öte yandan ANAP'taki siyasal eğilimlere koşut büyük ölçüde bir siyasal kadrolaşımına neden olmuştur. Örneğin ANAP iktidarin ilk 3 yılında yüksek yönetim konumlarına yapılan atanmalarla ilgili olarak 1725 ortak kararname çıkarılmıştır.

Bu arada kamu görevlilerine ilişkin olarak sözgelimi bir sendikalama sorunu siyasal iktidarin gündeminde hiç yer almamıştır.

Sonuç

1980-1990 döneminde Türk kamu yönetimde daha önce tam olumayan ölçüde değişiklikler yaşanmıştır. Liberal bir ekonomi politikanın isterlerine uygun bir kamu yönetimi mekanizması oluşturmayı amaçlayan girişimler sonuçta tımlıyle siyasal kayıtların ırılık bir yapının olması ile nektarlanmıştır. Başlangıçta daha önce sözü edilen TÜSİAD raporundaki isterler doğrulukunda bir geliş varken, iktidar partisinin iç dengelerini koruma kayığı, merkezi yönetimle ilişkin düzenlemelere tımlıyle egemen olmuştur. Böylelikle liberal bir ekonomi politika açısından usul sayılabilecek bir örgütlenme bile sağlanamamıştır.

PAV

İSTANBUL KENTLİĞİN OKULU

İstanbul'da Roma da, Bizans da, Dersaadet de vardır. Kimi kez üstüste, kimi kez yanyana, kimi kez de karmakarışık olarak...

uzeyinde Karadeniz,
güneyinde Marmara...

Avrupa'yla Asya
arasında köprü oluşturan kara parçası, bir derenin aktığı, ince yerdenden kırılıp da Boğaziçi dediğimiz geniş koyak suya dolunca, yeryüzünün en ilginç köşelerinden bini doğmuş...

Üstte Karadeniz'in suları günde doğru, altta Marmara'nın suları kuzeye doğru... Bir akış başlamış...

Eski derenin bir kolu olan, kuzye ve güney esintilerine kaplı Haliç'in durgun sularına teknelerini bağlayıp kıyıya yerleşenler, bu yerin, binlerce yıl yeryüzünden özge olacağının syndrome de gillerdi elbette...

Romalılar, iyi süt veren inegün daha verimli olmasının sağlayabilmek için bir de doğuda yönetim kerkezi oluşturmanın doğruluğuna vardıklarında Haliç kıyısındaki yerleşme kılıçılıktı, tecimle uğraşıyordu. Büyük Konstantin 330'da burayı kendine başkent seçince, üstine üstlik bir de Hristiyan olunca, bu kılıçlı yerleşme, yeryüzünün özge olma yoluna çıktı. Daha başıncı yüzyılda da Roma'dan bile kalabalıklaşdı.

Hristiyanlığın yüzünü döndüğü İstanbul, Yavuz Sultan Selim'den sonra İslamların da yüzlerini kendine döndürdü.

16 yüzyıl başkentlik yapan, suların birleştiği, kitaların birbirine el verdiği bu kent, bütün yolların üzerindeydi, herwhere en yakındı... Güçlü olduğunda, karada olsun, denizde olsun, hemen hercere kolayca ulaşı. Orada kendine uygun düzeni sağladı.. Ama güzelliklüğe düşer düşmez, baskalan hemen yürcüğünün kıyısında, burnunun ucunda bitiverdiler. Doğumun ve batının bitip başladıkları bu yerde her zaman bütün renkler bütün sesler var odlular. Bugündə böyle, gerçekte...

Roma'da Roma vardır; Atina'da Atina...
Başka bir şey de aramaz, aransa da bulunmaz...

Ya İstanbul'da...

İstanbul'da Roma da, Bizans da, Dersaadet de vardır. Kimi kez üstüste, kimi kez yanyana, kimi kez karmakarışık da ayırdedilmesi çok zor olarak...

Bir yakası Anadolu'da, bir yakası Rumeli'de...

En batıdan, en doğuya; en yoksuldan en varlıklı...

Hep dışardan beslenmiş bu kent, bütün dönemlerde... Her zaman çevresi herkes için bir erek, bir amaç olup çıkmış; İstanbul'u görmek, İstanbul'u yaşamak, hele hele İstanbul'da yaşamak... Ne var ki, Bizans döneminde de Osmanlı döneminde de en zor işlerden biriydi İstanbul'da yerleşik olabilmek... Kofay kolay izin vermemişler, Her yoluna düşen gidip iş tamamış, yerleşmemiş orada...

Kentliteğin okulu olmuş baştanberi...

İstanbul kaldırımı çiğnenmek, uygurlaşmak, incelmek, kenti olmak demek olmuş...

Kentli olmak, İstanbul ağızı konuşmak, İstanbullu gibi giyinmek, onun gibi yiye içmek demek de olmuş bir bakıma...

Orneğin, devlet zoruya İstanbul'a gelenler (Bizans'dan başlayarak Osmanlı'da da devşirmeler) önce İstanbul ailelerinin yanında konuşmayı, İstanbul göreneklerini, İstanbul biçimini yaşaması öğrendi, de sonra okumaya ya da sanata yerleştirilmişler.

Ama kentliteğin bu en büyük okulumu da elbette bir öğretmeni sayı, sınıf büyüğlüğü var... Bu çizgi aşılımcı ne olacak?..

Bugüne dek hiç bu deali aşılımamış bu çizgi...

Orneğin bir Mimar Sinan'a "10 bin konut birden yapacaksın!" denseydi ne yapardı acaba? Ya 100 bin olsaydı bu sayı, ya 1 milyon...

Nasıl gelindi buralara?..

Ölçeğinde bir yerleşme planının ve onun tutarlı politikasının şartnameşinin zorluluğu, ivediliği, yıllar yılı pek çok kişiye söylenilip durdu...

Dengeli bir tükede yerleşme planı geçerli olmamışsa dengesiz yatom, dengesiz endüstriyel sonuç dengesiz kalkınma (sözüm ona) nedeniyle elbette doğudan batıya, kurdan kente goc olacaktı.

İnsanoğlu, herşeyden önce işe, işe, sonra da suya, yola, elektriğe, okula kavuşmak için baş-

ka ne yapsındı ki?..

Dengenin bozukluğunun boyutu, bu göçün boyutunu da belirleyecekti elbette... Bu hızlı göçün sonucu, birakin tilkenin planlı yerleşmesini, kentlerin er, azdan yarıştıkları de plansız olacakları. Bu ikiye katlanımsa, kentin iki kat büyümesi diyemiyoruz biliyorsunuz... Çarpık kentleşme diyoruz.

Çarpık kentleşmenin varlığı boyutlar, toplumumuzun geleceği açısından en önemli sorunlardan biri...

Neden?

Yalnız gelenlerden ötürü mi?

Kentlerin bu gölgelere hiç ama hiç hazır olmadıkları, hazırlanmadıkları ortada değil mi?

Kimilerimiz bunun yalnızca fiziksel boyutlarını görüyorlar hâli... Yalnızca fiziksel çözüm yetersizliği ve olumsuzlıklarla açıklamaya çalışıyorlar. Kimilerine göre, toplu konut yaparsın, binlerce kutuyu yanyana liste koyarsın olur biter...

Olur mu?

Oluyor mu?

Bugünkü olumsuzlukta, bir yerleşmenin bir kent olması (ya da irtan oturuculara karşı kent kalabilmesi) koşullarının gerekliliği üzerinde -özellikle kültür altyapısı açısından- hiç düşünmemiş oluşumuzun payı pek büyük... Bana göre, helki de fiziksel yetersizlikten de ağır basıyor... Kentler gelenleri kentliteğin okuluna kendi kılıçlışip gidiyorlar. "Sosyal aygıtlanma", "kültürel aygıtlanma" açısından bir bakın konuya...

Eskiiden İstanbul'un her tepeinde (elbette o güne göre) bir sosyal ve kültürel özek yok muydu?

Bugüne de dura dura büyülüklüklerini, hizmet verdikleri çevrenin büyülüklükleriyle bir oranlayın...

Osmannı'nın bile bir yere giter girmez ilk yaptığı, bir sosyal özek, bir kılıçlıye kurmak olmuş mu?

Biz şimdi toplu konutlar gerçekleştiriyoruz, bini, iki bin bir arada... Orada oturanların çocukların ancak sunur duvarları üzerinde pinçelebiliyorlar...

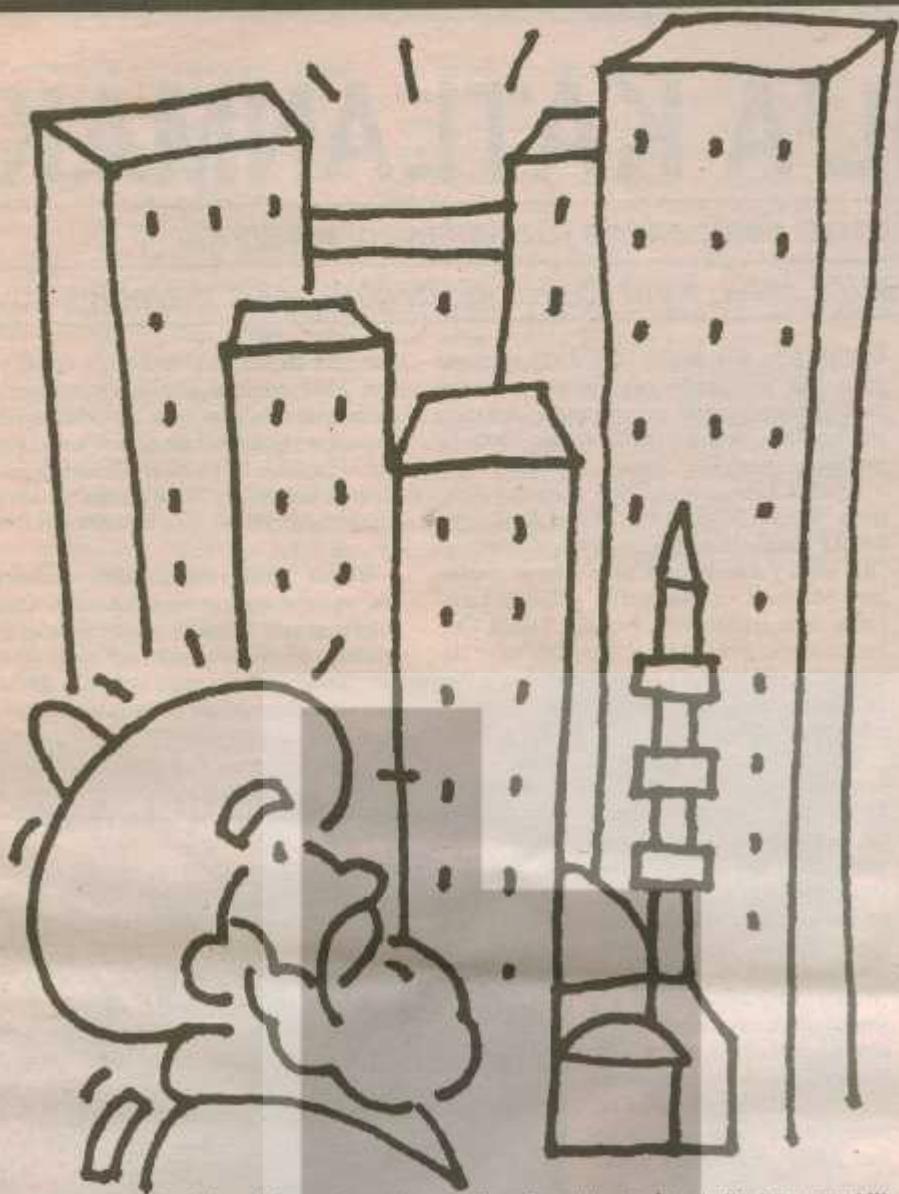
Hani insanlar konuşa konuşaydı?..

Nerede oturup konuşacaklar?

Nerede kültürlerini tretecekler?

Bugüntün kültürünü üretmemeyen insan geçmiş kültürleri nasıl yorumlayabilir ki?

Kentlerimiz, üretici, sağlam insanların zorlu gereksinimleri dışında, bütün bir yaşamın ke-

sintetiz sağlığına sahip olabilecek durumda artık değil. Ne çocuklar, ne yaşlılar, ne "yalnız erkekler", ne "yalnız kadınlar", ne de sakatlar toplumun derdi olabiliyorlar.

"Biz de varız", "biz de insımız" diyemiyorlar, sorunlarını ortaya koyamıyorlar...

Yapıgımız hiçbir şeye onlara açıktır sevgi yok...

Yaşama kültürü ve kültür yaşamı adına bir şey yapıyor muyuz? Oturanlarının sayısına oranla, karınca karınca bir şeyle yapıldığını söyleyebilir miyiz?

Bugün de yurdumuzun gündeminde en önemli sorun olan demokratikleşmeyi gerçekleştirememiş, insanların karar üretme düzenini, düzeneğini kuramamış kent, köy bile sayılmaz!

Birçok Avrupa devletinden iki kat daha büyük olan İstanbul'un nasıl yönetildiğini bir düşünün...

Demokrasinin "d"si bile üretilemez bu düzen içinde... On bir milyon insan, bir insanın iki dudağı arasına nasıl bırakılır?

11 milyonluk bir kentin belediyeye, valilikle yönetilemeyeceğine nasıl inanılır?

11 milyon kişi bir garajla (Harem'i bir durak sayıyorum), bir havaalanıyla "idare" ediliyor. Öteki gereksinimlerin nelerle karşılaşduğumuz siz düşünün...

Kentliliğin okulu olan şu İstanbul'a bakın...

söylediğini şaşırıyor. Almanya'da bile pisligin % 80 nedeni konutlar. Ya bizde?.. Ya İstanbul'da?

Hıç kuşkusuz olmasın bunun da tıftılın bir yüzdeyle böyle bir...

Bir sihirli değnek olsa; bir dokunuşta insanlarını azıcık "kentli" yapıverse bilseniz neler değişir! Ormanın konularımız doğru dürüst yapıtları da yarı yarıya daha az yakıt harcarız onları istemek için... Düşüntün, havamız yarı yarıya daha az kirlerin...

Açıktı "kentli" olsak ulaşım nasıl değişir bir bakın!

Ben sürdürmeyeşim bu örnekleri, varın siz düşünün, İstanbul'un oturuları gerçekten kentli olsalar, gerçekten oturdukları yerin hemşehrileri olsaları neler değiştirdi...

(Sakın çözümü burada gördüğümü sanmayın. Çözüm bugün de dengeyi ülke planlamasını gerçekleştirmektedir. Ancak o zaman insanlar yerlerini yurtlarını bırakıp denegesizliğin belli özeklerine akın etmeyeceklerdir. Burada söylemeklerim İstanbul açısından...)

İstanbul'daki Sivas, İstanbul'daki Malatya, İstanbul'daki Kayseri, İstanbul'daki Kastamonu, bir İstanbul bireşimi için kentliliğin kazanında entilebilseilderdi bu İstanbul bir başka İstanbul olurdu...

Uzun sözün kasisı, demek ki ilk yapılacak şey, önce insanları kentlileştirmek...

Nasıl olacak bu?

Kentliliğin okullarını mı açacağız?

Hayır hayır, işi yokuşa stirmek yok!

Kültür yatırımı yapacağız...

Yerel yönetimle, aydınıyla, kentliliyle, el ele örneğin ilkokullar çevresinde, onları birim sayarak, bir araya gelecek, etkinlikler organizeceğiz... kültür üreteceğiz. Ürettiğimiz kültür demokratik katılma yüreklendirebilecek kişileri...

Bunu isteyerek, inanarak yapacağız... İnsanmazsa, elbette olmaz... Doğru dürüst düşünsek ne yollar bulunur. Beyoğlu'ndan on milyara sirk tramvayı geçiriceğimize 20-30 ilkokul çevresini kültür özcüğü durumuna getiriveririz. Akşamları boş duran okul yapılarını kullanıp neler yaparız, neler...

Çağdaşlığı üretten yazارımıza çizerimizye yer verin. Kapıları açın...

Nelcere koşular toplum içinde bir bilseniz, buna bir inansanız...

Yıldız bir cadır tiyatrosu bile olamayan "festival" festivaler düzenleyerek işi geçistirmeyin... Bütün bir yila dağıtan kültür etkinliklerini, gerçekten yüreğiniz bundan yanassa...

Her mahallede gençlere tiyatro, müzik, resim, kitap alanları oylarları açın. En küçük olmaktan bile yararlanıp yapın bunu...

Siz de laf değil kültür üretin, üretmemiyorsanız üretene oruç verin.

Çağdaş kültür üretimi yaşam, yayınaştırın...

İstanbul ancak böyle omur kendini!

Anacak boyuc İstanbul İstanbul kalabilir! ■

Birçok Avrupa devletinden iki kat daha büyük olan İstanbul'un nasıl yönetildiğini düşünün. Demokrasinin "d"si bile üretilemez bu düzen içinde... On bir milyon insan, bir insanın iki dudağı arasına nasıl bırakılır?

İSTANBUL'A KATLANMAK

Susuz, balıksız, ağaçsız, ormansız, denizlerinde yüzülemeyen, yollarında yürünen muhteşem gürültülü şehir. Kimi sosyologlara göre sekiz milyonluk köy.

stanbul'u olmak: Sokaklar boyu dizilmiş arabaların ilerlemesini sabıla beklemek; hava kirliliğinden boğulunken sisin gizeminden söz etmek; Marmara'nın ölen bahçelerinde eski meyhaneleri sevgiyle anımk; gürültünün müziğini, susuzluğu keyfim keşfetmek; kesilen ağaçların yerine geçen tüm garip yapıları sırmasıkla örtmeyi düşlemek. (Bu sonucusu mir-yazar Aydin Boysan'dan)

Anlık çığlıklarının nöbetleri geçirmek ya da kenitten kopma, kenti terketme düşüncesiyle yaşamak. Veya İstanbul'u ziyarete gelen 19 yaşındaki bu genç kız gibi "Ben trafik sıkışıklığını seviyorum. Trafik duruncu hayat kuruyorum" deyip kendisini hayretle dinleyenleri, ıslı ve sisli havayı içine çekerek "Oh! İstanbul kokuyor" diyerek bir kez daha şækiliğe uğratmak.

Ankara'nın olmayan muhalibicilerinde, esen rüzgârında İstanbul kokuları yakalamak.

İstanbul'u olmak: Kanıkumlu, ermiş, kabullenmiş olmak. (Çıldırmaya öncesi/ötesi, yoksa sonrası aşamalar mı?) Ya da bu genç kız ve ikiz kardeşi gibi, Ankara'da İstanbul tutkusıyla yaşamak.

Bizler içim "Ne senle, ne sensiz", onlar için, "Asia on-suz" yaşayanının İstanbul.

Susuz, balıksız, ağaçsız, ormansız, denizlerinde yüzülemeyen, yollarında yürünen muhteşem gürültülü şehir. Günde bin, yılda 400 bin kişinin yerleşmek üzere geldiği Kent. Kimi sosyologa göre 8 milyonluk köy.

Denizi, Marmara'sı canlandırıyor. Oksijeni yer yer litrede canların yaşaması için gerekli sıfır mg/litrenin altına düşmüşt. Günde birbirinden mill-

yon metre küpü bulan atık suları "uygarlık" adı altında yapılmakta olan kanalizasyon sistemi sayesinde denize dökülecek. Basit bir filtre sistemi dışında hiçbir arıtma yapılmadan Marmara'ya ulaşacak lağım ve sanayi sularının zaten cankeşimekte olan denizi öldürüp öldürmeyeceği, olursa nasıl bir ölüm olacağı bilim çalışanları tarafından tartışılmıyor. Marmara'mın yeni kanalizasyon sisteminden çok olumsuz etkileneceğini savunanlarından Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nden Prof. Umit

Onluata bile "Ben bugün ODTÜ'nün araştırma gemisi ile yaptığımız çalışmalar dayanarak denizin ölmeyeceğini savunuyorum. Ama işin taa başından fikrimi sorarsa, asla böyle bir projeye girismezdim" diyor.

İstanbul Üniversitesi Çevre Sorunları Araştırma Merkezi Müdürü Prof. Fikret Baykurt da fabrika atıklarının Marmara'ya akışmasını "Bir şehri yokedebilecek olay" olarak nitlerken, Marmara ve İstanbul'un geleceği konusunda daha iyimser olan İstanbul Teknik Üniversitesi'nden Prof. Ahmet Samsunlu bile "Bati'da sular yüzde 80-90 oranında arıtılıyor. Bize ise arıtma ancak yüzde 15-20 oranında yapılabilir" diyor.

İstanbul'dan Marmara'ya ulaşan zehirli atıklar arasında karbon, azot, fosfor, fosfat, nitrik, nitral, amonyak gibi madde oldugu belirtiliyor. Bunnardan özellikle fosfor ve nitratın örtükasyonu yol açtığı biliniyor. İstanbul Teknik Üniversitesi'nde Prof. Kazım Çeçen "Ben pislettiğim sonra temizleme yapılamayacağımı düşünüyorum. Mali gücümüz belli. Herşey böyle devam ederse, bu iş asla çözülmmez" yargısına varıyor. Önümüzdeki yıllarda nüfus artışı nedeniyle denize akan kirliliğin geometrik olarak artacağını vurgulayan Çeçen, "Pis sulardan çok büyük tehlike doğacak" sonucuna varıyor.

Türkiye'de bilim dünyasını ikiye bölen Büyük İstanbul Kanalizasyon Projesi'nin tartışması, İstanbulluları çok yakından ilgilendirmesine rağmen, teknik yönünün ağır basması nedeniyle kamuoyu tarafından çok yakından izlenmemiyor. Politikacılarla (südi Vehbi Dinçerler ve İstanbul Anakent Belediyesi) bilim çalışmalarını, görüşlerinin uyumsuzluğu derecesinde başbaşa verip kentin ürkütücü geleceğini planlarken, "esas sahipleri" başlarına gelecektan büyük ölçüde habersiz yaşamaya devam ediyorlar.

İstanbul'un sadece denizi değil, "suyu", "havası" da var tabii. Dağı, taşı altın kent.

İstanbul'un "suyu". Evet, 42 dere varmış İstanbul'un etrafında. Bunlar geçmişte İstanbul'lulara hem keyif vermişler, hem kenti nemlendirmiştir.

Zamanla da kentin kirli sularını doğal yollar dan hafif artıarak Marmara'ya ulaşmışlardır. Ama artık derelerin bir kısmı sulu çöplük. Bir kısmı ise yüzüne bakılmayacak kadar kırılı, İki tanesi ise hâlâ, lağım suları ile Haliç'i şereflen diriyor. Uzmanlar, "Haliç'e akan bu dereler temizlenmeden Haliç asla temizlenemez" diyorlar.

Bir de yeraltı suları. Uzun asırlar İstanbul'un içme suyunu temin etmişler. Onlu milyonlar çeşme peşinde, yeraltı sularını yeraltınlıklere kavuşturmak içip epey uğraşmışlardır. "Deli" göztüyle bakmış kimisi Mimar Sinan'a, bentlerden İstanbul'a su getirmek istediler.

▲ 'Terkos Çölü!': Göller göleşirken, 'yağmur bombası'nın ne getirdi, ne götürüceğini değerlendiren yok.

gi için. Oysa bugün yeralı suları, hava kirliliği, toprak kirliliği, yürüstülden sızan zehirli atıklar derken içilemez olmuş. Coğu, hiç olmazsa. Geriye kalınları ise, 8 milyonun ihtiyacını karşılaması mümkün değil. İş kalmış barajlara, 19. yüzyıl ortalarından itibaren barajlar yapılmaya başlanmıştır. İstanbul ve çevresine. Ama bugün, dev kenti bu barajlar bile besleyemiyor. Bir gen mimar, bugün su sorununun çözümü için ISK'nın yaptırımları baskıarak "Yağmur bombası bile yetmeyecek. İstanbul'un su sorunu çözümk için bir deli dahi lazımdır. Öyle ki son derece çığın bir proje riskli, ama gerçeklesirse gerçekte sorunu çözecek bir proje - düşünsün ve bunu uygulamaya koysun!" diyor. Hatta kimi böyle düşler görmeye bağılı bile. Kuzey kubundan bir buzulun nasıl Marmara'ya çekilebileceğini tartışan bir grup mühendisin önerilerini belki de gerçekten ISK'ye götürmeleri gereklidir. Yağmur bombasının ise, kısa vadede yağmur yağdırma potansiyeli ile, uzun vadedeni olumsuz olumlu yan etkilerini kimse henüz değerlendirmemiş ya da değerlendiremiyor.

Türkiye'nin "en kalkınmış yaşamaz havası kenti" tunc erişecektir İstanbul. Yakın zamana kadar başkentle yarışma mümkün değildi. Ama geçen yıl, 15 gündür bir dayanılmaz hale gelen ağır sis, sülfür dioksit ve azot oksit kokulu havası, yazın durman ve ekzosu, kenti sarsılı yaşayanları bile isyan etti. Nedenler: Kentin havasını kesen, ağacını yokeden çarpık-yoğun yapılaşma ve kurşunlu benzinle çalışan arabalar. Endüstrinin de katkısı önemli ama, bu yıl hava kirliliğinde trafik ve isıma başlıyor. Doğru dırtı istatistik tutuluyor. Tutulsa, hiç olmazsa hastane müracaatları, acil servislere başvurular dikkate incelense, hava kirliliği nedeniyle ortaya çıkan hastalık ve ölüm vakalarını saptamak mümkün olabilir. Ama bu yok. Olan da gizleniyor genelikle. Politikacılar "halkı paniğe uğratmamayı" halkın sağlığını korumaktan daha önemli bir amaca olarak görüyorlar. Hal böyle oluncada, en yoğun zehirli sisli, sülfür dioksitli havalarla ferahça dolasp, "falancanım çocuğunu da hava kirliliğinden kusmuş" türü bilgiler, bayinerde, "yeterince önemli değil" kategorisine konularak kulak ardi ediliyor. Hava kirliliğini yesine kavuşturmuş ki kentli, yabancıların "Hava kirliliği korkunç" dediği günleri, aslında kentin temiz günleri olarak algılıyorlar. Gerçekten de göreveli temiz günler bunlar. Ama göreveli. Dünya standartlarında bu derece görevelik "sağlığa zararının alt sınırı" olarak kabul ediliyor.

Bağaziçi Üniversitesi'nden Prof. Yüksel nel "İstanbul'da hava kirliliği konusunda yerli ölçüm yapılmıyor. Kent, Çatalca'dan Izmit'e kadar uzandı. Gerekli bütün noktalarda kirlilik ölçülemiyor. Ölçmeyi yapan kurumun uzmanları az. Paraları var. Üniversitede ise uzman var, para yok" diyor. Ölçüm istasyonları için çalışma yapılması gerektiğini belirtirken, "İstanbul çevre kirliliği mevsimlere göre değişiyor. Kış aylarında en önemli kirlilik hava kirliliği. Yaz aylarında ise farklı kirlilik kaynakları ortaya çıkarıyor" görüşünü ileri sürüyor. Inel, hava kirliliğinin önemnesi için aşağıdaki konularda bilgi toplanması gerektiğini öylüyor: İstanbul'un yakıt içinde kullanılan kömürün neteden geliyor? Kömürün içindeki kükürt dioksit miktarı ne kadar? Benzin istasyon-

ları nerede? İstanbul'un nerelerinde kömür ne rellerinde odun yakılıyor? Yakıcılar bu komuda uzman mı? Bunun gerektirdiği envanter çalışmasının çok önemli olduğunu inanan Inel, bu na rağmen sözlerini söyle sonuçlandırıyor: "Ashina bakarsınız sorun belli, çözüm belli. Bunu daha önce aynı yollardan geçmiş. İnsan haklarına sahip çıkan biri, biran önce olaya el atarak durumu düzeltmeli."

Trafikten kaynaklanan kirliliğin çözümü için bütün arabalarda en kısa zamanda kurşunsuz benzin ya da doğal gaz kullanımına gidilmesi gerekiyor. Kurşunsuz benzinin oldukça pahalı olduğuna değinen kimi uzman, basit bir uyarlama ile arabaların hem doğal gaz, hem de benzinle çalışabilir hamle getirilebileceğini vurguluyor. Hollanda gibi ülkelerde, kent içinde arabaların pek coğumun doğal gaz kullanması örmek gösteriliyor. Şehir dışında ise daha

hızlı gitmeyi sağlayacak benzin kullanılıyor. Ancak Prof. Inel doğal gazı "herşeyin çözümü" olarak görmekten kaçmak gerektiğini belirterek "Doğal gaz yanımıza da azot oksit çıkabilir. Azot Oksit, ekzos gazı ile birleşirse fotokimsayosal duman oluşturur. Bu iki gazın karışımı kanserojen de olabilir" diyor. Buna karşılık, kurşunlu benzin ilkokul çağına kadar olan çocukların, yakından solunduğu takdirde geri zekâhlığı yol açabiliyor.

Bağaziçi Üniversitesi'nden Prof. Kriton Curi İstanbul'un çevre sorunlarını sıralarken hava kirliliğini "en vahim" "en önemli" sorun olarak değerlendiriyor. "Çünkü" diyor Curi "diğer kirlilik kaynaklarından insan bir ölçüde korunabilir. Ama hava kirliliğinden korunmak imkânsız. Yapılabilecek tek şey evden dışarı çıkmamak. Ama aslında bu da yeterli değil, çünkü dışarıda kiri olduğu gibi içideki havayı etkiliyor."

Ancak Curi yakın gelecekte İstanbul'luların çöplerini ve çöplükleri de dert etmeye başlayacağını söylüyor. Curi, "İstanbul'luların üzerinde çöp konusunda tek şey düşünülmeli: Evin önünde gitsin. Halkın yüzde 99'u çöp evden nereye gitmeli farkında bile değil. Kent çöplükleri "allahlık" durumda. Fatih Körpüsü'nden geçenken Ümraniye çöplüğünün kokularını geliyor. Mevzuat yok. Sorun hep geride." diyor.

Muhteşem kentin ürkütücü çevre sorunlarını gürültü, koku ve kimi mimarın deyişiyle "estetik kirlilik" i de eklemek gerekiyor.

Trafik, inşaat ve yolların kazılmasından çıkan ses, yerini sık sık, polis megafonlarının İstanbul'luların ilkocu çocuğu misali azınlayan gürültüsine bırakıyor. Megafonla trafik idaresi ve kentliye karşı bu saygısızlık duyuyan hangi ülkesinden örnek alınmışır? Şehirciler hâlâ merak ediyor. Polis megafonlarının erişemediği yerleri de seyyar ve yerleşik kaset satıcılarının müziği işgal ediyor.

İstanbul'un tarihi mekanlarının yok edilişi ile kentin her köşesine rastgele kondurulan konut ve lüks işyerleri ile artık her köşebasında bir tane bulunan 5 yıldızlı oteller ise en çok eski İstanbullulara dokunuyor. Buna karşılık kentin nimetlerini benimsenip eskisiyi bilmeyen "yeni"ler, eskilerin "tarihi", "tarifi" diye niye bu kadar gürültü çırardığını anlamakta zorluk çekiyor. "Şu Tarlabasi yolu açıldı da rahatladık" diyor biri. Kentten hiç habersiz olamaz, ama Tarlabanının adını içerecek kadar uzun İstanbul zamanı yaşamamış olmaz.

İstanbulluluk. 21. yüzyılda 20 milyonluk kente katılmak. Havası belki daha temiz. Ama suyu daha az. Denizi, eğer kanalizasyon sistemi için biyolojik arıtma yapılmazsa, daha pis.

Ne cefasından, ne sefesinden vazgeçilemeyecek kent. Geçmiş kuşaklar, yeni gelmişlere İstanbul'u, İstanbul'u olmayı aktarıken, eskilerin de yeni-eskilerde değişen kenti anlatacak. Sözlerde yaratılan kent, gerçek kentten daha hızlı değişecek belki. Değişmeyen, tutku ve onszu yaşayan İstanbul.

Doğru dürüst istatistik tutulmuyor. Tutulsa, hiç olmazsa hastane müracaatları, acil servislere başvurular dikkatle incelense, hava kirliliği nedeniyle ortaya çıkan hastalık ve ölüm vakalarını saptamak mümkün olabilir.

▲ Sefasından geçti... İstanbul'un cefesi kuyrukarda çıktı.

"KRİZ İÇİNDE" BİR "KONUT GÜNÜ"

Kentlere göçü "gelişmenin gereği" sayan ve körükleyen anlayışın artık iflas ettiği ortadadır.

"Mersin... taş, toprağı altın. Türkiye'nin Serbest Bölge'si artık taşra değil... İstanbul'dan sonra, taş toprağı altın'ı kince kent olma yolunda... Yatırım Zamanıdır!.."

Bu sözler, yılda yaklaşık 200 bin kişinin göç ettiği ve giderek bir gecekondu cennetine dönüşen Mersin'e "kentin simgesi olma" savıyla dikilmiş bir gökdelendeki işyerlerinin "pazarlama ilanlarında" yazılı. 52 katlı "simgemin" sahipleri, iş çevrelerine "yatırım çağrısında" bulunurlarken, en önemli "kazanç kapısı" olarak kentin "hzla artan nüfusunu" gösteriyorlar...

Acaba, bu hızlı göç ve ölü alım茂az düzeye ulaşan "gecekondu kentleşme" gerçekten "büyümeyen, gelişmenin" bir göstergesi midir? Kilometrelerce uzanan ve "barınak" bile denemeyecek nitelikteki yapı yoğunlarından oluşmuş, plansız ve alt yapısız mahallelerde milyonlarca "yoksulun" yaşama savaşını vermesi; yasadışı arsa paylaşımının yerel politik erke de egenen olabilecek kadar etkili bir "ekonomik güç" durumuna gelmesi; dahası bu gücün karışımı, beldeye zatıtıcı bir yana, devletin resmi kuvvetlerinin bile giderek "etkisiz" kalabilimeleri... "kentleşme"可以说吧 mi?

Cumhurbaşkanı Turgut Özal, birkaç ay önce İstanbul'un Merter semtindeki yeni bir "center'i (Ticaret Merkezi) törenle hizmete açarken sunular söyleyordu: "Bunu tenkit edenler çok olacaktır... Diyecekler ki, Türkiye ucrumalarlığındır. Bir tarafta gecekondu, diğer tarafta boyale çok lüks marketler var. Ama, bunu söyleyenler şunu unutuyorlar. Ülkelerin gelişmesinde, hele ilk 10-15 yılinda bizim gibi ülkelerde tezatlar daima olacaktır. Tabii ki, gerçeklikte... Türkiye çok süratli bir şekilde şehirləşir. Başka case si de yoktur. Biz, önümüzdeki 15 yıl daha, bu işe devam edeceğiz..." (Cumhuriyet, 16/6/1990)

Görlüyor ki kentlerimizdeki "simgeliyle" köşe dönmeye soyanan iş çevreleri ile 24 Ocak 1980'den bu yana uygulanan ekonomi politikalarıyla övnen Cumhurbaşkanı, "kentleşme" olusuna aynı bekas içinde yaklaşıyorlar. Köyden kente göç, "uçurumlar ülkesi olmak", hızla

gecekondulaşma, bütün bunları "gelişmenin" ürünlü sayıyorlar. Elbette, bulara bağlı olarak, konut sorununu ve halkın "barınaksız" kalmaması da...

□

UNESCO'nun Ekim aylarının ilk pazartesini ayrdığı "Dünya Konut Günü"nü, bu yıl "körfez kriziyle" birlikte içe bu "gerçekler" ve "görüler" sarmalımda kılaklı. Birleşmiş Milletler'e üçe hemen tüm ülkeler, ulusal ve uluslararası düzeyde insanlığın karşı karşıya kaldığı sağlıkçı barınma sorunu için yeni çözüm önerilerini geliştirirken, biz, yıllardır yineleme ve acımasız sonuçlarını her yıl katlanarak yaşadığımız bilim dışı değerlendirmeleri israrla sürdürüyoruz:

- İstanbul, Mersin... taş toprağı altın...

- Bu işe 15 yıl daha devam edeceğiz...

1987'de kutlanan "Dünya Konut Yılı" nedeniyle, Kent-Koop ciddi bir araştırma yapmış ve sonuçları ortaya çıkartmıştır:

- 2000 yılına kadar kentlerimize 20 milyon kişi daha gelecek, böylece ülke nüfusunun 3/4'ü kentlerde yaşayacak...
- Bu nüfusun barınabilmesi için 5 milyon yeni konut gerekecek. Bu da ancak yılda en az 500 bin yeni konut üretmekle sağlanabilir. (Tüm "teşviklere" ve toplu konut uygulamalarına karşın, bugünkü üretim yılda yaklaşık 200 bin kadardır.)

- Aynı şekilde, üretilen konutlar için gerekli yeni arsa ise 2,5 milyar m²'dir. (Varolan kentsel alanların yaklaşık 2,5 katı.)

Bu saptamadan ardından, geçen son üç yıl içinde, İstanbul'a yaklaşık 1 milyon (yılda 350 bin), Ankara'ya 600 bin (yılda 250 bin), İzmir'e ve Mersin'e en az 500'er bin kişi geldi. Öbür "taş toprağı altın" olmaya "adız" kende de yüzbinlerce Anadolu insanı göç etti. Yani, 2000 yılına varmadan belki de 30 milyon kişi köylerini, kasabalarını terkedecek. Buna karşın, yeni konut ve arsa üretiminde, varolan yetersiz arzın bile altında gidiyoruz...

Öbür yandan konut fonu tükânus durumdadır. Biriken paraların "savaş olasılığı" nedeniyle ortaya çıkan ekonomik sorunlarda kullanılabilmesi için "formüller" aradığı söylemektedir. Aynı olasılığın yeraltı "uygun ortam" içinde daha da hızla yükselen fiyatların konut maliyetlerini birkaç kat artırması, yarım yamalak kredi desteklerini de tümüyle içe yarılmaz duruma getirmiştir. Ücretler, enflasyonun sürekli gerisinden gitmektedir. Aslı konut gereksinimi olan emekçi yiğinları elinde, kooperatif taksidi ile ev sahibi olabilmek bir yaşı, barındığı yerin kirاسını bile ödeyebilecek bir "birikim" kalmamaktadır.

Bugün, bir araştırma yapılsa, konut kooperatifleri yoluyla "modem evine" taşınan bir gecekondu sahibinin arak bulunduğu; toplu konut sitelerinin, daha çok, sahiplerine "kira geliri getirecek" 2, hatta 3. konularlardan olumsaya başladığı hemen görülecektir. Birçok kentimizdeki "gecekondu önlème bölgelerinde" de gerçek anımdaki "dar gelirli" yerine, ayda en az 1 milyon lira ödenen verebilcek kişilerin tıke olabildiği kooperatif blokları yükselişliyor.

Yakın bir gelecekte, ulusun büyük çoğunluğun yeniden eski çağlara dönerken, çadırlarda yaşamaya başlamasını istemiyorsak, "kalkınma politikalarımızı" 1980'lerin pençesinden ve "savaş krizinin" sömürgesi kışkırdan kurtarmak zorundayız.

Kentlere göçü "gelişmenin gereği" sayan ve "körükleyen" anlayışın artık iflas ettiği ortadadır. Bu anlayış, halkın kırsal kesimde en ilkel yaşama koşullarına, kentlerde ise yasa dışı çırılı yapıtlara ve "gecekondu mafyasına" tutusak olmuştu. 2000 yılına kadar Anadolu'yu teredenler için ne 5 milyon konut, ne de 2,5 milyar m² arsa üretilebilir. İnsanları "altın arayıci" yapmak yerine, kendi yaşadıkları toprakları mutlu ve güvençeli yurttaşları olmalarını sağlamak; güçlü bir "yazgı" belleyip milyonlara yeni konut yetiştirebilmek için ayrılan tüm kaynakları "bu yazgıyi değiştirmeye" şımmak; kırsal bölgelerde sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan "yaşanabilir" yerler yapmayı amaçlamak, ulusun ve ulkenin geleceği açısından ve çağdaş bir zorunluluk durumuna gelmiştir.

Gecekondu bölgelerinde "arsa paylaşım savaşı" sürükerken, Basra Körfezindeki "petrol paylaşım savaşı" için yaratılan kriz nedeniyle ülkemiz ekonomisinin uğradığı kaybın da 10 milyar dolar (30 trilyon lira) sınırını tırmandığı resmi açıklardan belirtilmektedir.¹ Bu, kaba bir hesapla, ortalaması 60'ar milyon liranın, her biri 100 m²'lik yaklaşık 500 bin konut ya da 2,5 milyon kişi için sağlıklı barınma demektir. Aynı şekilde binlerce okul, yüzlerce hastane, kreş, kültür merkezi, spor tesisi... demektir. Eylül ayında Ağrı'da yapılan "Mehmetçik 90" tatbikatının bile tek başına maliyetinin 5 milyar lira olduğunu Gen. Kur. Başk. Org. Torumay açıklamıştır. Öbür yandan, aynı "krizin" ABD silah tekkelerine getirdiği "kazancın" ise daha şimdiden 20 milyar dolar (60 trilyon lira) olarak hesaplandığı gazete haberlerinde yer almaktadır.

Bu nedenle, "kahçı" bir barış politikasına dört elle sarılarak: emperyalist çatırlar için köriklenen savaşa, savaş ekonomisine ve silah tekkelerinden başka hiç kimseyi "kalkındırmayan" silahlannı yarışa aynan ayrılacık olan milyonlarca liralık ulusal kaynağın, bölgeler arasında dengeli bir gelişmenin sağlanmasına; sağlıklı konut ve kentsel çevre üretimi; kısaca kendi "ulusal gereksinimlerimize" haramalıyız.

Dünya Konut Günü'nde; öbür pek çok toplumsal sorunda olduğu gibi, halkın konut gereksinmesini karşılayabilme için de tek seçenekin "barış" ve "barış içinde kalkınma" olduğunu ulusca bir an önce görebilmemiz dileğiyle...

GELENEĞE DEĞİL GELECEĞE YÖNELİK SANAT

*Geleneğe saygılı olmanın, eski estetik değerleri günümüzde de geçerli kılmak
anlamına gelmediği bilinen bir gerçekdir.*

Sanatsal üretim çeşitli alanlarda, tarihsel gelişim çizgisi içinde geçmişten günümüze sürdürülken kültürel bir etkinlidir. Sanat, insanlığın gelişimine koşut olarak mağara resiminden lazer işini ile gerçekleştirilen günümüz sanat yapıtlarına dek uzun bir süreçte sayısız akım, biçim ve yorumla yoğunlaşmış bir birikime sahiptir. Görsel sanatlar örneğinde olduğu gibi diğer sanat dallarında da benzer bir süreç yaşamıştır. Bu gelişim süreci içinde yaratılan eski sanat yapıtları ait oldukları toplumun uygurluğunu belgeçici olarak insanlığın ortak kalıdır. Bu belgelere otantik değerleriyle öğrenilmesi, irdelemesi, değerlendirilmesi kuşkusuz yeni yaratıtlara ışık tutacak olumlu ve gerekli bir çabadır. Resim geno resimden öğrenilir öydeyişinde olduğu gibi yeni yaratının ustası da eski yaratıdır. Sanatçılar geçmiş dönemlerin yapıtlarından edindikleri gergin ve bilgi birikiminin basamaklarında, deneyimlerinin ve yeteneklerinin verdiği özgüven içinde yeniyi yaratarak ilerler. Ama geleneğe saygılı olmanın, eski estetik değerleri günümüzde de geçerli kılmak anlamına gelmediği bilinen bir gerçekdir.

Özgün ve çağdaş sanat yaratıcılığı her şeyden önce tarihsel süreklilik bilincine sahip olmak zorundadır ve sürekliliğin değişimi de beraberinde getirdiği unutulmamalıdır. Başka bir deyişle tarihsel sürekliliği sağlamak ancak bu süreç içinde çağdaş yanıtlar ve çözümler ortaya koymilmeye bağlıdır. Aksi halde geleneksel yapıtları yineleme gayeti içinde olmak doğrudan doğruya tarihsel sürekliliği zedelemek ve kesintiye uğratmak anlamına gelir. Çeşitli dönemlerin sanat biçimleri, anıtsal dilli öncelikle kendi tarihsel, çevresel ve toplumsal koşullarıyla bolirlenmiştir. Aradan yüzylar geçtikten sonra aynı koşullar yeniden varolmayacağına göre, eski koşulların geçerliliğinde oluşan değerleri sahte biçim duşanıkları olarak geleceğe taşımamanın sanat adına hiçbir anlamı ve değeri yoktur. Diğer yandan sanatın gerek içerik gerek biçim açısından değişmeden kalabileceğini sanmanın da safürek (naif) bir yaklaşım olacağı ve tarihsel gelişmeye de kesinlikle bağdaşmayacağı aşadır. Geleneksel sanattan söz edebilmek için, en

azından geleneksel toplum biçimini ve buna bağlı olarak da geleneksel üretim tarzının günümüzde egemen olduğunu kabul etmemiz gerekdir.

Ateş ile su gibi evrendeki bazı özdekler yapanları gereği birbirine karıştırır. "Geleneksel Sanat" deyimi de böylesi uzlaşmaz iki kavramın zoraki beraberliğinden doğmuştur. Gelenek, bir toplumda eskiden kalmış olmaları nedeniyle saygınlık tutulup kuşaktan kuşağa iletilen ekinsel kalıntılar, alışkanlıklar, töre ve davranışlar olarak tanımlanıyor. Oysa sanat en kısıtlı tamıyla özgün ve çağdaş oları yaratma çabasıdır. Sanat, yapısı gereği varoluların dışında yeni, değişik bir anlatım biçimine ulaşma kaygısı taşıır. Bir anlamba her yeni yaratı bir öncekini inkâr etmese bile tekrar etneme gayretiyle gerçekteşir. Aksi halde sanat kavramından söz edilemez ve varoluların benzerini yapma uğraşına sanat değil zanaat demek daha doğru olur. Her yeni sanat akımının bir öncekine tepki olarak doğması, eski beğeni ve değer ölçülerinin yerine yeni ölçüler koyması sanatın onsuz olmaz kuralıdır. Geçmişte üretilen değerleri yorgun bir alışkanlıkla yineleme çikmazına girmek asıl yineleyen öykünme sırları ortaya koymaktır. Öykünme, alını, yineleme gibi yaklaşınlar ise ortaya çıkan yapıt gerçek sanat çizgisinden sahte sanat çizgisine doğru çekerectir.

Önemli çağdaş akımların bir bakıma ortak özelliği olan geleneğe karşı tepki göstererek sürekli yeniyi arama fikri, 1909'da Gelecekçi (Fütürist) sanatın bildirisini yazanın Filippo Tommaso Marinetti'nin kuramından kaynaklanmaktadır. Hegel sanatın bir taklit değil yeniden yaratma olduğunu söyleyen, Fransız ozan ve düşünürü Marie-Jean Guyon da bir toplumun estetik beğenilerinin her yirmi beş yıldır bir değiştigini öne sürmüştür. Estetik beğenilerin değişmesi demek o toplumda değer yargılannın, bakış açılarının da belirli bir ölçüde değişmesi demektir.

Başa bu değişim yaşandrken ülkemizde ulusal ve dinsel değerlere bağlı bir geleneksel sanat anlayışı ısrarla gündeme getirilmektedir. Türkiye'de geleneksel sanat savunucuları genellikle Osmanlı dönemi ve İslam dini ekkilerinin yoğun olarak görüldüğü Türk tasavvuf müsikisi, hat, tezhip, minyatür gibi dalları temel almaktadır. Geleneklere sahip çıkma savında olanlar, kendi içinde titarl olmayan bir yaklaşımla yaşadığımız topraklar üzerinde üretilen Hitit, Frigya, Urartu, Bizans dönemi yapıtlarını nedense aynı duyarlılıkta ele almamakta ve geleneksel değerler olarak görmemektedir. Sanat yaşamdan soyutlanmış olarak algılanan, değişen tarihsel ve toplumsal koşullarda hep aynı nitelikte bir sanat anlayışının sürdürülebilceğine inanan bu görüş, sanatın gelişim sürecindeki herhangi bir aşamadan yinelemez olduğunun ayırdında değildir.

Yazının sınırlarının elverdiği ölçüde çeşitli yönleriyle irdelemeye çalıştığım geleneksel sanat kavramı, ne yazık ki özgün sanatsal ve bilimsel düşünceler, yapıtlar üretmek durumunda olan üniversitelerin çatısı altındaki bazı bilimlerde, genç beyinlere ve genç yeteneklere günümüzün geçerli bir değeri olarak sunulmaktadır.

**Eski koşulların
geçerliliğinde
oluşan değerleri
sahte biçim
alışkanlıkları olarak
geleceğe taşımın
sanat adına hiçbir
anlamı ve değeri
yoktur.**

KAYNAKLAR:

- Özer, B., *Yorumlar*, Mimar Sinan Üniversitesi Yay., 1986.
- Çalışlar, A., *Günümüzde Sanatsal Kültür ve Estetik*, Cam Yay., 1983.
- Özergin, K., *Sanat Üzerine Yazılar*, Cumali Sanat Galerisi Yay.

Nâzım Hikmet Vakfı dolayısıyla:

NÂZIM'IN YAŞAMÖYKÜSEL ROMANINI YAZMAK

N. Hikmet'e kendimi düşünsel bakımından borçlu duyumsamışdım. Ona olan saygım, sevgim ve borçluluk duygum yüzünden yaşamöyküsel romanını yazmak istiyordum.

Türk yazısında yaşamöyküsel (biographie) roman biliyor musunuz? Bilemezsiniz. Çinkü, yok. Az çok (biographie, monographie) özyasam ve özülge var. Ama biografik roman? Hiç yok. Birki yazar adı (Mehmet Emin Erışgil, Mithat Cemal Kuntay, Vâ-Nü, Tahir Alangu, Oğuz Atay) saysanız da, onların yazdıklar da çağdaş ülkelerde en iyi örnekleri bulunan yaşamöyküsel roman olfühlere uyuyor.

Bizim mesnevilere, bibikuma, roman öncesi dönemin ilk koşuk romanları sayılabilir de, mesneviden romana gelemediği, mesneviler gelişmeden oldukça bir biçimde donuk kaldıkları için Türk romanının başlangıcı ve kaynağı olamamışlardır.

Romam, bütün öteki düşünsel, bâsimsel ve sanatsal akımlar, kavramlar ve yaratılar gibi doğum yoluya batıdan almamış¹ ve romanın girişinden bu yana yürüyüştü. İlk bir zaman geçmişken, tâstil dilimize pek çok yaşamöyküsel roman da çevrilmişken, Türkiye'de niçin yaşamöyküsel roman yazılmadığı, üzerinde düşünülmüş gereken önemli toplumsal ve yâzınsal konu olmamışındayım.

Türkiye, sanat akımları için her zaman bir açık pazar olmuştur. Böyleyken, yaşamöyküsel roman niçin yazılmamış yada yazılmaması?

Bu konuya, Nâzım Hikmet'in yaşamöyküsel romanını hazırlamak denemesi olarak yâzınladığım beşen dizişik

yazım üzerine aldığı sert tepkiler, eleştiriye açan yergiler, kimâmlardan sonra düşlinmeyce başladım. İşte o zaman, Türkiye'de hiç yaşamöyküsel roman yazılmamış olduğunu ayrıntısalım. Vatan Gazetesinde Nâzım'ın üzerine üç yüz yazmak niyetindeydim. Daha ilk yazlığımda böyle sert tepkiler aldım ki, bu tepkilerin etkisiyle karşı tepki olarak yazısımı uzattım, uzattım, zorunda kaldım. Tepkiler saldı, biçimini aldı; toplu saldı, salvo ateşi...³ O güne dek dost olduklarını sandık-

lamdan selam kesenler bile oldu. Kimisi beni "Nâzım Hikmet'in sahte dostları" arasında koymuş. Ortaklaşa kanlı şuydu: "Aziz Nesin, Nâzım Hikmet'i kırkındığı için bunları yazıyor."

Susmakbara göre değil. Susmadım, ama sabırla konuşacağım zamanı bekledim. Nâzım Hikmet'in derli toplu yaşamöyküsel romanını yazarak, bunların topuna birden gerekten yarım vermiş olacaktum. Nâzım Hikmet'in kişiliğinin olumlu ve olumsuz yanlarını belirten bir iki olayı yazmak, eksik ve yanlış anlaşılmalarla neden olacaktı. Onun yaşamındaki olayları nedenleri ve sonuçlarıyla birbirine bağlı olarak bütünlükle vermek gerekiyordu. En güzel yerinde yarım bu olacaktı.

Nâzım Hikmet'e, kendimi düşünsel bakımından borçlu duyumsamışdım. Ona olan saygım, sevgim ve borçluluk duygum yüzünden yaşamöyküsel romanı yazmak istiyordum.

Nâzım Hikmet'in Sovyedet Birliği'ne son gündünde bu yana, yanı kırk yılın yakın zamandan beri, O'nun yaşamöyküsel romanını yazabilmek için, Nâzım'a deðin belgeleri toplayma çalýýorum. Bu belgeler, yazılı, basılı ve (tanıklarca) sözlidür.

Türkiye'de niçin yaşamöyküsel roman yazılamıyor

• Türkiye'de yaşamöyküsel roman yazılmayanın birçok nedeni var. Bu nedenlerin en başında, obür roman türlerine göre, yaşamöyküsel roman yazmanın çok daha zor olduğu geliyor. Bu iş için, salt romançı yeteneğine sahip olmak da yetmiyor; buna ek olarak sabır ve dikkatli bir araþturmacı olmak da gerekiyor. Daha da önemlisi, hiç yansız olamayacağımıza göre, olabildiğince nesnel davranışlar, gerçekler saygılı olmak gerekiyor. En saygın olmasa gerekken kişi değil, gerçeklerdir. Yaşamöyküsel roman yazmak, hem tanrı, hem bu nitelikte araþturmacı yazarların işidir.

• Uzun ve sabır araþturmaların gerekliliği yüzünden bir yaşamöyküsel roman yazmak, onbeş yıllık bir yoğun çalışmayı gerektirir. Çünkü, yaşamöyküsel roman yazacak kişi üzerine bütün belgeleri, yazıtları, söylemleri, tanıklıkları, onun yazdığını ve ona yazılan mektupları önce toplamak, sonra ayırmak, sonra sıralamak, sonra en zoru seçmek, sonra değerlendirmek, sonra yorumlamak, sonra birleþtirip yazmak gerekdir.

Türkiye'nin köşulları yüzünden hiçbir profesyonel yazarın böyle boyutlu bir çalışmaya girişme olamagi yoktur. Amatör yazarlarla işi doğrudır.

Ayrıca Nâzım Hikmet için basılı belgeler bugün için O'nun yaşamöyküsel romanını yazmaya yeterli de değil. Çünkü bu basılı belgeler, insan olarak Nâzım'ın gün işliğinde aydınlanan salt olumlu, iyi, güzel, doğru yanlarını göstermektedir. İnsan olarak Nâzım'ın elbette gün işlarına çırıp aydınlanmamış, karşılıkla kalmış yanları da vândır kuşkusuz. Sağcı basın-yayında, basılı belgeler varsa da bunlar karıştırdılar. Dâşmanca olduklarından, güvenilir kaynaklar değildir. Bu durumda, mektuplara, elyazılara, tanıklıklara, hatta söyletilere dedikodularla bile başvurmak, amârların yazılmasını ve yayımlanmasını ve basılı belgelerin artmasını beklemek gerekiyor.

• Yazılım olanlara bakılırsa, yaşamöyküsel romanı yazacak kişinin, dünyaca tanınmış, evrensel kişilik olması da gerekiyor. Bu, ille de koşul değildir. Roman kahramanının evrenselligi koşul değildir ama, gerçekliklerden biridir. Örneğin Mehmet Akif, Ziya Gökçalp, Ömer Seyfettin, hatta Oğuz Atay'ın monografisini yazdığı profesör ulusal değerlerimizdir. Ne yazık, Türkiye'de ulusallığı asp evrenselitespace değerlerimizin sayısı çok azdır. Lütfen sayar musunuz? Nedenleri her ne olursa olsun, büyük Yunus bîle dünyaca yeterince tanınmış bir şairimiz değildir. Bu ölçütten bakılırsa, Türkiye'nin yaşamöyküsel romanı yazabilecek kişileri hiç de çok değildir. Birkaç padışah adı... Barbaros, mimar Sinan... Her yerde sık sık söylediğim şu: "Dünyamın neresine giderse nesin gidin, Türkiye denilince şu üç adı bilirler: Nasrettin Hoca, Mustafa Kemal, Nâzım Hikmet..."

İtfi, Dede Efendi, Baþi, Fuzuli... diye söylebilirsiniz. Biz saymış olsak da bu değerlerimiz, nedenleri her ne olursa olsun evrensel değildir. Bu savımla, örneğin İrfan'ın yaşamöyküsel romanı yazılamaz anlamına alınmamalıdır.

• Yaşamöyküsel roman yazmak, yazarlığın başka dallarından çok daha özgü ortam gerektirir; tam özgürlük... Bu savımla somut örneklerde şartnameye çalışılmam. Varsayılmam, Mimar Sinan'ın yaşamöyküsel romanını yazacağım.

Türkiye'ye konugumuz olarak gelen yabancı yazarları, arabayla Nesin Vakfı'na götürürken, Bilyâkemce'de sağdaki o güzel taþ köprüyü gösterir,

- Mimar Sinan'ın yapadır... derim.

Bir Ermeni yazar dostum,

- Evet, demedim, Sinan Ermenidir.

Bulgur yazar dostum da,

- Bîzdedir... demedim.

Arnavut yazar da Amavut olduğunu söylemiş.

Tarihsel kimî bulmak gerekirse, herkes bu kânitkendin göre bulabilir.

Yillardan beri Mustafa Kemal'in filmini yap-

maya çalışırlar. Yapılmaz. Olanaksız. Yapıltırsa rezil olur. Çünkü Mustafa Kemal'in filmi yapılmak için önce senaryosunun yazılması, senaryosun yazılmaması için de daha önce yaşamökyüsel romanının yazılması gerektir. Bugün, ölümünden elli yıl sonra Mustafa Kemal'in "Atatürk'ü Koruma Kanunu" ile korunduğu Türkiye'de Atatürk'ün yaşamökyüsel romanı nası yazılabilir?

Nasrettin Hoca'nın yaşamökyüsel romanı, hiç yazlamaz. Çünkü Hoca, bir tarihsel gerçek kişi değil, toplumsal bir kişidir.

• Nâzım Hikmet'in yaşamökyüsel romanı, varolan sınırdışı sınırlı özgürlük ortamında yazılmaz. Yasalardan başka ve eğemen sınıflı baskısının dışında, Nâzım'ın yaşamökyüsel romanının yazılmasına başka engeller de vardır: Nâzım Hikmeti kendilerine göre sevenerler ve başka türflü söylemeyeceğini inanınanlar...

Rahmetli dostum Mansur Tekin'in otuz-otuzbeş yıl önce Yeditepe Dergisinde yazının yazma özgürlüğü konusunda çok önemli bir yazısı çıkmış. O yazısında Mansur Tekin, evliliğin bile yazının yazma özgürlüğünü sınırladığını, enlediğini açıklıyor. Ne doğru!

Bugün, salt bugun değil, dün de büyleyi, Türkiye'de varolan sol bağıntılı, Nâzım Hikmet'in yaşamökyüsel romanının yayılmamasına izin vermez. Buna karşın, Nâzım'ın yaşamökyüsel romanının yayılmayacak ytrekli ve gözü kara bir yazarı da karalamaya çalışır ve istenilen bunu, Nâzım'a sevgi ve saygı adına, gerçekten içtenlikle yapır. Kendince, böyleslikle Nâzım'ı koruyordur.

Sosyalist gerçekçi sanat akımının yazın alanlarında, özellikle roman, öykü ve tiyatro oyunlarında bir olumlu tipi vardır. Yapıtlar olumlu kahramanın olumlu sonucuya birecektir. (Sosyalist gerçekçiliğe karşı değilim, yandaşım.) Daha yetkinleşmemiş soñular da, sosyalist gerçekçiliğin olumlu tipi gibi, önder kişilerini doğal insan olarak değil, hiç eksiksiz peygamberler, hiç günahsız melekler gibi görmek ve göstermek isterler. Oysa Nâzım Hikmet'in kendini için hiç de böyle bir isteği olmamıştır. Mayakovski'nin sevgilişyle mektuplaşmaları yayılmışınca Moskova'da "Mayakovski'nin yatak odası Kremlin alanına açıldı," diye tepkiler gösterilince Nâzım buna karşı durmuş. Babayef başta olmak üzere dostlarına, kendisi ölünce her ne bilinmişse hepsinin açıklanmasını, hiçbir yanının gizli kalmasını istemediği söylemiştir. Sözde Nâzîmseverler, Nâzım'a karşı Nâzım'ı koruyacaklar... Böyle oluncu soñu önder ve ünlülerin hiçbir dram yok demektir, yani onlar insan değildirler. Çinkilâ dram, insanın insansal zaflarından, eksikliklerinden, tutuklularından ve önce kendisiyle, sonra başkalarıyla ve kurumlarla çatışmasından ortaya çıkar. Nâzım hep olumlu, hep iyidir, hep güzeldir, hep doğrudır, hep yürekliidir, hep yiğittir. Bu, Nâzım insan değil demektir; Nâzım birmittir.

Vatan Gazetesi'nde, tepkilere yanıt olarak, Nâzım Hikmet'in mühlestirilmesinin toplumun dünya görüşüne aykırı olduğunu yazdıgım zaman, kırk kuşağından bir şair bana gönderdiği uzun mektubunda, Nâzım Hikmet'in mit olmasa gerektiği savunuyordu. Çünkü soñun miti gerekçimesi vardı. Böyle olunca, gerçegin yerine yalanlar, kendini kandırmalar, doğrunun yerine uydurmaalar, söylemler, yaralıları söylemeler geçiyordu. Örneğin, Nâzım Hikmet'in aklık grevine yatsın, ilan edilen nedeninden başka gerçek bir nedeni olduğunu, yani gerçegin kantılıyla yanalmasını istemiyordu kimileri. Kafasındaki mit yıkılamak diye korkuyordu. Ve yine Nâzım Hikmet'in son Sovyetler Birliği'ne gidigini, bilineden başka bir nedeni de olduğunun kantılıyla yayılmasına da dayancası yoktu kimilerinin.

• Kendi değerlerinin mühlestirilmesi özlemi, salt Nâzım Hikmet'e özgü bir olay değildir. Sab-

hattin Ali için de böyle olmuştur.

Niçin böyledir? Başka nedenleri de olabilir, koyduğum tam da yanlış olabilir, ama bana öyle geliyor ki, herseyin görmemişliği vardır; paramın görmemişliği, mevkii görmemişliği, ictidarin görmemişliği.. Salt bu dönem için değil, bütün dönemler için biz Türkler, büyük coğullugumuz, büyük insan görmemişiz. Bunu söylemek ve kabul etmek, ne denli zor. Ama böyle.. Elimize, gerçekten büyük sanatçı ve evrensel değer olan Nâzım Hikmet'i geçirmiştir. Aynı değerde kaç insanımız var? O'na toz kondurmak istemiyoruz. Üstünde varolan tozları da silķelemeye çalışıyoruz.

• Nâzım Hikmet'in doğal bir insan olarak ekinci artığıyla, olumlu olumsuz yanlarıyla değerleadırılmışının ve yaşamökyüsel romanının yazılmasına bir engeli de Türkiye'deki sağcılardır. Salt Nâzım Hikmet için değil, pek çok konularda sağcılar, doyayı olarak, solcuların gerçekleri açıklamasına engel olmuşlardır. Bu bakımdan Türkiye'ye kötülükleri olmuştur. Her türki eleştiri ve özeleştiri, açıklanan gerçegin öteki yanını, sağcılar öylesine sümürmüşler, kötüye kullanmışlardır ki, bu yüzden pek çok doğru açıklanamamıştır; solun antipropagandası olmamışın için eleştiriler ve özeleştiri yapılmamıştır. Sısmak zorunda kalmıştır. Çünkü Türk halkına, sağın sümürüsünden geçmiş yanlış bilgiler verilmek istenmemiştir.

• Vatan'daki dizi yazımında en çok ve en ağır eleştiriye uğrayan iki şeiden biri, Nâzım'ın yakamayı sevmeyiğini, suya girmekten hoşlanmadığım yazmış olmadır. Nâzım'la cezavide birlikte yatmış olan biri, bana saldırın kampanyasına katılarak, beni yalancı çikarmak için bir dergide, once zaman bertekte olduğu Nâzım'ın hiç kokmadığını yazmıştır. Bu ne birim eleştiri? Ben Nâzım pistir, demedim ki.. Üstelik temiz adam. Sıkkı pamuk ve alkolle temizleniyor. Son yılında daha da çok terlediği için, etkinliklere hep bidikte gittiği Dr. Galya, yanında pamuk, isparto ve hemen orda değiştirmesi için de çamaşır götürür. Nâzım'ın suya girmek istemediği, banyoya sokmak isteyenlere de "Ben ördek mayım..." dediği o denli bilinen birşey ki.. Bunu bilenler hâlâ sağ.. Eşi Vera'yla Gagra'ya, Yazarlar Dinlenme Evi'ne onbeş günde gidiyor. Deniz kıyısındır, herkes denizdedir, ama Nâzım onbeş gün kaldığı Gagra'da, değil denize girmek, ayağını bile sokmamıştır denize. Nâzım'ın yikanmaktan, suya girmekten hoşlanmadığım bilen o denli çok insan var ki.. "Niçin yazdırın, yazacak bu mu kaldı?" demişterdi. İstanbul çocuğu olan, Heybeliada'da Deniz Lisesi ve Deniz Harp Okulu'nda yillarda okuyan Nâzım'ın sudan hoşlanmaması bana ilginç geldi. Belki bundan uzmanlar rühsâl çözümlere bile varabilirler. Kaldı ki, bütük insan odur ki, yaşamının en önemsiz zamanın ayrıntıları bile önemlidir. Başka alkelerin bütük insanların yaşamökyüsel romanlarını okurken, onların yaşamalarının en gizli sıyrımlarını biliğrenmek istemiyorum.

Nâzım Hikmet'in yikanmaktan hoşlanmadığı gibi en masum bir yanının açılmasını bilenlerin olsaların, Nâzım'ın doğal bir insan olarak her yanıyla gösterilmesine dayançaları olabilir mi?

Ağır saldırıyla uğradığım ikinci yaz, Nâzım'ın daçasında çok sayıda yastık olduğunu yazmış olmamı. (Sayımlı sindirim unutum.) Ben Nâzım'ın daçasındaki yastıkların sayısını neden bilmediğim? Olay şu: Nâzım, Dr. Galya'yı İsrailde Vera'yla yaşamaya başlayınca, Daça'daki ev eşyalarının Noterse saptanması gerektir. Moskova noteri eşyaları tek tek saptar. Moskova noterinin mühlîrî ve imzası olan belgeselki eşya dizelgesini yâymâlîmamışım. (O noter senedi yine bende.) Beni yalancı çikarmak için noter senedine karşı çıkar-

mı?

• Nâzım Hikmet'i kıskandığım konusunda hissâca şunu söylemek istem:

Aziz Nesin, gittikçe küçülmekte olan bu din-yânnâ, daha onarca Nâzım Hikmet ve yüzlerce, belki de binlerce Aziz Nesin'e yetecek kertede hâlâ büyük olduğunu bilir. Hepimiz rahat rahat sigânzâ.

Nâzım Hikmet'i küçültmeye kalkmanın hissâyesi bâylâk getirmeyeceğini, tersine insanın kendisi aşağılanması demek olduğunu Aziz Nesin bilir. Nâzım övülcük insanın kendisinin de değer kazanacağı himmet için zezi olmak bile gerekmek, kurnaz olmak yeter. Değil Nâzım Hikmet, Shakespeare'ı bile kıskanıyorum. Nâzım'ı çok seviyorum, ona büyük saygıım var ve kendimi ona borçlu duyuyorum.

Nâzım'ın yaşamökyüsel romanını yazmaya zamanım yetecektir mi, bilmem. Yetişebiçi yaşam da bitti. Yazmaya zamanım kalmazsa, bendeki Nâzım'a ilişkin bütün belgeleri, ölümünden sonra, Nâzım Hikmet Vakfı'na bırakıyorum. Ölümünden sonra, diyorum, cümlü hâlî içimde yazabileceğim umudum var. Can çekimine sal huy doğu, umut da çalışmoyot.

Nâzım Hikmet Vakfı'na çok önemli görevler düşüyor. Bence bunlardan biri de, kesinlikle bir mit olarak değil, ekağı gedigiyle tam bir insan olarak Nâzım Hikmet'in yaşamökyüsel romanının yazılmasına destek olmak ve bunun için de belgeleri toplamaktır.

Sovyetler Birliği'ndeki Nâzım Hikmet Komitesi bâni, Mecmua Devlet Arşivi'ndeki belgeleri ve daha başka Nâzım'a ilişkin belgeleri uygun zaman ve koşulda Türkiye'ye vermeye sözvermişlerdi. Hiç değilse fotokopileni alabiliriz. Ama o uygun zaman ve koşul var mı? Vakfı sorumluları bâileceklerdir.

DİPNOTLAR

1. Emin Erığırçılı: "Bir Fikir Adamının romanı - Ziya Gökalp" "İslâmcı Bir Şairin romanı - Mehmet Akif"

Mithat Cemal Kuntay: "Mehmet Akif" "İstiklal Şâiri Mehmet Akif"

Vâlide Nurettin Vâ-Nâ: "Bu Dünyadan Nâzım Geçti"

Tâhir Alango: "Ömer Seyfettin"

Oğuz Atay: "Bir Bilim Adamının Romanı"

2. İslâmîk, demokrasi, sosyalizm, komünizm, millîyetçilik, irâkçılık, hatta Türkçülük vb. hepsiñn kökü dışarda olup dışalım yoluya Türklerde doğmuştur. Hiçbirisi bizim buluyoruz, yaratımız degildir.

3. Bana karşı zıpkın böyle olmuştur. Eleştiri bir yâda iki kişiden gelmez. Daha önce hiç ortada görünmeyenler, birdenbâra herbârdan ortaya çıkar, sârek aynâ çikmalar gibi her yandan saldırilar. Kaç kez böyle olur. Elbet bunun da bir nedeni oynamak gerekdir.

4. Örneğin ben, evliliğimi sürdürmüz olsaydım, son beşen yıldır yayıldığım öykü ve şiir kitaplarımlı (Teneş Yağın Merhaba, Maçını Kız İçin Ev, Rüyaların Ziyâ Oluşası, Söndân Bâza, Seviye-Ön Ölüm Beg Kala, Kendini Yakalamak, Hoşa Kalın vb.) hiçbirini yazamazdım.

Sabman Rüştî'nun "Şeytan Ayedleri"nin Türkiye'de yayılmasına için de hiçbir yasaî engel yokken, toplumsal baskı yüzünden yâymâlîmamışım.

5. İlerde, öbür belgeler ve mektuplarla birlikte bu mektubu da yaymayıcağım.

Nâzım hep olumludur, hep iyidir, hep güzeldir, hep doğrudur, hep yürekliidir, hep yiğittir. Bu, Nâzım insan değil demektir; Nâzım bir mittir.

Tehlikeli dostluk:

DEVLETİN SANATA EKONOMİK YARDIMI

Devletin sanata yardım etmesi, her zaman istenen sonuçları vermemekte, bazen istenmeyen sonuçlar doğurmaktak ise de, gereklidir.

1. Yüzyıllar boyunca büyük devletler, sanatın gelişmesine ve yurttarlarının yaşamalarının zenginleşmesine katkıda bulunmuşlardır. Genel bir kam, toplumları, onların sanatsal ve kültürel yaşamları ile değerlendirdikleri yönündedir. Yani, sanatçı, yazar, ressam, şair vb.nin içinde bulunduğu ortam ve dünyaları, geçici askeri zaferler ve yenilgilerden çok daha önemli ve kalıcıdır. Yine bilimketedir ki, yurttarların mutluluğu, otlara açılmış ve sunulmuş olan kültürel derinlik ve çeşitlilikle yakından ilişkilidir.

Bu yüzünden ki, Antik Yunan'dan 18. yüzyıl Avrupa'sına kadar çalışma ve aylak (leisure) zamanın gelişimi ve kullanımının özel uzmanlık alanlarının ve fonksiyonlarının ortaya çıkışmasına yol açmış ve bu uzmanlaşmanın temele göre ortaya çıkmıştır. Buna paralel olarak da eğitim, geniş ölçüde boş zamanı çok olan sınıfların bir ayrıcalığı olarak gelmiştir¹. Çünkü boş zamanın ve zevkin eide edilmesi ve bunların gerçekleştilmesi daha fazla öğrenmeye ve çeşitli hürmeleri gerektirmektedir. Sanatların gelişmesi de, bu hürmelerin geliştirilmesi ve hayattan zevk almak için gerekli zeminin sağlanması bir sonucu olarak söz konusu olmuştur.

18. yüzyılda bu yöndeki gelişmeler daha da hızlanmıştır. Eğitim süreci de bu gelişmeye paralel olarak artmış ve zadece ayrıcalıklı sınıfın yaralandığı bir hizmet olmaktadır çakar, tüm halkın yaralanmasının kaçınılmaz olmuşdur. Buna bağlı olarak da her türlü eğitim gelişmiş ve eğitimin içeriği, sadece sanat ve edebiyata ilişkin ve tüketim becerisi verir olmaktan çıkar, üretme ilişkin becerilerin profesyonelleşme sağlanması haline dönüşmüştür².

2. Ünlü iktisatçı Pigou'nun belirttiği gibi, belli türde toplum veya insan veya tüketim bir diğerine kıyasla ve etik olarak daha iyidir şeklinde değerlendirilebilir mi, yani, değerler arasında bir

hiyerarşi (sıradışı) var mıdır, ki bu değerler desteklenmeli ve geliştirilmelidir? Yalnız bir şey açıkır; her zaman sosyal değer ve faydalı bireysel değer ve faydalardan daha önceliklidir, sanat da bunlardan biridir ve geliştirilmelidir. Bu da vatandaşların nitelğini geliştirir, onların duygusal düzeyini yükseltir ve dünyayı daha iyi anlamalarına yol açar. Tüm birey ve vatandaşlar böyle olursa, hem birbirleriyle daha iyi anlaşabilir hem de toplum içinde diğerleriyle birlikte olmaktan mutlu olurlar.

İste bu nihai sonucu elde etmek için sanatın devlet tarafından desteklenmesi ve her alanda görmesi konumuzun temel alanıdır.

Bu şimdin devletin sanata yardım yapmasına ilişkin olarak ortaya atılmış olumlu ve olumsuz bir dizi sav vardır. Devletin sanata yardımına karşı savlar şunlardır:

Once, sanat ve sanatçılardan fakir olmak iyi bir durumdur, çünkü fakirlik yaratıcılığı uyarır. Washington Tiyatro Külliyesi yöneticisi J.D. Wentworth bunu söyle ifade etmiştir: "Açık tiyatrosunu geliştirmek istiyoruz".

Yani, sadece aç bir insan, "îçinde ne olduğunu" söyleme gerektiğini duyar. Sanatın ve aşığım kader birligini ileri süren bu "eski kefah" sav, tahmin edileceği üzere, sanata ve sanatçılara devlet yardımını yapmasını reddetmektedir.

Daha makul bir karşı sav, fakirlik, hastalık, cehalet, vb. toplumsal sorunları sanat karşısında daha yüksek bir önceliği olduğunu kabul eder. Buna göre, sanata ayrılmak paralar, daha öncelikli bu sorunlara harcamalıdır. Doğaldır ki, her durumda, öneğin fakirler veya hastalar için daha fazla harcama yapma zorunluğu, sanata daha az harcama yapma sonucunu olumlu olarak vermez. Belki toplam kamu harcamalarının artırmak bu sorunu çözcektir.

Daha değişik bir karşı sav, devletin sanata yardımını nedeniyle daha fazla para harcamasının, özellikle gösteri sanatlarında toplum kaynaklarında çok az bir artma yaratacağı anlayışına dayanır. Bu da sanata devlet yardımının, özel yardımın üzerinde tersine etki yaratacağını, yani onları daha da azaltacağım kabul eder. Ne var ki, devletin profesyonel sanatsal örgütlerde yardım etmesi halinde, bireysel veya özel yardımın daha da amatör topluluklara veya yeni anıtlara yönleneceği saptanmıştır. Özellikle İngiltere'de bu gelişim çok belirgindir.

Diger bir savda göre çok kişi bu konuda fikir

birliği etmektedir- devletin sanata yardım etmesi, onu denetlemesi demektir. Özellikle Batı dünyasındaki faşist Almanya ve İtalya uygulaması bu savın besleyici örnekleriyle doludur. Bu savın aksı düşünülebilir ve uygulamada her zaman aynı sonuçla karşılaşılmayabilir. Şöyle ki, özel patron veya işverenler, devletin aksine, daha fazla ve sık müdahaleler içinde bulunabilirler. Çünkü, az sayıda işverenin özel egemenliği, sanat üzerindeki denetimi daha da arzılabılır. Bunlar sadece yonetel, istihdama ilişkin ve mali politikayı değil, aynı zamanda sanatsal kısıtları ve zevkleri de belirleyici olabilmektedirler. Bu durumlarda devlet yardımcı ve desteği, sanatsal özgürlüğün azaltımak değil, artırmak yönünde sonuç verebilir. Yani, devlet yardımını ve sanatsal denetimi her zaman birbirinin ayrılmaz parçası değildir. Yalnız, bunun da kaçınılmaz bazı sonuçları yok değildir. Devlet yardımını sanatsal varaticılığı ve canlılığı etkili şekilde azaltabilir. Çünkü, eğer betirgin şekilde eski ve yerlesik örgütlerde yardım yapılırsa, bu, sanatsal denemeler yapmahevnesini ve güdüsünü azaltır ve genel bir sanatsal durgunluk yaratır. Diğer taraftan, eğer devlet yardım, "taraf tutma" (favoritizm) durumuna düşmemek endişesiyle, her nitelikteki doğaşık kuruma eşit şekilde yapılarsa, o zaman bunun kaçınılmaz sonucu "bayagliğin yaygınlaşması"dır.

Sanata devletin yardım yapmasına karşı getirilen temel sav, özellikle gösteri sanatlarında, piyasa ölçü ve analizinin temel alınmasına dayanır. Buna göre, eğer bir sanat çok sayıda izleyiciye sahipse, bu izleyicilerin söz konusu sanatın üretimi maliyetine katılması gerektir. Bir sanat eserini izlemek veya görmek isteyenler, ommu fiyatını ödemek zorundadırlar. Eğer, halkın zaten çok küçük bir bölümü belli bir sanat faaliyetinden hoşlanıyorsa, buna da kamuşal mali destek yapmak gerekmek. Yani, bu durumda halkı, çok az kişinin hoşlandığı sanat dalı için mali olarak zorlamak gereksizdir.

Devletin sanatsal faaliyetlere yardım yapmasını öngören görüş ise, temelde sanatsal faaliyetlerin ulke nin prestijini artırması, iş alanlarının ve turizmin gelişmesine yardımcı olması, sanatsal faaliyetlerin fakirler ve sanatçılardan için pahalı bir nitelik taşıması ve bu anlamda onlara yardım yapılarak gelir ve refahın yeniden

Devlet yardımını ve sanatsal denetim her zaman birbirinin ayrılmaz parçası değildir. Yalnız, bunun da kaçınılmaz bazı sonuçları yok değildir. Devlet yardımını sanatsal yaratıcılığı ve canlılığını etkili şekilde azaltabilir.

3.

dağılımı, fiyat aynıının ortadan kaldırılması ve nihayet sanatsal yeniliklere olanak tanımmanın toplumsal fayda doğurması gibi düşünçelere dayanmaktadır⁴.

Sanatsal özgürlüğün sağlanması ve sanatsal tırınlerin daha fazla üretilmesi gibi arzuların ikili bir sonucu varılması için sanatın devlet tarafından desteklenmesi umacılarmaktadır.

Devletin sanata yardımını iktisadi açıdan meşrulaştıran üç temelden hareket edilebilir⁵.

Birincisi, fırsat eşitsizliğini gidermektedir. Birlineceği üzere, piyasa ölçüyü, tüketicilerin, nehirdeki ne kadar üretileceğine ilişkin tercihlerini temel alır. Bu sistem altında, herkesin olağanı aynı değildir, yanı yüksek gelirler dar gelirlerdeki kiyasla daha fazla ekili ve belirleyicidir. Bunun için de, devlet, doğrudan veya dolaylı olarak fırsatların eşitlenmesine çabaçır. Çünkü, eğer bir kimse oyun, konser veya gösteriye gitme olağanı iktisaden yoksa sanatsal faaliyeti izlemesi de olağanızdır. Devlet, işte bu olağanı dar gelirlerde sağlamak için sanatsal faaliyetlerde ilgilenir ve bu tür hizmetlerin onlar tarafından da izlenmesine doğrudan veya dolaylı olarak ortam hazırlar. Bu anlamda sanatsal mal ve hizmetlerin izlenmesi sadece küçük bir sınıfm aynaklılığı değil, tüm toplumun demokratik hakkı niteliğindedir⁶.

Ikincisi, çocukların ve gençlerin sanatsal ve kültürel faaliyetleri izlemesi ve bu konuda bizzat kendilerinin karar vermelerine yaşlarının ve iktisadi güçlerinin her zaman uygun olmasına nedeniyle, doğrudan onlara yönelik sanatsal hizmetlerin üretilmesi gereklidir. Bu sanatsal hizmetlerin üretilmesi ve çocukların ve gençlerin bunları izlemesi, geleceğe ilişkin bir yatırım niteliğini taşır. Toplumun sanatsal varlığının ve refahının artması, ancak söz konusu neslin mümkün oldukça erken yaşlarında ve yillarda bu zevki ve tadı almaları ile mümkündür.

Üçüncüsü, sanatsal faaliyetlerin ve ürünlerin yarı kamusal mal ve hizmet niteliğinde olmasıdır. Kamusal mal ve hizmetler bir kere üretildi mi herkes tarafından tüketilebilir, tüketiminde rekabet yoktur ve o mal ve hizmetten, onun üretimine katkıda bulunmayanlar da yararlanır ve fiyatlandırılamazlar. Öyleysa, sanatsal faaliyetler kısmen kamusal, kısmen özel mal ve hizmettir; yanı hem toplumsal faydası vardır hem de özel mal ve hizmetler gibi fiyatlandırılabilir. İşte bu noktada, yanı özel mal niteliğinde de olması, onun satılabilirliği ve fiyatlandırılabilir olması anlamusuna gelir. Bu ise, onun her zaman ve herkesce elde edilemeyeceği demektir. Öyleysa bu, o malın toplumun tümü tarafından istenmediği anlamına gelmez. Bu haliyle, eğitim gibi sanatsal faaliyet de karma bir maldır. Bunu sağlamak da devlete düşen bir görevdir. Yani, devlet tarafından üretilmesi veya üretimine yanında bulunulması, onun daha çok birey tarafından tüketilmesi olağanı yaratır.

4. Devletin sanata yardım etmesi ve sanatsal özgürlüğün muhafizi olması, her zaman istenen tüm sonuçları vermemekte veya bazan istenmeyen sonuçları doğurmaktadır. Genelde bu yardımın kaçınılmaz olduğu da açıktır.

Bu yardımın temelde iki şekilde yapıldığı görüllür. Bunlardan birisi, vergi müsfiyet ve istisnaları tanımak, diğer ise mali destekleme ve bağış uygulamasına gitmektedir. Vergi müsfiyet ve istisnaları, merkezi ve mahalli yönetim

birimlerinin alacakları vergi ve benzeri yükümlülükleri azaltmak veya kaldırma şeklinde söz konusu olabilir. Sanatsal faaliyet sonucu elde edilen gelirlerden çok az vergi alınmak veya hiç vergi alınmadan, sezon sonu ve gelecek sezondar itibarıyle bir rahatlama ve yeni uygulamalara olağan sağlayacaktır.

Mali kaynak sağlama ve bügüm uygulaması da yine sanatsal mekan, araç-gereç ve daha yüksek mal yetişti ve sanatsal düzeyi yüksek ırın ve performanslara yönelik teşvik edebilir.

Burada genel olarak görülen şey, vergisel önlemlerin, doğrudan parasal yardım yapılımasına göre daha olumlu etkilere yaptığıdır. Çünkü, dâmu uygulamasında parasal yardımın her zaman rasyonel kullanıldığı pek söylenenemez.

Merkezi devletin yerel yönetim birimlerindeki sanatsal faaliyetlere mali destek sağlama, devletin sanat üzerindeki denetimini azaltıcı bir rol oynaması nedeniyle ilginçtir. Çünkü, bu denetim yerel birimler arasında bir anlaşımda dağınık ve saçılım ve sunulan sanatsal faaliyetler arasındaki farklılıklar doğması bu denetimi parçalama olur. Fiziksel mekanlar ve yatırımlar sağlanmasının denetimsel niteliği daha azdır.

Devletin sanata yardımını, sanatsal piyasanın gelişmesine, yayılmasına yol açabilen ve hatta daha önceki kiyasla daralmış bu alana yeni sanatçılara katılmamasına, daha evvel bu alanda çalışma yapıp sonrasında ayrılmış olanların dönmesine ve daha önemlisi yeni sanatsal uygulamalara yol açmaktadır. Bu da sanat kurumları arasında rekabet olağanlığını artırmaktadır.

5. Dünya uygulamasına bakılırsa, sanat koruyuculuğu yapan "mesen"ler arasında devletin sanatsal faaliyetlere geniş çaplı yardımında bulunması genel bir uygulamadır. Fakat bu yardımın ilişkin sistematik veri bulmak pek kolay değildir. Bu, hem her ülkede farklı uygulamaların bulunmasına hem de bu konudaki özel istatistiklerin olmamasının sonucudur.

Buna karşın, devletlerin bu konudaki genel tutumuna ilişkin genel saptamalar yapmak mümkündür. Ne var ki, bu konuda önemli bir ayrim, devletin sanat üzerindeki koruyuculuk (patronaj) fonksiyonu ile sanatsal faaliyetleri ve sanatçılıarı teşvik etmesi arasındaki farkı görmek gereklidir. Teşvikin yanıcı etki yapmasına karşın, koruyuculuk veya patronaj sanatın daha sınırlı gelişmesine yol açmaktadır. Burada önemli olan yasal düzenlemeye değil, uygulamanın bizzat kendisidir.

Avusturya'da, devletin sanat üzerindeki uzun bir koruyuculuk fonksiyonu ve tarihi vardır. Bu fonksiyon, 1705'te I. Joseph'in Viyana'da bir opera binası inşa ettirmesine kadar geride gider. Bu gelenek zamanımıza kadar gelmektedir ve çok üst düzeyde desteklerle devam etmektedir.

Almanya'da, devlet desteği uzun bir geçmişi sahiptir ve 18. yüzyılda 300'den fazla sarayda mesenler aracılığıyla da sanatın desteklenmesini biliyoruz. Bugün de, land'ların bu konuda önemli fonksiyon ve yükümlülükleri vardır. Yalnız, 2. Dünya Savaşı döneminde devletin sanata olan ilgisini istenmeyen şekilde ve rahatsız edici yönde gelişmiştir.

Fransa'da da devlet sanatı hep desteklemiştir. Öyle ki, 1680'de, 14. Louis zamanında, Comédie Française, kralının verdiği imtiyaz-

larla faaliyetlerini sürdürmüştür. Ne var ki, Fransa'da bu ilişki, sonraları iktidardaki gücün ayrılmaz bir öğesi haline dönüşmüştür. Günümüzde ise, beş ulusal tiyatroya önemli maddi yardımlar sürdürülmemektedir.

İtalya'da bu ilişki, asillerin sanatçıları koruması ve desteklemesi ile başlamış, sonrasında daha genel ve cömert bir yardım anlayışı gelişmiştir. Faşizmin iktidarda olduğu dönemde ise, tam tersine, sanat bir araç olarak kullanılmıştır. Bugün yine geniş bir özgürlük vardır. Ne var ki, 1960'ta tiyatro oyununun kamuusal morale saldırlı olarak nitelendirilmesi ve yine bir opera eserinin yasaklanması ömekleri de vardır.

İngiltere'de ise, bu yöndeki uygulama öbür Avrupa ülkelerine kıyasla çok yeni sayılır. Öyle ki, 2. Dünya Savaşı'ndan önce, 1939'da özel ve gönüllü nitelikte bir Müzik ve Sanat Teşvik Komitesi kurulmuş ve bu Komite 1945'te de Art Council haline dönüşmüştür. Bu nüfusla başlayarak, devletin sanat faaliyetlerine desteği devam ettiğimizdir.

Kanada'da, 1950'lerde sanatsal faaliyetlere yönelik Üniversite Sermaye Yardım Fonu'nu yönetmek üzere bir kurul ve bir Başvuru kurulmuştur.

ABD'de, bu konu özellikle T. Roosevelt zamanından beri giderek artar ilgi ile elde alınıp ve gerek yardımın teorik temeli ve gerekse yardım şekli konusunda yaygın çalışmalar yapılmaktadır.

DİPNOTLAR

- Thorstein Veblen, *The Theory of Leisure Class*, New York, 1934.
- Alâeddin Şenel, *İkinci Topluluktan Uyarı Topluma*, Ankara 1985, Birey-Toplum.
- T. Scitovsky, "What's wrong with the arts in what's wrong with society" *American Economic Review*, May, 1972.
- T. Moore, "Reasons for subsidizing American theater" *The Economics of the Arts*, (Ed: Mark Blaug) London 1976, s.27-32.
- W.J. Baumol-W.G. Bowen, *Performing Arts: The Economic Dilemma*, New York 1966, The Twentieth Century Fund, s.370-386.
- K. King-M. Blaug, "Does the Art Council know what it is doing?" *The Economics of Arts* (Ed.M. Blaug) (London, 1976) içinde s.117
- Bakınız "How society supports the arts: four views", *Dialogue*, No.59, 11/1983, s.2-7.
- Rockefeller Hanel Report: *The Performing Arts-problems and prospects*, New York 1965- McGraw-Hill, s.111-112; Moore, agm, s.35-36 ve Baumol-Bowen age, s.359-363.

Merkezi devletin yerel yönetim birimlerindeki sanatsal faaliyetlere mali destek sağlama, devletin sanat üzerindeki denetimini azaltıcı rol oynaması nedeniyle ilginçtir.

TAV

işçi ARİSTOKRASI VE TÜRKİYE

Türkiye'de işçi aristokrasisi 1980'li yıllarda iyice küçüldü ve sınıfın mücadeleini olumsuz biçimde etkileme gücünü önemli ölçüde yitirdi.

Geçmişte ve günümüzde Türkiye işçi sınıfının yaşamının ve dinamisinin kavranılması mutlaka kılınırma gereken bir kavramdır, "işçi aristokrasısı"dır. Değerlendirmelere bu etmen sokulmadan, Türkiye işçi sınıfının çeşitli dönemlerdeki davranışlarını anlayabilmek ve açıklayabilmek mümkün değildir.

İşçi sınıfı homojen değil, heterojendir. Bir bardak su gibi değil, toprak kesiti gibidir; kısa vadeli kesimlerin çıkarları birbiriley çelişebilen tabakalarından oluşur. İşçi aristokrasisi de bu tabakalardan biridir.

İşçilerin yetenekleri ve teknik ve genel eğitim ve bilgi düzeyleri arasında büyük farklılıklar vardır. Sermayedarların çeşitli özelliklere sahip ücretli işçilerin duyguları gereksinim içe kullanımlı teknolojiye, üretimin boyutlarına, pazar durumuna, vb. göre değişiklik gösterir.

Bu etmenler, ücretli işçilerin işyerlerindeki görev, yetki ve haklarının etkileri ve işçilerin örgütüzlük oldugu durumlarda ise belirler. Sermayedarlar, ücretli işçilerin ücretlerini ve diğer haklarını, onların üretim sürecine ve artuk-değer üretimi'ne ve daha genel anlamda da kârharına katmasına ve onlara duydukları gereklisine göre farklılaşımaya çalışırlar. Diğer bir farklılaşma nedeni ise, işçiler arasından bir bölümünü kendi kontrolan alına alarak, işçileri bölmek istegidir.

İşçi aristokrasisinin ortaya çıkışının nesnel öngöru, sermayedaların bu doğal tavndır. Bu tavır sonucunda ücretler, iş güvencesi, işverenin konumu, sınıf değiştirme olanağı, sosyal güvenlik gibi konularda diğer işçilere göre belirli ayrıcalıklara sahip bir tabaka oluşur. Bu tabaka örgütlenerek kendi kesimelik çıkarlarını savunan geliştirebilir ve bu aynicalıkları daha da kalıcı kılabılır. Bu nesnel konumda işçilerin kesimsel çıkarlarını ön planda tutmadan ve çıkarlarını sermayedar sınıfla ve kapitalizmle özdeşleştirmeleri durumunda, bir işçi aristokrasisinden söz edebiliriz. İşçi aristokrasisinin bazı kesimleri ise işçi sınıfını diğer kesim ve tabakalarının veya başka ülkelerin halklarının veya işçi sınıflarının daha yoğun

bir biçimde sömürülmesi ve baskı altında tutulmasında sermayedar sınıfla sıkça işbirliği yapabili.

İşçi aristokrasisi genel olarak mülksüzleşmiş ve özgür ücretli işçilerden oluşur. Bulundukları işçilerin ve üretim sürecindeki mülkerine bağlı olarak, değer üretimin katılarak veya katılmazlar. İşçi aristokratı varlıklı işçiyse, değer ve artuk-değer üretetebilir. Ancak ücreti, diğer işçilere göre, daha yüksektir. Bu yükseliğin nedeni, üretim sürecinde daha yoğun ve maliyetli bir emekle katılması olabilir. Veya üretimin örgütlenmesinde ve diğer işçilerin daha çok değer yaratmasındaki rolü de ücretini yükseltebilir.

E. Hobsbawm, "işçi aristokrasisi nedir?" sorusunu şöyle yanlıyor:

"İşçi aristokrasisine dahil olma konusunda tek ve basit bir ölçüt yoktur. Kurunval olarak, en azından altı değişik etmen hesabı katılmıştır. Birinci olarak, bir işçinin kazançlarının düzeyi ve düzeltiliği; ikinci olarak, sosyal güvenlik olanağı; üçüncü olarak, formen ve işverenleri tarafından kendisine nasil davranışlığı da dahil olnak üzerinde çalışma koşulları; dördüncü olarak, kendi üzerinde ve autonoma toplumsal tabakalarla ilişkileri; beşinci olarak, genel yaşam koşulları; son olarak, kendisinin ve çocuklarının gelecekteki ırteme unulları. Bunların birincisi, karşılıklı kabul etmeyecek biçimde en önemlididir ve aynı zamanda, ne kadar yetersiz olursa olsun, hakkında kapsamlı bilgi söylemeyecek bir gruplara sahip olduğumuz tek etmendir."

işçi aristokrasisinin bazı özellikleri

İşçi sınıfının işçi aristokrasisini oluşturan kesimleri, çeşitli nedenlere bağlı olarak, değişebilir. Bir dönemin işçi aristokratları, bir sonraki dönemde bu konumlarını yitirdiklerinde, sınıf mücadeleinin en ön sıralarında yer alabilir.

Bazı durumlarda işçi aristokratlığı bazı başka toplumsal ayırmalarla denk düşebilir. Örneğin, Güney Afrika'da beyaz işçiler aşağı yukarı işçi aristokrasisinin oluşturuyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde yabancı uyruklu işçiler de işçi aristokrasisinin bir bölümüyüdi. Amerika Birleşik Devletleri'nde işçi sınıfının tabakalama, en üstte eski beyazlara, sonra geliş dönemlerine göre göçmenlere ve en altta da zencilere dayandı. Bu köşullarda tabakalar arası anlaşmalar ve sınıfı ortak çıkarları etrafında bliğin sağlanması daha da zorlaşır.

İşçi aristokrasisi her zaman pasif değildir. İşçi aristokratlar kendi kesimsel çıkarları için sent mücadelelere girebilirler. Bunun en ilginç örneklerinden biri, Güney Afrikah beyaz işçilerin bir dönemdeki mücadeleleri oluşturur.

İşçi aristokrasisinin en belirgin özelliği, kendi sınıflarını "işçilerin" listesinde görmeleri ve sınıf değiştirme umudu tuşmalarıdır. Bu umut, işyerinde üst düzey idari görevlere tırmanma veya taşınlaşma, aynı işyeri açma gibi yollardan bazan gerçekleştirilebilir de.

İşçi aristokrasisi yalnızca gelişmiş kapitalist ülkelerde ve yalnızca tekeli kapitalizm dönemine özgü bir olsa doğaldır.

Gelişmiş kapitalist ülkelerde tekeli-öncesi dönemde de işçi aristokrasisi vardı. Örneğin, İngiltere'de 1820'lerden 1889 yılına kadar İngiliz sendikacılığının kabici çekirdeğini oluşturan meslek sendikaları hemen hemen yalnızca işçi aristokratlarından oluşuyordu.

Tekeli kapitalizm dönemine geçiş süreci içinde gelişmiş kapitalist ülkelerde işçi sınıfı içinde işçi aristokrasisi büydü. Bu ülkelerde ücretlerin yükseltmesinin bir nedeni emek üretkenliğinin artmasıydı, diğer nedeni sınıfı ve yarışmaların talaş edilmesiydi. Gelişmiş kapitalist ülkelerde birçok sendikanın kendi ülkesinin tekeli burjuazisinin saldırgan dış politikasını benimsemesi ve desteklemesinin nedeni, işçi aristokrasisinin kesimsel çıktılarıydı.

Az gelişmiş ülkelerde de işçi aristokrasisi vardır. Sömürge ülkelerde işletmelerde, büyümeli siyaseti bağımsızlığı sahip çağdaş az gelişmiş ülkelerde de işçi aristokrasileri etkilidir. Ancak, bu ülkelerde işçi sınıfının önemli bir bölümünün genel gelir düzeyinin küçük üretici köylülük ve esnaf-sanatkarlıklarının üstünde olmasından ve göreli olarak gelir istikrarının bulunmasından hareketle, işçi sınıfının bir büyülü olarak işçi aristokrasisini oluşturduğu yolundaki görüşler ise hataldır. Hızlı ekonomik ve toplumsal değişim dönenlerde tam anlamıyla mülksüzleşmemiş ilk kuşak işçilerin, emek üretkenliğinin çok geri olduğu köylün yokluğu ve genelinden kurtularak, kentlerde eğitim, sağlık, yol, su, elektrik, telefon, televizyon gibi kolaylıklarından yararlanmasının yol açtığı geçici pasiflik, işçi aristokratlığının değil, deneyimsizlik ve bilincsizliğin sonucudur.

Az gelişmiş ülkelerde işçi aristokrasisinin oluşmasının bir nedeni, ülkede varlıklı işçilerin açığı ve mülksüzleşme düzeyinin geriliğidir. Diğer neden ise, özellikle ithal ikameti sanayileşme politikalarının etkili olduğu dönemde, dayanıklı tüketicilerin malları için iç pazarı genişletebileceğidir.

Bazı az gelişmiş ülkelerdeki işçi aristokrasileri, göreli olarak aynaklı konumlarına karşın, özellikle açık işgal durumunda anti-emperyalist mücadelede yer almalar ve kesimsel çıkarları için ortak mücadeleye girdiler.

Dünya kapitalist sisteminin 1970'li yıllarda girdiği ekonomik bunalım ve yeni uluslararası işbirliği uyarınca az gelişmiş ülkelerde işçilerin maliyetlerinin düşürülmesi ve sanayi malları ihracatının artırılması politikalar, diğer bazı etmenlerle birlikte, az gelişmiş ülkelerde işçi aristokrasileri

nin aynalıkla büyük ölçüde ortadan kalkmasına yol açtı.

Osmanlılarda işçi aristokrasisi

Merkezi feudal Osmanlı topiiumunda, devlete ait sanayi ve maden işçilerinde ücretli olarak çalışan özgür ve mülksüzleşmiş vasıflı işçilerin beliri aynalıkla vardı. Bu ücretli teknik insangılı, feudal sömürünün ve talanın sürekliğini sağlıyordu. Ülkenin yan-sömürgeleştiği 19. yüzyılda iş mülksüzleşme düzeyinin geriliği, genel olarak ücretli işgücü ve özel olarak da vasıflı işgücü ekrılığı, genel ücret düzeyinin çevre işçilerle göre yükseliğine ve daha da yükselmesine neden oluyordu.

19. yüzyılda Tokat'taki bakır kahancısında çalışan işçilerle ilgili değerlendirme şöyledir: "Kahancı amelesi ve kahancı kömür getiricileri bazı imiyazları boğulmuş ve bu yüzden şımarmışlardır."

19. yüzyılda bir madenci kasabası olan Kırıkkale'de ise maden işçilerinin durumu şöyledir:

"O zamanki para ile 2,5-5 kurus gündelik olan işçi şehirde geniş bir ticaret hayatı yaratır... Pazardan önce maden işçi, sonra halk ununu alardı..."

"Bakırda çalışanlara tanınan başka üstünlikler de vardı. Şehirdeki hamama önce maden işçileri girerdi..."

"Bakırda çalışanlar askere alınmadı. Halk da onların bu üstünlüklerini tanımış olmalı ki, 'Bakırda çalışanlara laf söylemen' derlermiş."

Baş dönenlerin ücretleri bugünkü yaşam düzeyi ve ticerelerin karşılaştırıldığında çok düşük görülebilir. Ancak o dönenlerin köylülük inlinin yaşam düzeyiyle kıyaslandığında, işçilerin görevli hareketsizliğinin nedeni anlaşılmaktır.

19. yüzyılda yeni kurulan işletmeleri, demiryolları, bankalar ve Dünan-U Umumiye'de çalışanların işi tabakalar da bir işçi aristokrasisi oluşturuyordu. Bunların büyük bir çoğunluğu ise yabancı uyruklu işçilerle, Rum ve Ermeni işçileridir.

Türkiye'de işçi aristokrasisi

I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş savaşı sırasında eğitimli teknik ve idari kadrolar büyük kayıplar verdi. Vasıflı işgücünün büyük bir bölümünü oluşturan Rum ve Ermeniler ise ölü veya ulkenin aynıldı. Cumhuriyetin ilanından sonra yeni bir devlet kurma ve Türk milliyetçiliğine dayalı çağdaş burjuva nitelikli bir toplum yaratma ve ulkenin sanayileştirilmesini sağlamak çabaları da vasıflı işgücüne duyulan gereksinimi artırdı. Köylereki tüm yoksulluğa ve geriliğe karşın, mülksüzleşme düzeyinin geriliği ise, sürekli işçi sağlanabilmesi için bazı aynalıkla tanımlanmasına ve azgelişmiş işçilerle özgü bir işçi aristokrasisinin oluşmasına yol açtı.

Cumhuriyetin ilk 15 yılında işçi aristokrasisini eğitimli ücretliler, ustalar-ustabaları ve bazı vasıflı işçiler oluşturdu. Bütilin ulkelerde genellikle işçi sınıfı harçının bağımlı işçiler, bu dönende işçi aristokratları olarak dört懂得 uzaytular ve işçi sınıfı harçının gelişimini engelleydiler.

İktidardaki CHP ve bütünlüğü devlet aydınları, ulkede çağdaş bir burjuva düzeni kurma çahınlığına öğretmeniere, teknik elemanlara, idari personele, ustalar-ustabalarla büyük bir gereksinim duyuuyordu. Kamu kesiminde çalışan bu insanlar çoğunlukla "memur" statüsünde istihdam edildiler. Ucretleri, diğer işçilerin ücretlerinin ve küçük iş-

freticilerin gelirlerinin çok üstündeydi. Toplumsal itibarı da çok yükseldi. Ülkede kapitalizmin gelişmesindeki geri düzeyi, iyi bir eğitim ve memur aylıklarının sınıf değiştirmede etkili olabilmesine de olanak tanıyordu. Bu dönemde ilişkin araştırmalar, birçok memurun kapitalistliğini göstermektedir.

Ülkede mülksüzleşme düzeyinin geriliği nedeniyle genel olarak daimi ücretli işgücü, özel olarak da vasıflı ücretli işçilerin gereklilikleri büyük. Kamu ve özel sektör kuruluşları, vasıflı işçi çekebilmek ve tutabilmek ve çok yüksek olan işçi devrini düşürebilmek için vasıflı işçilerle görevli olarak yüksek ücret, işyerinde parasız yemek, elbiseler-ayakkabı, yıllık ücreti izin, ücretli hafta tatili, lojman, ikramiye, sosyal güvenlik gibi aynalıkla tanındılar. Bu uygulamaların yarattanlar da işçi aristokrasisini içinde değerlendirebiliyor. Diğer tarafından, bu dönemde kursal kesimde yaşayan büyük yoksulluk, mülksüzleşme düzeyindeki geriliğin ve genellikle birinci kuşak işçi olunması, işçi sınıfının işçi aristokrasisini dışındaki kesimlerin de pasifleşmesinde etkili oldu.

İkinci Dünya Savaşı döneminde işgücü açığı ve vasıflı işgücü gereksinimi daha da büyürdü. Devlet, bir taraftan Milli Koruma Kanunu ile zorunlu çalışma yükümlülüğü getirirken, diğer taraftan "memur" statüsünde istihdam edilen işçi aristokratlarını kayıtmayı sürdürdü. Bu statüde çalışan idari ve teknik personel ile ustalar-ustabalarla ikramiye, çeşitli adlar altında zam, kurnas, ayakkabı, çocuk parası, bazı gıda maddeleri verildi. Bu dönemde devlet memuru olmak, insanın gönülünün ve geleceğinin güvence altına alınması anlamına geliyordu. Devlet memuru statüsünde çalışan işçi aristokratları da, ülkede burjuva düzeninin hakim kılma çabasında görevlerini yerine getiriyordu.

İkinci Dünya Savaşı boyunca işçi aristokratlarının gerçek ücretleri, diğer emekçi sınıf ve tabakalarla göre daha da az da olsa, önemli ölçüde geriledi. Ayrıca, savaş sonrası dönemde (a) genel olarak eğitim düzeyi yükseldi; (b) tarihsel mekanizasyon, iletişim araçlarının gelişmesi ve kentlerin cekiciliğinin artmasıyla birlikte kentlerde işgücü fazlası ortaya çıktı; (c) çok partili sisteme geçilmesiyle, oy alımları için uygulanan fiyat politikası ve yetişi ulaşımı olanakları kursal kesimde gelir düzeyini ve yaşam standartlarını yükseltti.

1946 ve öncesinde halkın gözünde devlet memurları ile CHP 65deşleşmişti. CHP'nin burjuva zi adına genel olarak halk ve özel olarak işçiler üzerinde uyguladığı yoğun baskının sorumlusu olarak da, araz konumundaki memurlar gözüküyor.

1950'li yıllarda eğitimli insangılı coğaldı. Hızlı olan yatırımlar teknik insangılıcılara olan talebi artırdı. Diğer taraftan, iktidardaki DP, burjuvanın ve devletin baskularına karşı ofsayan halk tepkisini de memurlarla yorumlarken, memurların aynalıkla iyice azalttı. Buna karşılık, kamu kesimindeki teknik elemanların memur edilemeyecek için, 15.4.1958 tarihinde 4/10195 sayılı yürürlü teknik personel karamamesını çıkarıldı. Günün değişen gereksinimleri, işçi aristokrasisinin de yapısını değiştirdi. Teknik elemanların net ücretleri, benzer konumundaki idari personelin ve öğretmenin yaklaşık 2 katına çıktı.

Kamu kesimindeki vasıflı işçiler sendikalılar. 1957-58 yıllarına kadar Türkiye'deki sendikalalar bir ölçüde işçi aristokratlarının örgütlüydü. Ancak bu sendikalaların nitelikleriyle birlikte, ulkemizde, 20. yüzyıl yoğun bir başlangıç döneminin ardından, sendikal örgütüllük geleneğinin yeniden yarattılmasına katkıda bulundular. Vasıflı işçiler, siyaset ilişkileri de kullanarak, gerçek görüşmeler yoluyla, gerek çarkardıları toplulukla iş uymazlıklarını aracılığıyla, ücretlerinin satınalma güçlerini artırdılar ve yaşlarında tanımların ötesinde haklar előttü.

1957-58 döneminden başlayarak DP İktidarı-

nin kamu kesiminde vasıflı işçilerle karşı tavrı olumsuzlaşın.

1960-90 döneminde işçi aristokrasisinin küçülüşü

1960-1990 döneminde bazı ekonomik, toplumsal ve siyaset geliştirme sonucunda, işçi aristokratlarına tanınan çeşitli aynalıkla diğer işçilerle ve diğer emekçi sınıfları yaygınlaştırılarak, birer aynalıkla olmaktan çıktı. Buna bağlı olarak, Türkiye'de işçi aristokrasisinin boyutları giderek küçüldü. Bu değişiklikte etkili olan başlıca etmenler şunlardır:

Köylülük görevi fark azaldı. Köylülüğün gelir düzeyi yükseldi. Tarihsel teknolojik gelişme ve üretkenlik artışı ile birlikte hükümetlerin oy kaydıyla uyguladıkları yüksek taban fiyat ve benzer politikalar nedeniyle, köylülük geçmişi yoksulluğundan ve geriliğinden önemli ölçüde kurtuldu. Yurdışına çalışmaya giden kişilerin ülkeye gönderdikleri kaynaklar da işçi aristokratlarının büyük bir bölümünün gelircilerinin üzerindeydi. Sosyal güvenlik işçileri ücretleri kapsayacak biçimde yaygınlaştırıldı.

Mülksüzleşme ve iç gecenin yaygınlaşmasıyla teknik ve idari alanlarda işgücü arzının artması, işsizlik ve dönem dönem yatırımların yavaşlaması, işgücü yetersizliğini ortadan kaldırıldı.

Hükümetler, oy alımlı makamları, sivil servisler, sivil hizmetler, sivil hizmetlerin uygulayarak, bir dönem yalnızca işçi aristokratlarının aynaklı olan bazı hakları çok daha geniş işçi kesimlerine tanımlar ve bunları aynaklı olmaktadır.

Ülkenin toplam işgücü içinde ücretlilerin oranı hızla arttı. Ücretlilerin tanınan bazı hakları ve aynaklıların sistem açısından maliyeti daha da yükseldi.

1963 ve sonrasında grev hakkı toplu pazarlık düzenine geçti. Bu turhe kadar ağırlıkla kamu kesimindeki daimi ve vasıflı işçiler sendikalara ite olsun. Toplu iş sözleşmelerinin birbiri arasında imzalanmasıyla birlikte, o güne kadar genellikle sendikalardan dışında kalan kamu kesimindeki geçici ve vasıflı işçiler ve özel sektör işçileri de kileşel olarak sendikalara ite olsun. Sendikalarnın toplu iş sözleşmelerindeki seyyinen (ejit miktardan) ücret zamına politikası ve işçinin işyerindeki konumunu bulmakla ıhtiyaç göremezden yapılan ödemelerin artırılması, işçi aristokrasisinin haklarının önemli bir bölümünü aynaklı olmaktadır. İşçi aristokratlarının geniye kalan bölümü "kapsam-dışı personel" kabul edildi. Ancak, toplu iş sözleşmeleri nedeniyle işçilik giderlerinin yükselmesi, kapsam-dışı personele tâmamilek aynaklıları da kısıtladı.

1977 ve sonrasında derinleşen ekonomik bunalım nedeniyle, gerçek ücretlerde kısıtlar gündeme geldi. Sendikal örgütüllük gün yüzüne gelmesi nedeniyle sendikalardan örgütüllük bir biçimde kalan işçi aristokratları bu gelişmeden çok olumsuz bir biçimde etkilendiler. Birçok kamu işyerinde yarı-vasıflı işçilerin ücreti mühendislerin ücretini geçti.

1960'lı ve 1970'li yıllarda parlamenter demokrasi içinde sendikalarda örgütlü işçilerin mücadeleleri, uygun ekonomik koşullar ve uygulanan itibarlı itibarlı politikalar, işçi sınıfının geniş kesiminin gelir ve hak düzeyinin işçi aristokratlarının bir dönenlik düzeye yaklaşmasını kolaylaştı.

12 Eylül sonrasında sendikalı işçiler arasında ücret farklılaşması yaratıldı. Ancak diğerlerine göre yüksek ücretliler bile geçmişteki ortalama ücretlerin çok altında kaldı. Ücret farklılaşması bir işçi aristokrasisinin yaratılmasıyla sonuçlanmadı.

Dicle'de ışık

Burayı "eli sopali" rektör yönetirse adam olur diye, sonuncu rektör emekli generalden seçildi.

muştu. Ancak, uluslararası sermayenin uyguladığı yeni istikrar tedbirleri işgülük giderlerinin düşürlmesini zorunlu kıldı. Parlamentar demokrasi ve sendikal haklar çerçevesinde bu amaca ulaşamadı. Bu koşullarda ekonomi-düyumentler uygulandı. 12 Eylül sonrasında toplu iş sözleşmesi kapsamındaki tüm işçilerin gerçek ticereleri düşürtüldürken, yüzdeki zamalar uygulandı ve yan ücretler azaltıldı. Böylece, toplu iş sözleşmesi kapsamındaki sendikal işçiler arasında ücret farklılaşması yaratıldı; ancak, diğerlerine göre yüksek ücretler bile geçmişteki ortulama ücretlerin çok altında kaldı. Ücret farklılaşması bir işçi aristokrasisinin yaratılmasıyla sonuçlandı.

1980 sonrasında "memur" statüsünde istihdam edilen idari ve teknik personelin işçi aristokratlığı kaldımadı. Son yıllarda uygulaması genişletilen sözleşmeli personel statüsünde çalışanları verilen ücretler de yetersizliğini korurken, diğer hukarda geniye gidiyor.

Bugün Türkiye'de işçi aristokrasisi olarak ele alınabilecek kesim, özel sektör işçilerinden ustabaşlar ve teknik ve idari personelin üst düzeyleridir. Bu kişiler, sendikal işyerlerinde kapsamlı personelin ancak bir bölümünü oluşturmaktadır.

Bir dönem Türkiye işçi sınıfının miladelesiinin önünde bir engel oluştururan, daha sonra yolunu açan ve örnek olan işçi aristokrasisi, 1980'li yıllarda iyice küçüldü ve sınıfın miladelesini olumsuz biçimde etkileme gücünü önemli ölçüde yitirdi.

DİPNOTLAR

- Hobsbawm, E.J., "The Labour Aristocracy in Nineteenth Century Britain," *Labouring Men, Studies in the History of Labour*, Weindfeld and Nicolson, London, 1964, s.273.
- Ücretlerin yükselişi ve artışı konusunda b.kz.
- Eİdem, Vedat, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Teknik*, T. İş Bankası Yay., Ankara, 1970, s.41.
- Ökçün, G., Boratav, K., Pamuk, S., "Osmanlı Devletinde Ücretler (1839-1913)," *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 3, İstanbul, 1985.
- Işzwi, C., "Wages in Turkey: 1850-1914," *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tardhi (1071-1920)*, Ankara, 1980.
- Cindioğlu, Halil Turgut, *Osmanlılar Zamanında Taşkat*, Üçüncü Kızım, Tokat, 1951, s.206.
- Kaznaz, Süleyman, "Eski Bir Maden Şehri Kire'den Notlar," *Çalışma Bakanlığı, Çalışma Dergisi*, Sayı 3, Ocak 1946, s.87-88.
- Bu konuda b.kz. Ahmet Serif, *Anadoluda Tanın, Kazanım Yay.*, İstanbul, 1977, s.33, 36, 47, 48, 158.
- Bu konuda b.kz. Y. Koç, "Osmanlı İşçi Sınıfında Etnik Bölgeler," *Görüş*, Temmuz 1990.
- Bu konuda b.kz. E. Soral, *Özel Kesimde Türk Mütəşebbisleri*, ATTA Yay., No.72, Ankara, 1974, s.37, 38, 39, 211; ve, Steinhaus, K., *Atatürk Devrimi Sosyolojisi*, Sander Yay., İstanbul, 1973, s.157.
- Bu konuda b.kz.
- Çalışma Bakanlığı, *Çalışma Dergisi*, No.17, Nisan 1947, s.67.
- Çalışma Bakanlığı, *Çalışma Dergisi*, No.7, Haziran 1946, s.57.
- Kessler, Gerhard, "Zonguldak ve Karabük İletki Çalışma Şartları," *İktimali Siyaset Konferansları*, Kitap 2, 1949, s.25-29.
- Çehreli, Ahmet, "Türkiye Demir ve Çelik İplemelerinde İletki-İveren Münasebetleri," *Sosyal Siyaset Konferansları*, 17. Kitap, İstanbul, 1966, s.144-148.
- Bu konuda b.kz.
- Orhan, Hayri, *Türkiye'de Devlet Memurlarının Hukuki Rejimi (Umumi İstatistik, Tarihi Gelişimi ve Bugünkü Durumu)*, İçişleri Bakanlığı Yay., İstanbul, 1986;
- Tozan, S., Cevan, F., *Kamu Personeline Sağlanan Mali ve Sosyal Haklar (1929-1976)*, Devlet Personnel Dairesi Yay., Ankara, 1977.

adam olur diye, sonuncu rektör emekli generalden seçildi. Gözlemimiz o ki, paşa eskisi rektör de adam etmiş değil.

Diyarbakır insanının güzelliği onların istediği anlamda adam etmeye hoşgörüdür değil. İşiksizliği ve geriliğin seven insan az bu kente. Bize çabalar boğuna, 27 bin dönümlük ağaçsız toprakın tam sırtına küçük Selimiye diye yaptıkları cami tarmamlansa da, öğretim üyesi konutlarının her birinin başına hoparlör yerleştirip beş kez ezan okunsa da, özdükleri havayı bulmaları güçtür. Diyarbakır'ı adam edeceğiz diye yapay her türlü yöntem denoniyor. Camiler, mesciller yapıılıyor; öğretim üyesine namaz kaldırılıp, "namazçı" oymak övünç sayılır. Diyarbakır kalesi'ni döşemek olası değil. O yüzden zorlara yerine güllelik, çağdaş kafalı rektör getirmek gereki buraya. YÖK'ü yöneten yaşıtlar bunu böyle bilmelidir.

Bütün "YÖK'si" uğraşlara karşın bölgesel üniversiteler içinde yine de en iyi Dicle'dir. Edindiğimiz izlenim budur. Burada ilk sorun öğretim üyesihocumuzu durdurmak; çözüm, yeni öğretim üyesi bulmaktır. Diyarbakır'ılar ve öğrencileri bunu istiyorlar, işk özlemi yaşıyorlar. İlk saçmak isteyen kente gelsinler. Dieğimiz rektör ve YÖK'ün engelleyici olmamasıdır. Belki bir on yıl sonra iki yaka bir araya gelmiş olur diye düşünüyorum.

* Tip Dergisi, 1970.

M. Tahir Hatipoğlu

Lise Vogel

marksist teoride

kadın

... eviçi emeğiğin teşampsallığından ve ailesin "köstümleme" ve yedeklik değerden yoksak inşeyet yedi dörtnceleri tareke getiren, Marksizm'in kadınlara kurtuluş için vazgeçilmez bir工具...

Orellide "kadın sorunu" üzerinde Marksist belgeseri inceleme, "Muhafazî bir kışap"

V 10.000 TL
Ankara Dağıtım: Adap
İstanbul: Cumhuriyet Kitap Kulübü
Cemmay-Tümde-Say-Özgür-Bilgi-Arkadag
Pencere Yayınları: Saltuksoğlu Sok. 2/4 Çapağlı-İST.
Tel: 513 27 17

Sosyalizm sorunları

SOSYALİZM VE ULUSAL SORUN

Burjuvaziyi ulusun ve ulusçuluğun biricik kaynağı olarak görmek, sosyalist öğretiyi kapitalizme son vermekle ulusal sorunun çözümleneceği yanılgısına sürüklemiştir.

Sosyalizmin tarihsel döneninde sosyalist kuram ve uygulamanın gerçekler karşısında çetin bir sınav verdiği, büyük umut ve bekentilerin düşkünlüğünde irdelediği günleri yaşıyoruz.

70 yılı aşkın sosyalist deneyimin bugün içine düşüğü bunalım, kuram ve uygulamaya bağlı bir dizi sorundan kaynaklanmıştır. Bir-biriley'e yakından ilişkili olan bu sorunlardan biri de, sosyalizmin başlangıcısından bu yana aşamadığı ulusal sorundur.

Cok ulusal bir federasyon olarak nitelenen Sovyetler Birliği başta olmak üzere çok bileseni bir ulusal yapısı olan sosyalist toplumlar, bugün ciddi bir ulusal sorunla karşı karşıyadır.

Proletarya enternasyonalizmi temeli tizerinde şovenizmden arınmış, uluslararası politikasıyla "ulusal sorunu" aşmış olması gereken sosyalist birlükler, günümüzde çok ulusal kapitalist toplumlar olarak -belki de daha ağır- bir dağılmış tehdidi altındadır.

Sosyalist birliği böylesine zorlayan oluşumların temelindeki başlıca etken, biraraya gelen uluslararası ya da halkların uyumu bir birliğe kavuşturularak sosyalist bütünlüğün sağlanmasına olmuşdur. Bu durumdan, ulusal soruna bağlı yetersiz kalan sosyalist kuram kafası, uluslararası arasında ayrılmış gözetici uygulama da sorumludur.

Sosyalist kuram, çıkışından bu yana sosyalist topluluğu "halk" kavramıyla nitelendirmeyi yeşleyerek "ulus" ve "ulusçuluk" kavramına soğuk bakmıştır. Burjuva toplumunun birlik biçimini olarak tanıdığı ulusu, sosyalist birlikle bağdaşmayan ve sonunda yerini yeni biçimlere bırakacak olan bir olgu saymış ve sosyalist uygulama da bu doğrultuda olmuştur.

Sosyalist kuramda "ulus", "tarihsel bir halk topluluğu biçimidir." «Herseyden önce macidi yaşam koşullarınca belirlenen ulus; tilke, ekonomik çıkar ve dil birliğiyle gidererek psikolojik karakter ve kültürel özelliklerle aynıdır.»

«Uluslararası kapitalizmin doğusuya ortaya çıkan en geniş topluluk türleridir.»

«Siyasal, toplumsal ve ekonomik bakımından bölünmüş bir yapıda olan feudal toplumun çözülmesi ve bir ülke içindeki çeşitli bölgeler arasında ekonomik bağları güçlenderek yerel pazarları ulusal pazarda dönüştürmesiyle ulusun temelleri atılmıştır. Bu aşamada toplumun öncü gücü olan burjuvazi, ulusun sosyo-politik ve ideolojik yaşamına darıgını vurmıştır.»

«Ulusal, bu özellikleriyle, iç ve dış çelişkileri gösteren bir olgudur. Ulusal birlükler, içlerinde sınıflar arası uyuşmazlığı öne çıkarırken, arasında ekleşme ve çıkar çatışmalarına sahne olmuştur. Egemen sınıf olan burjuvazi, bu iç ve dış çelişkileri gözden gizlemek amacıyla uluslararası (milliyetçilik) ideolojisini besleyip geliştirmiştir. Ulusçuluk (nasyonalizm), kurgusal (spekulatif) bir yorumla, ulusu bir bütün olarak kavrayan saptırıcı bir ideolojidir.»

Kısaltı, sınıf çatışması kadar, uluslararası uyumsuzluk ve düşmanlık kapitalizmin kaçınılmaz sonucudur.

«Burjuva uluslararasıya karşı bir işçi sınıfı, kendi ideolojisini ve proletarya enternasyonalizmini (uluslararasılığı) öne sürümmüştür.»

«Kapitalizmin giderilmesiyle ulusun biçimlenmesi kökten değişmiştir. Eski burjuva uluslararası, işçi ve köylü sınıfının bağlaşmasına dayanan yeni -sosyalist- uluslararası dönüşmüştür.»

«Sosyalist ulus, sınıf çatışmasından arınmış olduğu gibi, uluslararası arasında eski güvenszizlik ve düşmanın yerini halkların dostluğununa bırakmasını sağlamıştır.»

«Sosyalist toplumda uluslararası, eşitlik temeli üzerinde karşılıklı yardımlaşma ve dayanışmayı bir yandan serpilen gelişen, bir yandan da yakınlama olağlığı bulmuştur.»

«Gelecekte, sosyalizmin son başarısından sonra, uluslararası artan birliği, uluslararası ayrımları giderek ortadan kaldıracaktır. Böylelikle, uluslararası daha geniş ve tüm insanlığı bir aile gibi kucaklayacak yeri bir halk topluluğu biçimini doğaçaktır. Ancak böyle bir topluluk, uzun bir toplumsal gelişmeden sonra tılaşılacak bir aşamadır.»

Göründüğü gibi, sosyalist kuramda ulus, ilkece, burjuva toplumlarının birlik biçimidir. Bu yapısıyla, kendi içinde sınıf çatışmasını barındıran, halklar arasında ayrımlar ve düşmanlıklar yaratır bir olgudur. Bu nedenle, sınıf ayrımlarını gözden kaçıran ve halkları birbirle-

rinden ayıran uluslararası, aşılmayı ya da bastırılması gereken bir burjuva ideolojisidir.

Gerçi Sovyetler Birliği gibi kuruluşundan başlayarak çok uluslararası yapı gösteren sosyalist toplumlarda, varlığı yadsınamayan ulus olusunu burjuva toplumundaki içerik ve niteliğinden arındıran bir sosyalist ulus kavramı geliştirilmiştir. Ancak sosyalist bağlamda uluslararası ideoloji, her durumda sosyalist birliğe aynen söylemek, bastırılmak istenmiş ve bu birlik "uluslar topluluğu" değil, "halklar topluluğu" olarak nitelenmiştir.

Sosyalist öğretide sık sık sosyalist ulusla aynı anlamda kullanılmakta birlikte "halk" kavramı, sosyalist topluluğu adlandırmada her zaman geçen bir kavram olmuştur. Böylelikle sosyalist birliğin, ilgi ve çıkarları değişik bir uluslararası mozayığı olmaktan çıkararak, ortak çıkarları paylaşan halklar birliği ya da tek bir halk olarak görülmeye sağlanmıştır.

Yine sosyalist öğretiye göre "halk, nesnel konumlarıyla benzer çıkarları olan ve toplumsal süreçlerdeki rolüyle birlikte ele alınabilecek sınıflar kesim ve sınıflardan oluşan bir bütündür. Bu sınıf ve kesimleri halk kavramında birleştiren, toplumsal değişim ve gelişmeyi amaçlamalarıdır."

"Sosyojistik bir kategori olarak halk kavramı, tarihsel bağlamda değişik bileşimler gösterir:

Feodal toplumda, aristokrasije karşı savaşında halk, burjuvazi de kapsarken, kapitalist topluma egemen sınıfın dışında ve çıkarları bu sınıfta çatışan tüm toplum kesimlerini içine alır. Sosyalist toplumdaysa, dar anlamda işçi ve yoklu köylülerden, genelde tüm çalışanlardan oluşur. Sonuç olarak sosyalist toplumda, sınıflarının kaldırılmasıyla halk kavramı tüm nüfusu kapsayan bir genişlik kazanmışır."

Böylelikle sosyalist öğreti, çatışmazlığı içeren "ulus" kavramını tanıtmaktan kaçınarak bir soyutlamaya sınıflar ayırmadan arınmış ve çeşitli uluslararası kavramın bir birlik olarak anıldığı "halk" kavramını geliştirmiştir ve sosyalist toplumu oluşturan değişik uluslararası arasında önde sürülebilir. ►►

**Çok uluslu
Sovyetler Birliği'nin
daha kuruluşundan
başlayarak resmi
adiyla bir
federasyon
olmasına karşın,
gerçekte merkezci
ve tekçi bir devlet
niteliğinde olduğu
öne sürülebilir.**

gördüğü uyumlu birliği ve bütünlüğü bu kavramla dile getirmiştir. Ancak son yıllarda su yüzüne çıkan ulusal nitelikli direniş ve istemlerden açıkça anlaşıldığı gibi halk kavramı ulusal ayrımların giderilmesini ve ulusal sorunun aşılması sağlanamamıştır.

Sosyalist kuramın ulusal sorunun çözümündeki başarısızlığı, tarihsel ve toplumsal bir gerçeklik olan ulus olgunsunun yerine toplumbilimsel bir kategori niteliği taşımayan halk kavramını koyarken yaptığı çözümlemeyin yetersizliğinden doğmuştur. Kapitalist toplumla birlikte tarih sahnesine çıkan ulus, bu tarihsel

başlamada gösterdiği özelliklerle tanımınak, burjuvaziyi ulusun ve uluslararası bir sorundur. Dış "ulusal sorun" genel olarak bağımlı uluslararası özgürleşmesi ve özgür gelişme koşullarına kavuşmasıdır. Uluslaşma aşamasında ulusal sorun, feudalizmin tasfiyesi ve yabancı uluslararası baskuların kaldırılmasıdır. Emperyalizm çağında ulusal sorun devletlerarası bir rütelik kazanarak sömürge halklarının kurtuluşu sorunuyla birleşmiştir.

Oysa, sosyalist öğretinin de benimsediği tanımına göre, ulus, pazar bütünlüğü gösteren bir ülkeye yaşayan ve maddi yaşam, dil ve kültür birliğine bağlı olarak benzer değer ve davranış biçimlerini paylaşan sürekli bir halk topluluğudur. Başka bir deyişle, günümüzdeki değişik görünlükleri altında taşıdığı ayrıci özelliklerle ulus, çeşitli nesnel öğelerden kaynaklanan bağışıklara dayanır bir geniş birlik ve özdeşleşme biçimidir.*

Göründüğü gibi, çağdaş anlamıyla ulus, zorunu olarak sınıf çatışlığını ve başka ulusları karşılığı içeren bir kavram olmaktan çıkmıştır.

Gerçi tarih sahnesine ilk çıktığu yüzyıllarda burjuvazının egemenlik ve önderliğindeki klasik uluslar, başında iç ve dış çelişkileri barındıran oluşumlardır. Ancak burjuvazi ulusun taşıyıcısı olmadığı gibi, iç ve dış sınıfı ve çatışma ulusun tanımlayıcı öğeleri değildir. Maddi yaşam ve kültür birliği olarak ulus, salt kapitalist toplumun birlik biçimini değil, sosyalist toplumu oluşturan halklar arasındaki çeşitlilikleri de dile getirir.

Kısması, ulusun tarihsel koşullara bağlı olarak sınıfı toplumda kazandığı kimi özellikler, sosyalist uluslar için söz konusu olmadığı gibi giderek uluslararası birlikler oluşturma yolunda gelişme gösteren kapitalist uluslar için de geçerli olmaktadır.

Ote yandan, uluslararası kendisi yazgısını belirleme hakkını olmakla birlikte, bir ulus için siyasal bağımsızlık koşulu yoktur. Uluslar bağımsız olabileceğini gibi, gönüllü olarak başka uluslarla daha geniş siyasal birlikler oluşturabilir. Her iki durumda da ulus, maddi yaşam ve kültüryle özelleşmiş bir varlık alamadır. Bu durum, özellikle her ulusa ve her halka eşitlik temeli üzerinde varlığını koruma ve kendini geliştirme hakkı tarihin sosyalist toplumlar için böyledir. Ancak sosyalist öğretinin ulusa karşı kuşkuçu yaklaşımı, çoğu zaman uluslararası özgün varlığı tehdit edici boyutlara varabilmistiştir.

Bağımsız bir devlet olarak Demokratik Almanya'nın sosyalizmi bırakarak kapitalist F. Almanya'yla birleşmesi, çok uluslu Sovyetler Birliği'nde Balkık Cumhuriyetleriyle Transkafkasya (Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan) Cumhuriyetlerinde giderek artan huzursuzluk ve kaynaşmaların sorumlularından biri de kuşkusuz ulusal bağıllıkların kimi zaman halklar dayanışmasını ağır basmasıdır.

Sosyalist toplumun ulusal sorun karşısında tökezemesinde, sosyalist öğretinin ulus olgununa dar ve yanlıltı bakışı kadar, sosyalist uygulamanın uluslararası yaklaşımdaki kimi ciddi yanlışlar da önemli bir rol oynamıştır.

Sosyalizmin çözüm aradığı ulusal sorun karmaşık ve çok boyutlu bir sorundur. Dış "ulusal sorun" genel olarak bağımlı uluslararası özgürleşmesi ve özgür gelişme koşullarına kavuşmasıdır. Uluslaşma aşamasında ulusal sorun, feudalizmin tasfiyesi ve yabancı uluslararası baskuların kaldırılmasıdır. Emperyalizm çağında ulusal sorun devletlerarası bir rütelik kazanarak sömürge halklarının kurtuluşu sorunuyla birleşmiştir.

İç "ulusal sorun"a gelince bu, sosyalist toplumu oluşturan çeşitli uluslar arasında eşitlik temeli üzerinde uyumlu birliğin ve sosyalist bütünlüğün sağlanması sorundur.

Başa Balkan ülkeleri olmak üzere sosyalist ülkelerin çoğu uluslararası bakımdan kurma bir yapısı olmakla birlikte, özellikle Sovyetler Birliği bir "ulusal cumhuriyetler federasyonu" olarak ulusal soruna öğretide öncelik veren bir sosyalist toplumdur. Sovyetler Birliği'nde kuruluş süreci içinde beliren uluslararası politikası ve ilkelere söyle özelnebilir:

Resmi öğretiye göre, "çok uluslu Sovyet toplumu, özgür ve eşit halklar ya da uluslararası birlik ve dostluk ilişkilerinin ürünüdür."

"Sovyetler Birliği, karmaşık uluslararası sorun karşısında halkları tek bir aile çanlığında toplayan sosyalist çözümün çarpıcı bir örneğidir. Böylelikle tarihin başlangıcından beri karlı çatışmalara yol açan uluslararası sorunu çözümlenirken, Çarlık Rusyasında uluslararası yüzlerde sorgulanan eziyesine de son verilmiştir."

"Çarlık döneminde egemen sınıflar, şovinist uygulamalarla nüfusun yarısından fazlasını oluşturan bağımlı halkları ezerek aralarında önyargı ve düşmanlıklar yaratmıştır. Rus İmparatorluğu, halkların etnik dağılımına dayanmayan yönetsel bölgeliklerle uluslararası bölgerken, özellikle uzak sömürge bölgelerini ekonomik ve kültürel bakımından geri bırakmıştır."

"Sovyet rejiminin önderi Lenin, uluslararası sorunun ancak sosyalist devrimle çözülebileceği ve ancak sosyalist toplumda uluslararası arasında gerçek eşitliğin kurulabileceği görüşünden kalkarak uyumlu ve bütünlüğün uluslararası politikasını savunmuştur."

"Sosyalist rejim, eski toplumsal ve ulusal baskılarla, uluslararası ve yurttaşılımeye son vererek uluslararası sınırları kaldırıp uluslararası ilişkilerini ve ayrıcalıkları kaldırın bir birlik oluşturmayı amaçlamıştır."

"Sovyet sisteminde uluslararası politikasının temeli, uluslararası kendisi yazgısını belirleme (self-determination) ve bağımsız devlet kurma hakkının tanınmasıdır."

*Bu politika Rusya'nın çok uluslararası içi yoğun-

ları arasında uluslararası dayanışmayı sağlamış ve böylece proletarya enternasyonalizmi zaferle ulaşmıştır.

«Yine bu politikayla değişik sosyo-ekonomik ve siyasal gelişmişlik düzeyinde bulunan uluslar, gönüllü güçbirliğiyle sosyalizmin kuruluşuna katılmıştır:

Sovyet Devrimi sırasında Rusya'nın merkez bölgeleriyle Ukrayna ve Baltık ülkeleri oldukça ileri bir kapitalist gelişme düzeyindeyken, Orta Asya ve Kazakistan feodal ilişkilerin egenen olduğu bölgelerdir. Merkeze yakın olan Transkafkasya, hatta Belorusya bile ekonomik bakımından geri durumdadır.»

«Sovyet yönetiminin kurulması, işçi sınıfı öncülüğünde genel yiğinları harekete geçirerek uluslararası baskı, sınıfı ve toplumsal geriliği ortadan kaldırarak fiziki çeşitli ulusların yakın birliğini hızlandırmıştır.»

«Yeni rejimin uluslararası sorununu çözümlemek üzere ilk girişimi, ilkedeki her ulus ve halkın aynı gözetmeksizin yasal eşitliğini sağlamak olmuştur. Bu politika ilk yansımaları, Devrimi hemen izleyen günlerde ikinci Tüm Rusya Sovyetler Kongresinde alınan kararla uluslararası kendi yazgısını belirleme hakkının tanınmasında bulmuştur.»

«Yine 1917'de Halk Komiserleri Konseyinin benimsediği Rusya Halklarının Hakları Bildirgesi'nde uluslararası politikasının dayandığı ilkelere öne sürülmüştür: Bu ilkelere, Rusya halklarının eşitlik ve bağımsızlığı, bu halkların ayrılmaya ve bağımsız devlet kurma dahil kendi yazgılarını özgüre belirleme hakkı, tüm uluslararası ayrıcalık ve kısıtlamaların kaldırılması ve uluslararası azınlıklar ve etnik grupların özgürlük mesidir.»

«İç Savaş sırasında (1919'da) Sovyet rejiminin politikasını çizer Parti Programında uluslararası sorunu konusunda benimsenen ilkelere, tüm uluslararası -ayrılma hakkı dahil- tam özgürlük ve eşit haklarının tanınması, uluslararası ayrıcalıkların kaldırılarak uluslararası güvenliğinin giderilmesi ve çeşitli uluslararası proletaryaları ve çalışan halklarının uluslararası dayanışmasının sağlanması öngörülmüştür.»

«Sonunda Sovyet rejiminin uluslararası politikanın temelleri, bir ulusal cumhuriyetler federasyonu olarak kurulan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği anayasasında anlatılmıştır. Buna göre,

- Her Birlik Cumhuriyeti uluslararası bir egemen devlettir.

- Birlik Cumhuriyeti gönüllü olarak Birlik (SSCB'ye) aktardığı yetkiler dışında tüm konularda bağımsız devlet yetkisini kullanır.

- Her Cumhuriyetin kendi özelliklerini göz önüne alan ve SSCB Anayasasıyla tam uygunluk içinde bulunan bir Anayasası vardır.

- Cumhuriyetlerin SSCB'den özgüre ayrılmama hakkı tanınır.

- Birlik Cumhuriyetlerinin sınırları kendi olur olsadan değiştirilemez.

- Cumhuriyetlerin yabancı ülkelerle doğrudan ilişki kurma yetkisi vardır.

- Her Cumhuriyet SSCB Yüksek Sovyetinde öteki cumhuriyetlerle denklik temeli üzerinde temsil edilir.

Birlik Cumhuriyetleri okullarda ve öteki öğretim kurumlarında eğitimi yönetme ve uluslararası ilişkilerde iletişim dili olan Rusçayı denklik temeli üzerinde devlet organlarıyla uluslararası dilde resmi yazışmalarla bulunma hak-

kına sahiptir."

Anayasada dile getirildiği gibi Sovyetler Birliği'ni oluşturan ulusal cumhuriyetlerin -hic değilse kuramsal olarak- özgürce Birlikten ayrılmış hakları dahil, egemenlik hakları tanınmıştır. Ancak uluslararası sorunu karşısında daha kuruşlu başlayarak benimsenen ilkeler, Lenin'in de belirttiği gibi, Sovyet ülkesinin bölgünmesini değil, uluslararası entemasyonalizm temeli üzerinde daha yakın ilişkiler kurarak sosyalist bir birlük oluşturularını amaçlamıştır. Başka bir deyişle, Sovyetler Birliği'nin kuruluş aşamasında -Lenin'in savunduğu- uluslararası kendi yuzgalarını belirleme hakkı, Çarlık Rusya'sının dağılmastyyla oluşan sosyalist cumhuriyetleri gönüllü olarak yeni bir birlük içinde toplayabilecek amacıyla öne sürülmüştür. Devrimin ilk yıllarında Lenin, Sovyet birlliğinin sağlanması kolaylaştmak üzere uluslararası özerliğini savunmuşsa da giderek sosyalist toplum için geniş ve merkezi bir birlük öngörmüştür. Bu nedenle, çok uluslu Sovyetler Birliği'nin daha kuruluşundan başlayarak resmi adıyla bir federal olmasına karşı, gerçekte merkezi ve tekçi (üniter) bir devleti niteliğinde olduğu öne sürülebilir.

Genel olarak Marksizmin, ulus olgusunu kavrayışma bağlı olarak, özerk uluslararası siyaset birliği niteliğindeki federal devlet sistemine de sıcak bakmadığı bilinmektedir. Gerçek Marx ve Engels'in federasyon ileri bir adam olabileceği durumları tanıdığı olmuşsa da, Lenin'in uluslararası kendi yazgalarını belirleme haklarını öne sürtüğü yıllarda bile federasyon yanında olmadığı ve bu nedenle Sovyetler Birliği'nin daha başlangıcından gerçek bir federal biçimlenme göstermediği de açıklıdır. Lenin'in öngördüğü devlet modeli, adı federasyon da olsa- uluslararası aşırı proletaryaların birliğine dayanan merkezci ve tekçi bir devlettir.

Gerçekten, Sovyetler Birliği'nde salt uygunlarda değil, kuranda bile federal birliğin (merkezi yönetimin) federe cumhuriyetler karşısındaki yetkileri olabildiğince geniş tutulmuş ve federasyona tekçi bir devlet özellikle kazandırılmıştır. Anayasada belirtildiği gibi SSCB'nin yetkileri, SSCB'de tek yasa düzeninin sağlanması, tek sosyo-ekonomik politikanın uygulanması, tek devlet bütçesinin hazırlanması ve halkın ekonomisinin yönetiminden barış ve savaş konularına, savunma ve devlet güvenliğinin sağlanmasına kadar geniş bir alım kapsamaktadır.

Ote yandan birlük cumhuriyetlerine tamamış olan yetkilerden, başta birlikten özgürce ayrılmış hakkı olmak üzere çoğu sonda kalmış, birlük cumhuriyetleri egemenlik haklarını merkezi yönetimin çizdiği sınırlar içinde kullanılarak, üst organların kararlarına bağlayıcılık gücü kazandıran demokratik merkeziliğiyle sıkı bir vesayet denetimi altında tutmuştur.

Gerçi merkezi yönetimce görülen kamu hizmetlerinin olabildiğine artıp çeşitlendiği günümüzde, federal devletin federe yönetimler karşısında giderek yetkilerini genişletmesi tüm federasyonlarda gözlenen bir gelişmedir. Ancak Sovyet federasyonu daha kuruluşundan başlayarak federe uluslararası yetki aktarmakta istessiz davranışlığı gibi, aksarlığı yetkileri olabildiğince denetlemiştir.

Bu durum, ulusal bir temele dayanan Birlük

Cumhuriyetlerinin egemenlik haklarını özgürce kullanmalarını engellemiştir ve böylece sistemin temelindeki eşitlik (ya da denklik) ilkesi zedelenerek kimi uluslararası öncelikle ve üstün bir konum kazanmalarına neden olmuştur.

Ote yandan, başta SSCB Yüksek Sovyet'inin Birlik Mecidi olmak üzere üst devlet organlarında çeşitli uluslararası temsil edilme oran ve şansının eşit olmayacağı, belli uluslararası federal yönetim kendi ilgileri doğrultusunda yönlendirmesine izin vermiştir.

Yerel ilgi ve çıkarlara ilişkin uluslararası kararlar kimi uluslararası ağırlıklı olduğu merkez organlarında benimsendiği ölçüde uygulanabilmiş ya da yerel kararlar merkezin seçimleri yönünde alınabilmiştir.

Bunlardan yoksas, merkezci yönetim, sosyalist bir örgütlenmede merkez-çevre çeliğinin doğmasına yol açmış ve her ulusun ekonomik ve toplumsal gelişmeden eşit pay alınmasına olanak tanımamıştır. Çeşitli uluslararası sağlanan gelişmeden alındıkları payın dengesizliği, yeterince kalkınamayan uluslararası birliğin aleyhilerine işlediği kanısını yaratırken, bu dengesizliğin bir ölçüde giderilmesi amacıyla yapılan iyileştirmeler bu kez gelişmiş uluslararası kendilerinden kaynak aktarıldığı yolundaki yarınmalarını artırmıştır.

Son olarak halkların gönüllü birleşmeleri içmelidir. Üzerinde uluslararası uyumlu birlük ve bütünlüğünü amaçlayan Sovyetler Birliği'nde öğrenci ve uygulamaya bağlı nedenlerle, gerçek bir sosyalist toplum birliğinin sağlandığını savunmak güçtür.

Gerçekten, proletarya entemasyonalizmi ve halkın birliği ideolojisiyle çeşitli uluslararası uyumlu bir bütünlüğe kavuşturmayı çabasında olan Sovyet sosyalizmi, bu bütünlüğe ulaşmadan ciddi engellerle karşılaşmıştır. Uluslararası adımları ve öteki çabaşları bir yana işgi ve köylü sınıfları bile ulusal kimliklerini korumuş, Sovyet halkları denilen soyut birlikçe yeterince özümsememiştir. Bunda halk kavramının içeriği bağılaşma gücünün yetersizliği yanında, sosyalist uygulamanın yeni bir bağ-

daşma biçimini, yeni bir kültür, yeni bir insan, bir sosyalist kimlik yaratamayı da önemli bir rol oynamıştır.

Ote yandan, açıklandığı üzere Sovyet sisteminin işleyişine bağlı nedenlerle birliği oluşturan Cumhuriyet arasında gerçek eşitliğin sağlanamaması, uluslararası ayrıcalık ve ayrılmalar yaratarak ilgi, çıkar ve amaç birliğinin oluşmasını önlemiştir. Sosyalizm öncesinden miras kalan soven eğilimler ve uluslararası itayırların da katkısıyla eşitsiz gelişme, uluslararası arasında toplumsal ve ekonomik bir hiyerarşinin doğmasına yarsa bulmuştur.

Bu süreç uluslararası marjinal bütünlüğünden alabildiğine zedeleyerek sosyalist birliği çözülme tehdidiyle karşı karşıya bırakmıştır.

Çoğu uluslararası toplumlardan bugün dağılmanın eşiğine getiren olumsuz gelişmelerin temelindeki uluslararası sorun, sistemin aksayan yönlerini giderici çok yönlü çözümlere gereksinme göstermektedir.

Ancak bu çözümler içinde kuşkusuz en önemli ve kalıcı olam, uluslararası varlığın sosyalist birliğe aykırı düşmediği ve uluslararası kültürün kimliğinin sosyalist bütünlüğe dinamizm ve etkinlik kazandıran bir çözümleme olduğunu bilincine varmak ve bu bilinçle her ulusun eşitlik temeli üzerinde ilgi ve çıkarını gözetme ve kültürünü özgürce geliştirme hakkını yaşama geçirmek tır.

Çok uluslararası sosyalist toplumlardan dağılmanın eşiğine getiren gelişmelerin temelindeki uluslararası sorun, sistemin aksayan yönlerini giderici çok yönlü çözümlere gereksinme göstermektedir.

* Buna karşılık, toplumsal konuları ve ortak yaşam koşulları dışında ayrıca özellikleri buluwanın bir insan topluluğu olarak "halk", "birlik" ve "özdeleyen" içermeyen bir kavramdır.

Duman: SSCB nasıl yeniden yapılanmalıdır? Ya da ABD DE MÍ YENİDEN YAPILANMALI?

Engin düşgücü, aşırılık, sapıntılar, iletişim güçlükleri, belki ucu bucağı olmayan steplerin, eve kapalı geçen uzun kişilerin Rus kişiliğine kattığı özellikler.

Roman kişileri

SSCB'nin yeniden yapılanmasıyla ilgili tartışmayı duman bürüdü. Turgeniev'in Duman romanına adını veren türden duman bu. Her kafadan ses çıkıyor; toz dumandan göz gözü görür. Dumanın kokusunu önce, Playboy (yerli) dergisinin Ağustos 1988 tarihli sayısında yayımlanan "Ve İşte Gorbacov" başlıklı yazısı okurken almışım. Bu yazıda anlatılan sahnelerden biri bana çok çarpıcı gelmiş: United States Information Agency ve Eisenhower

Bu tartışma buna, ondokuzuncu yüzyıl Rus romanlarında sık karşılaştığımız, dönemin Rus aydınları arasında geçen tartışmaları anımsatır. Bir rastlantı, Cumhuriyet gazetesinde aynı günlerde (5/8/1988) yayımlanan yazısında Melih Cevdet Anday, Turgeniev'in Duman romanından söz ediyordu: "Geçen yüzyılda sık sık Avrupa'ya kapağı stan Rus soyluları, aydınları nedense çoğunu Baden'e gelir, orada buluşur ve Fransızca konuşurlar... Konu hep Rusya'dır, Rusya'nın geleceği, üstüne, uygurlık üstüne, Rusya'nın ilerlemesi üstüne bir yığın görüşleri stürlülmektedir... Gubarev, 'Şırası gelince herkesten hesap sorulacak sözleriyle,' çevresinin bütün dikkatini kendi üzerine çekmektedir.

World Affairs Institute'un, ABD'nin Gettysburg kentinde düzenledikleri panele katılan Sovyet aydınları, Amerikalıların önünde, kendi aralarında tartışmaya başlarlar. Taganka Tiyatrosu'nun yöneticisi, Kültür Bakanlığından bir görevliyi, telefonlarının yanıtlanmadığı için kınar. Bu yüzden, tiyatronun yurtdışında oyun sergileneşi engellenmektedir. Tartışmayı izleyen bir kozmonot, panelden sıkılmış olacak kişi, söze karışır ve tiyatro yöneticisine, hüklümetin finans ettiği tiyatronun heryere gitmeye hakkı olmadığını anımsatar. Tiyatro yöneticisi, yüksek ücret alan kozmonotun yoksul tiyatrocuların koşulların anlayamayacağını söyler. Sonra, Sovyet yayıncılık

dünyasından iki ünlü kişi, tiyatro yöneticisinin hakları üzerinde kendi görüşlerini belirtirler. "Ünlü bir Sovyet hokey kaleci, boşuna tartıştığını ve herkesin yemeğe çıkmasını gerektiğini ağızında geveledi. Izvestiya'nın köşe yazarlarından biri, ellerini havaya kaldırıp, alaylı bir tonla, 'İşte perestroika bu,' diyerek, maçı bitirdi." (s.93)

Ama ne konuda, kimin kimden neyin hesabını soracağı gereğince anlaşılmaz. Bu bir ilericilik gösterisi olarak kahr. Gene ilericiler bir hanım, Suhançikova ise, 'Ben artık roman okumuyorum,' dedikten sonra bunun nedenini söyle açıklar. 'Artık zaman değişti. Şimdi kafamda yer eden biricik şey dikiş makineleri.' Dikiş makinesi yeni bulmuş ve anlaşılan Suhançikova'yı büyütmemiş. 'Dikiş makineleri, dikiş, şimdi bütün kadınlar birer dikiş makinesi edinmelii ve aralarında şirket kurmalı.' Ama onun bu görüşüne gülenerler varmış. Gubarev, hesap sorulacağını bildirir.

Anday, dikiş makinelerine ilişkin konuşmasının ena, Kazım Karabekir Paşa'nın Kurtuluş Savaşı yıllarında okullarda öğretilen 'şarkılı ibretlerinden' binini anımsattığını söylüyor.

"Haydin arkadaşlar şirket kuralım

"İktisadi hücumlara karşı durulur"

Engin düşgücü

Duman'da ve diğer Rus romanlarında turtulan Rus aydınları, döşelerinde ve davranışlarında aşırı, saplınlı olan, çevreden kopuk, iletişim güçlüğü çeken kişiler. Bir, en ipe sapa gelmez, ağır önerileri ("büttün kadınlar birer dikiş makinesi edinmeli ve aralarında şirketler kurmalı") ileri sürerken, diğeri, onun neler dediğini duymamış gibi, konuşanlarını ligisi olmayan, ("Herkesen hesap sorulacak,") türünden bir başka aşırı ya da, "Yemek yiyeşim mi?" türünden basit bir öneriyi ileri sürebilir.

Ben, romanlarda izlediğimiz Rus aydınlarının özelliklerinin, çağdaş Sovyet aydınlarında da yaşadığı, Playboy'dan yukarıya aldığı konuşmayı okurken sezdim: Perestroyka ile ilgili toplantıda, iki Sovyet yönetici, bir tiyatronun yurtdışı gezilerini tartışmaya girişiyorlar; bu tartışma, başka Sovyet aydınlarının, diğer konularla (tiyatro oyuncularının geçim dizeyi, tiyatro yöneticisinin hakları) ile ilgili tartışmalarını ateşliyor; bir sporcu bunalıp, tartışmanın boşa olduğunu belirtip yemeğe gitme önerisini "ağzında geveliyor" ve bir yazarm, (kişinin aklında perestroykanın gerçekce ne olduğu konusunda pek çok soru yönünden) "İşte Perestroyka bu," sözleriyle maç bitiyor.

Engin düşgücü, aşırılık, saplınlar, iletişim güçlüğü, belki oca bucagi olmayan steplerin, eve kapalı geçen uzun kişıldarm, Rus kişiliğine katığı özellikler. Bu tür kişilik özelliklerin insanlığın oluşturduğu toplum yeniden yapılanırken ortaya atılan öneriler de ağır oluyor. Bu toplumda birkaç yıl öncesine dek düşlenmeyecek değişiklik önerilerinin ortaya atılabilmesini, belki biraz da böyle açıklayabiliriz. Devletin dene dek herşeye sahip olduğu toplumda şimdi tüm mülkiyetin özelleşmesi tartışılıyor. Bu çapta değişiklik, ancak düşgüler engin bireylere oluşan bir toplumda gerçekleştirilebilir. Ortaçağ kalımlı çarlık dizeninden, örneği daha önce hiç bilinmeyen toplumu düzene geçişte de, bu engin düşgündün etkisi olmadı mı?

Ancak, SSCB'de bu yüzyılın başında gerçekleştirilen değişiklikle bugün yaşananlar arasında önemli bir ayrılm var. Bu yüzyılın başında gerçekleştirilen değişiklik, daha önce hiç denenmemiş amaçlıyordu. Bugün gerçekleştirilen "yeniden yapılmama" ise, şimdilik, yok denenmiş ve sonuç vermemiş bir düzeni amaçlıyor. Dileyisyle kâimca, "yeniden yapılmama" şimdilik çıkmaz yolda. Aşağıda, perestroyka'nın Sovyet savunucularının bu değişikliğin gerekliliğini savunmak için ileri sürüklere gerekçelerin ABD için de geçerli olduğunu sergileyeceğim. Dileğim, Sovyet insanın sorunlarına daha yaratıcı çözümler getirmesi. Çünkü, şimdi tutukları yoll (serbet piyasaya), bu yolun en eski ve en tutarlı yolcusunun (ABD) sorunlarına çözüm getirmemiş.

ABD de mi yeniden yapılanmalı?

Perestroyka'yı savunanlar bunu neden gerçekli görüyorlar?

Parti yöneticileri lüks yaşam sürdürükler için.

ABD'de, ulusal gelirin % 25'ini denetleyen nüfusun % 0,5'i, SSCB yöneticilerinin belki düşleymeyecekleri denli lüks yaşam sürdürür.

Batı'dan bağıs yerine karşılıklı yararlı işbirliği sağlayabilmek için. (Bkz. Eduard Şevardnadze'nin konuşması, Cumhuriyet, 10/10/1990)

Bati'nın (AET'nin ve ABD'nin tekstil ve diğer kotalarını aşmaya çalıştayan Türkiye gibi) pek çok kadın müttefiki, onyillardan beri yardım yetine işbirliği ekle etmeye çalışalarlar, becermezler.

Sovyet sanayii tüketicinin istemine uygun nitelikte üretim yapamadığı için.

ABD'de sanayii üretimi, tüketicinin istemine uygun olsayıdı, pazarlama diye bir bilim da olmazdı. Büyük mağazalar dolduran binlerce tür malın tümünün gerekliliği ileri sürülemez. Tersine, çoğu gereksizdir. Tüketimi artırmak için çabuk bozulan ürünler yapmak, sık model değiştirmek, bilinen oyular.

SSCB'de, toprağın mülkiyetinin "sahibinin" (köylünün) olmaması yüzünden, dağıtım ve nakliye aşamasında meyve ve sebzelerin % 40'i, etin % 15'i telef olduğu için. (Ogonyok dergisi genel yayın yönetmeni Vitali Korotić'in, "Alın, böyle sosyalizm sizin olsun" başlığıyla duyurulan konuşmasından, Cumhuriyet, 8/10/1989)

Toprağın mülkiyetinin tümüyle "sahibe" ait olduğu ABD'de, hasat, nakliye, depolama ve işleme aşamalarında toplam tırrım üretiminin % 49'unan yitirildiği tahmin edilmektedir. (Global Food Interdependence, Raymond F. Hopkins ve Donald J. Puchala, Columbia University Press, New York, 1980, s.24 ve s.191)

SSCB İşçisini sömürdüğü için. ("Sovyet iktisatçı Nikolai Shmelyov'un şok yurutan konuşması", Cumhuriyet, 13/6/1989)

ABD'nin de aynı işi, üstelik daha iyi becer-

digiini tartışmaya gerek yok. Bugün, işyeri koşullarının kötüluğu yüzünden her 5 dakikada bir ABD işçisinin öldüğünü belirtmekle yetinem. (Monthly Review, Kasım 1989, s.50)

SSCB'de 40 milyon insan yoksulluk çizgisinin altında yaşadığı için. (Başbakan Nikolai Rijkov'un Halk Temsilcileri Meclisi'ne raporundan, 1989. Monthly Review, Mart 1990, s.10)

ABD'de, 8 milyon kişi "yiyecek bankası" denen ve halkın büyşlarıyla çalışan asevlerinde karın doyurur; 3 milyon kişi sokkalarda yarar; her 5 çocuktan biri yoksulluk içinde yaşıyor. (Milliyet, 13/12/1989) New York halkın % 23,5'ü yoksulluk çizgisinin altındadır. (Milliyet, 3/11/1987) 1980 ile 1985 yılları arasında yoksulluk, açlık ya da yetersiz beslenme yüzünden ölen Amerikan çocukların sayısı, Vietnam'daki tüm Amerikan kayıplarından daha fazladır. Bugün ABD'de yoksulluk, açlık ya da yetersiz beslenme yüzünden her 50 dakikada bir çocuk ölmekte. (Monthly Review, Kasım 1989, s.49-50)

Sağlık açısından Sovyetler, sanki Afrika gibi olduğu için (Milliyet, 28/5/1990)

3 milyon Amerikan ailesi, parasını ödeyemediği için sağlık hizmetlerinden yararlanamaz. 38 milyon Amerikalı'nın sağlık güvencesi yoktur. (Monthly Review, Kasım 1989 s.50) Federal başkent Washington D.C.'de doğan yoksul bir çocuğun 1. yaşamı görebilmek olasılığı, Jamaika'da doğan bir çocuktan daha düşüktür. (Economist, 25/11/1989, s.21)

Görülüyorki, SSCB'de perestroyka'nın reklamı için ileri sürülen gerekçeler, ABD için de geçerli. Öyleyse, yazının başında sorularımızı, biraz değiştirerek, yeniden soralım:

ABD de mi yeniden yapılmalıdır?

Öyleyse, SSCB nasıl yeniden yapılmalıdır?

"Islam ve Kadın" hakkında

Görüs dergisinin Eylül 1990 sayısında yayımlanan "Islam ve Kadın" başlıklı yazısında (s.22-23) Oral Çalışlar, "Ne İslam düşünürlerinin iddia ettiği gibi kadın İslamiyetin ortaya çıkmasıyla daha özgürlük ve daha saygın bir hale gelmiştir, ne de bazlarının söylediği gibi kadın aşağılamak Muhammed'in şahsi ihtiyaclarından ve cinsel ihtiyaçlarından kaynaklanmıştır," diyor. Çalışlarla göre, İslamiyet'in kadına ilişkin mantığını, bir (toplumsal) "gelisme" belirlemiştir.

İslamîyetin ortaya çıkmasıyla kadın daha saygın ve özgürlük olmadığı ortada. Öte yandan, İslam toplumlarda kadının konumunu, Muhammed'in kişisel eğitimiyle açıklanması, toplumu dünya görüşüyle bağdaşmadır ve bu yüzden kabul edilemez. Bu açılarından Çalışlarla uyuşuyorum. Kendisiyle uyuşmadığım nokta, İslamiyet'in kadına ilişkin mantığının, hangi "gelismeler" sonucunda ortaya çıktı konusunda.

Sözkonusu yazıda Çalışlar özet olarak, İslam öncesi Arap toplumunun göçeve olduğunu, göçeve toplumlarda kadının daha özgürlük olduğunu, İslamiyetle birlikte yerleşik düzene geçildiğini ve buna bağlı olarak kadının eve kapatıldığını ileri sürüyor.

Bu açıklamadaki varsayımdır, kadınların göçeve toplumlarda "daha özgürlük" yerleşik toplumlarda "eve

bağlı" olduğunu. Oysa, tarihsel gelişmeler kadın toplumındaki konumuya göçerlik ve eve yerleşiklik arasında birebir ilişki olduğunu göstermişler. Çünkü, toprağa ilk yerleşen toplumlar (Çatal Höyük gibi) anaerikti. Pek çok araştırmacı (örneğin George Thomsol, Tarihöncesi Ege) babaerikini göçer toplulukları yaydığını tattırmışlardır.

Bu nedenle, yerleşik toplumun kadının eve bağlılığını getirdiğini leri söylemeye: Kanımcı, kadınların, yerleşik toplumların göçer egeninligine girmesiyle ikincil konuma düştükleri daha tutarlı bir açıklama olabilir.

Ayrıca, İslamiyet sonrası Arap toplumunun göçerlikten yerleşikliğe geçtiğini de tartışmalı bir sav olarak görüyorum. Kanımcı, İslamiyet sonrası dönemde görülen Arap yayılmacılığı, göçer kökenli egeninliğini izlerini taşıyor.

Bir nokta daha var: Çalışlar, İslamiyet öncesi dönemde Arap kadınının "daha özgürlük" olduğunu söyleyiyor. İslamiyet öncesi dönemde Arap kadınının yalnız "daha özgürlük" değil, erkeğe üstün olduğunu bazı kanıtlarını, "İslamiyet Öncesi Erkek" başlıklı yazısında sunmuştum (Görüş, Haziran 1990, s.22-23).

R. Ergener

Guru'lar, vudu'lar, zombi'ler ve ...

MARKSİST OLMAYAN KOMÜNİSTLER ÜZERİNE

Piyasayı ve onun kâr, rekabet vb. öğelerini ebedileştirmek, aynı zamanda da komünist olmaya devam etmek, ancak ismen mümkündür.

Ben, bu tipe ilk kez bundan on yıl kadar önce, Bologna Üniversitesi'ne çalışırken aynı odayı paylaştığımız Paolo'nun şahsında rastladım. Paolo iktisat asistanıydı, lisansüstü öğrencimini İngiltere'de görmüştü, neo-klasik genel piyasa dengesi kurgusuna dayanan akademik iktisat teorisine hayranı, Marx'in değer teorisini bunun yanında ona göre solda sıfırı. Paolo,

Vudu'lar ölmüşlerin ruhlarından medet umarlar. Canlanıp yürüyen ölülere ise zombi denir. Piyasa, işte bu vudu iktisatçıların büküp usanmadan çağırıldıkları bir zombi'dir.

varları, oda arkadaşına göz dağı veren sloganlarla doluydu: "Paolo, ayagın denk al, yoksa seni ayaklarından vururuz!" gibi. İtalya'nın o gündü ortamında bu gibi tehditleri ciddiye almak için her türlü neden mevcuttu. İlkinci dereceden "hedefler'i öldürmeye ayaklarından vurmak, Kızıl Tugaylar, Prima Linea (Cephe Hattı) gibi sol tedbir örgütlerinin hiç kuşkusuz Mafia geleneğinin etkisi altında benimsediği ve sık sık uyguladığı bir "cezalandırma" yöntemi idi. Duvar yazılarında adı geçen Paolo'nun benim oda arkadaşımın ta kendisi oldu-

gunun farkına varınca, kendisinin siyasal görüşlerini sormak ihtiyacını duymuştum. Paolo, kendi ifadesiyle komünisti, o zamanki adıyla PCI (İtalyan Komünist Partisi) tiyesiydi; ama Marxist değildi. Şaşırıyorum hatırlıyorum. Gerçi komünist geleneğin Marxizmle başlamadığını ve onunla kaim olmadığımı, insanın, Marksist olmadan da sınıfız ve devletsiz bir "ortaklaşacı" toplumu özleyebileceğini, bu anlamda komünist olabileceğini bilmiyor değilim. Ama PCT'nin bütün tarihi Marxizmin İtalya'daki gelişimiyle o denli iç içe geçmiş ki Gramsci'lerin, Togliatti'lerin partisinde, Marxist olmadığı açıkça söyleyen bir komüniste rastlamak beni şaşırttı.

Anlaşılan, "Marxist olmayan komünist" tipolojisine, Türkîeli komünistlerin bir bölümünün son zamanlarda geçirmekte olduğu huzlu evrim sayesinde bundan böyle bizde de sık sık rastlayacağız. Bunun ilk işaretlerinden biri, geçenlerde, çok sızan bir gazetenin köşe yazısında kurşuma çıktı. Türkiye'de kapitalist üretim tarzının yerleşmesinde kilit rol oynamış iktisadi devlet işletmeciliğini, bu sınıfsal içeriğinden soyutlayarak solculuk adına savunularla sık sık dalaşmasa, yüzüne gözüne bulatlığı konuların sayısı çok daha artacak olan bu köşe yazarı (Mehmet Altan), kendi ifadesi ne bakırsa, "Türkiye'de gerçek bir Komünist Partinin de, serbest piyasayı dolayısıyla Turgut Özal'ı destekleyeceğii" kehrancıda bulunmuştu. Şimdi haklı çıkmannı sevincini yaşıyordu. Onu haklı çkarın da, ülkemizin önünde gelen komünistlerinden Zülfü Dicleli'nin Adımlar'ın 43. sayısında çıkan bir yazısıydı. Komünist adımı taşıyan bir partinin mensubu, dolayısıyla "tanım gereği" komünist olan Zülfü, Marxizmin piyasaya yönelik eleştirilerden tamamen vazgeçiyor, Marxizmin kapitalizm ile piyasa arasındaki ilişki konusundaki önermelerini teptakla ediyordu. (Hemen belirtiyim ki Zülfü'nün serbest piyasaya ugrunu Özal'ı desteklediği iddiası ise düppedüz M. Altan'ın uydurmasıydı. Zülfü'nün, Altan'dan farklı olarak, Özal'ın uyguladığı iktisat siyasetinin serbest piyasayı "model"yle hi ilişkisi olmadığını göremeyecek kadar kavrayışız olmadığından eminim.) Bu anlamda, Zülfü gibileri "Marksist olmayan

komünist" tipolojisine sokmak haksızlık olmayacağı, hatta bir iltifat olacaktır. Çünkü piyasayı ve Zülfü'nün yaptığı gibi- onun kâr, rekabet vb. gibi öğelerini ebedileştirmek, aynı zamanda da komünist olmaya devam etmek ancak ismen mümkündür.

Son zamanlarda bütün dünyada güçlü bir "serbest piyasaya dönüs" düzgân esti. Bunun başlıca iki nedeni vardı: Birinci olarak, kapitalist ülkelerin içine girdiği iktisadi bunalımın derinliği karşısında Keynesci tekniklerin yetersiz kalması; ikinci olarak, Doğu Blokunda uygulananın bürokratik merkeziyetçi planlaşmanın olumsuz sonuçlarının gitgide elle tutulur hâle gelmesi. Bu ideoolojik iklim, ileri kapitalist (ve belli bir gecikmeyle "sosyalist") ülkelerde, bütün iktisadi sorunların çözümünü piyasaların dizginsiz işleyişinde bulan birtakım guru'ların tıremesine yol açtı. Tabii kalbur ıstıtı burjuva iktisatçılarının hemen hiçbirini, bu "ahır zaman peygamberleri"ni ciddiye almadı. Piyasanın, kendi başına bırakıldığımda "etkinlik" sağladığını matematiksel olarak "kanıtlayan", bunu yaparken mesleklerinde teknik mükkemmelliğin doruguına erişen bu iktisatçılar, bu "kanıtlama"nın, gerçek hayatı hiç mi hiç tekabül etmeyen varsayımlara dayandığının farkındaydılar; "etkin piyasa" teorilerinden iktisat politikaları üretmenin yanlışlığını bizzat dikkat çekiyorlardı. (Söz gelimi bu teorilerin öncülerinden Frank Hahn'ın "bayağıltıcı neo-klasik ders kitaplarından hareketle siyasetçilere ders vermeye" ve varsayımsal piyasaların erdemlerini gerçek piyasalara yakıştırma kalkanları yaptığı uyarilar ünlüdür.) Piyasanın salt kendi güçleriyle "mümkin dünyaların en iyisi"ni sağlayacağını telkin eden guru'ların yaptığı, seçkin iktisatçılar için, son yıllarda Reagenomics için kullandıkları deyimle hep bir "vudu (bilyucu) iktisadi" olageldi. Vudu'lar ne yapar? Ölmüşlerin ruhlarından medet ımarlar, ölüleri canlandırmaya uğraşırlar. Canlanıp yürüyen ölülere ise zombi denir. Piyasa, işte bu vudu iktisatçılarının büküp usanmadan çağırıldıkları bir zombi'dir.

Zülfü gibi bir komünistin piyasaların erdemlerini yorumlayarak piyasayı iktisatçılarını bile geride bırakmasını nasıl açıklayabiliz? Ka-

nümca ancağ ihtiğamın mantığı, mühtedinin psikolojisile... Yeni bir dine (burada piyasa fetisizmine) sarılan, yeni imanım savunmakta herkesten gayretkeş olur. Turan Dursun'un, kırk yıllık Marxistken hidayete ermiş (hâlde da kendi deyişile bir koltuğunda Kur'an, öbüründe Kapital'i taşıyan) Raci Garudi'yi (namı diğer Roger Garaudy'yi) İslâmın, özgürleşicili değil, olsa olsa kâleleştirici bir potansiyel bârûndurdığını ikna etmesi, her hâlde beklenemezdi.

Zülfü'nün yazısı, burjuva toplumunun temel niteliklerini alabildiğine ters gösteren önermelerle dolu. Bunları, hem de "Gerici Bir Rol Oynamak İstemiyorsak" başlığını taşıyan bir yazında ileri sürüyor. Ben, burada, Zülfü'nün "sosyalistlerin birlik partisi" program tartışmalarına taşlığı anlaşılan bu görüşlerinin yalnız ikisi (piyasanın arz ve talebi "en rasyonel", demek ki rasyonel bir biçimde dengedeği ve kapitalizmin irrasyonelliginin piyasadan değil, sermaye ilişkisinden ileri geldiği yolundaki iddialar) tizerinde durup bunların gericiliğin danışması olduğunu göstermeye çalışacağım. Ruunu yaparken, Zülfü'nün Marxizmle olan bağı, kendini hâlî Marxist saymanın ötesine artık geçmediği için de, "ustalar"ın "kutsal kitaplar"da yazdıklarına hiç başvurmayıacağım; yalnızca manuba, sağ duyu ve "reel kapitalizm"in son dönemlerinin olanak verdiği ampiçik gözlemlere dayanacağım.

Piyasanın etkinliği ve rasyonelliği

Piyasa birbirinden bağımsız üretim birimleri arasındaki rekabet demektir. Bu rekabet mücadelede onlara girdi ve çıktı fiyatları ile bu fiyatlardaki dalgalanmalar yol gösterir. Girdi fiyatları, teknik seçiminin, çıktı fiyatları, üretim ve yatırım kararlarını belirler. Ancak piyasanın doğası öyledir ki bu kararlar alınıp ve böylece toplam üretimin hacmi ve bileşimi belirlenirken, bu türlerin piyasaya sunulacağı vakit karşılaşılacak toplam efsatif talebin hacmi ve bileşimi kesin olarak bilinemez. Üretimin ve talebin hacim ve bileşimi arasındaki uyumsuzluklar, piyasada ortaya çıkan ve fiyat değişikliklerini harekete geçirir. Piyasada oluşan fiyatlar arasında ortalamadan düşük kâr elde eden üretim birimleri, rekabet mücadeleinden zararlı, ortalamadan yüksek kâr elde eden üretim birimleri kazançlı çıkar. Ortalama kâr haddi ile sâilen elde edilen kâr haderi arasındaki sapma, bir sonraki dönemin üretim ve yatırım kararlarını yönlendirir. Sonuç arz ve talep arasında yeni uyumsuzluklar, yeni-görelî fiyat değişimeleridir.

İndi, arz ile talep arasındaki sürekli dengesizlikleri ancak yeni dengesizlikler pahasına "düzeltilebilir" bir mekanizma ne anlamsıda "etkin" ve ya da "rasyonel" olabilir? Tüketiciler ile üreticiler (daha doğrusu, üretim kararlarını verenler) arasına özel mülkiyet engeli girmişse, özel mülkiyet yüzünden üretim ve yatırım

kararları birbirinden bağımsız ve kopuk olarak alımırsa, arz ve talep arasında ağır aksak, kör ıtoplu ve yaklaşık bir denge kurmanın piyasadan başka yolu yoktur. Piyasamın "etkinlik" ve "rasyonelligidenden" bu anlamda ve yalnız bu anlamda söz edilebilir. Bir başka deyişle, denize düşen yılana sarılı misali, etkinlik ve rasyonellik kavramlarının gerçek içerikleriyle çelişen bir anlamda.

Ote yandan piyasanın getirdiği kâr ve mal yet hesabı zorlamasının tek tek üretim birimlerine bir disiplin dayattığı açıktır. İşletmeler, rakiplerinin gerisinde kalıp iflas etme korkusuyla, hükümetçileri iktisadi kaynakları, toplam hasılatları ile toplum maliyetleri arasındaki farkı azamlaştıracak şekilde kullanmaya çalışır. Bu çaba, bazen teknolojik yenilikler aracılığıyla emek üretekenliğinde artıslara yol açabilir. Bu anlamda piyasa, bireysel üretim birimleri kapsamında, yanı kısmi bir rasyonellik sağlar. Gelgelelim piyasanın olanak verdiği bu kısmi rasyonellik, global düzeyde, gitgide derinleşen irrasyonellik doğurur. Global düzeyde iktisadi boyutlu sınırladığımızda da doğru olan bu gözlem, iktisadi ve toplumsal boyutları bir arada ele aldığımızda daha da doğru hâle gelir.

Teknolojik ilerlemelerin kapitalizm altında aldığı çarpık biçimini düşünelim. Kelime anlamı "düzenleme(ler)" olan "tensikat"tan sekaktuki adamın anladığının, işçilere yol verilmesi oluş, bu çarpıklığın zihnimiz ve dilimize yansımadan başka bir şey değildir. Daha az işçi çalıştmak mal yet tasarrufu sağlıyorsa, bu yola başvurmak, bireysel firma açısından son derece rasyoneldir. Ne var ki piyasa ekonomisinde, daha az işçi çalıştırarak sağlanan "tasarruf"un ekonominin tümü düzeyinde -kullanım değeri üretme değil, üretmemeye karşılığında yapılan işsizlik sigortası ödeme ve bu ödeme ile cari ücretler arasındaki farkın yarattığı "çarpan etkisi" nedeniyle -çok daha büyük bir gelir ve refah kaybıyla sonuçlanması pekâlâ mümkündür. Oysa kâr ilkesinin tahakkümünden kurtulmuş bir ekonomide üretkenlik artışlarının yol açacağı sonuç, bazılarının işsiz kalması, geriye kalanların ise eskisi kadar çalışmaları yerine, kimseyin işsiz kalmasına, herkesin daha az çalışması olabildi. Bu, mikro-iktisadi rasyonelligin makro-iktisadi irrasyonellik doğurmamasının örneğidir.

Zülfü'nün, "formel bir rasyonellik" sağladığını özenle vurguladığı kâr hesabı, tam da bu büçimselligidenden ötürü yalnız ve yalnız parasal bütünlükleri, para cinsinden ölçülebilir "fayda" ve "mal yet" öğelerini içerebilir. Bu demektir ki doğa, çevre, insan sağlığı... gibi, paraya ifade edilmesi olaksız her türlü değer, tamam gereği bu hesabın dışında kâr. Küsmi iktisadi rasyonelligin yarattığı bu makrososyal irrasyonellik, belirtmek gerekir ki yalnız kapitalist piyasa ekonomisinde değil, işletme düzeyinde kârlılık, yani piyasa ölçütlerine ölçüsüzce yer verilen her ekonomide ortaya çıkabilir. Sovyetler Birliği'ndeki ekolojik felaketlerin en büyüklerinden birini, Baykal gölünün kirlenmesini, göz önüne getirelim. Bu fe-

laket, bireysel işletme rantabilitesi gibi ölçütler, Zülfü'nün akıl almaz bir asymzikla sandığı gibi "sosyalist ülkelerde... yok edildiği" için değil, tam tersine alternatif yaratıcı projeleri arasındaki tercihi bu ölçütler belirlediği için meydana gelmiştir.

Akıllı dışı olan, piyasa mı, sermaye mi?

Böylece rasyonellik açısından piyasa ile sermaye arasındaki ilişki konusuna geliyoruz. Zülfü'ye bakılırsa, akıl dışı olan, piyasa değil, sermaye ilişkisidir. Bu güne kadar bu ikisini birbirine karıştırmışız; "gerici bir rol oynamak istemiyorsak" (!) bundan artık vazgeçmemişi... Gerçek bunun tam tersidir. Sermaye, üretim araçları sahiplerinin, üretim araçlarından yoksun oldukları için emek güçlerini kendilerine satmak zorunda kalın doğrudan üreticilerin, karşılığı ödenmemiş arıtk emeklerine el koydukları bir toplumun temel ilişkisidir. Bu niteLİYLE kapitalist toplum sömürge bir toplumdur. Böyle bir toplumu ahlâka aykırı bulabiliriz. Ama ahlâka aykırı olmak ile aklâk aykırı olmak farklı iki şevidir. Piyasa ile sermayenin birbirine karıştırmasından yakınan Zülfü'nün kendisi ahlâk ile akıl birbirine indirgiyor. Sermaye doğası gereği çok sayıda sermaye hâlinde var olmak zorunda olmasayı, çok sayıda sermaye arasında yıkıcı bir rekabet kapitalizmin temel dinamikini oluşturmasayı, bütün bânların sonucu olarak atılı üretim kapasiteleri, külesel işsizlik ve yüz milyonlarca insanın en temel ihtiyaçlarının giderilmemesi gibi aykırı görüntüler yan yana gelmeseydi kapitalist toplum gene sömürge, gene gayri ahlâkî olundu. Ama akıl dışı olduğundan kolay söz edilemezdi.

Sermayenin değil, piyasanın bu akıl dışılığıdır ki onun kapitalizm altında bile gitgide aşılması eğilimine hız veriyor. Piyasa zombîdir, derken bunu kastediyordum. Yukarda, bireysel sermaye düzeyinde alınan rasyonel kararların global düzeyde nasıl irrasyonellik yaratıguna dejimntistim. Global irrasyonelligin eninde sonunda bireysel sermayeyi de vurması kadar doğal bir şey olamaz. Bunun örneği de ortalamada haddindeki iniş çıkışlar ile konjonktür dalgalarının arasındaki ilişkidir. Piyasa rekabetinin genel kârı, bireysel sermayelerin, ek kâr elde etmek için yeni ve daha verimli üretim teknikleri uygulamaları, böylece rakiplerini geride bırakmaya çalışmalarıdır. Üretkenlik yanında geride kalan küçük ve verimsiz sermayeler, büyük ve verimli sermayelerco yutulur. Böylece üretim, gitgide daha geniş ölçüklerde, daha çok ölü emek (makine ve teçhizat), emek

Piyasanın anarşisi insanlığı yok oluşturan eşigine getirmiŞen, adil, akılcı, demokratik, öz yönetimli, planlı bir iktisadi örgütlenişin kapitalizmin de, bürokratik planlamanın da yerini alabileceğinin yolundaki umutları zayıflatmaya komünistlerin hakkı olabilir mi?

üretkenliği yükseldiği için de daha az canlı emek (isi) kullanılarak yapılmaya başlar. Gel gelelim bu stüreç içinde geri ve verimsiz üretim teknikleri elendikçe, daha önce sahibine ekstra kár sağlayarak üretim tekniği, o üretim dalında yaygın olarak uygulanır üretim teknigi haline gelmiş olur. Sonuç, bireysel sermayenin elde ettiği ek kár ortadan kalkarken, genel kár haddinin de inişe geçmesidir. Kapitalist ekonominin çevrimsel dalgalarının arsında yatan dinamik budur.

Piyasa, çok sayıda sermaye arasındaki rekabeti yok ederken az sayıda sermaye arasındaki rekabeti -bütün yükseliş sonuclarıyla birlikte- şiddetlendirir. Sermayeler bittiğinde tekelleşikçe, akademik iktisatta "dikine temerküz" adı verilen bir stüreç hükmünü geçer. Bu, eskiden piyasa ilişkilerine iâhi olarak bağımsız işletmelerce üretilmeyecek olan çok sayıda girdi ve çıkışın aynı işletme içinde üretilmesi, böylece meta karakterini kaybetmesidir. Üretimin yoğunlaşması, emeğin toplumsallaşması ile karar süreçlerinin parçalı niteliğinin sürmesi arasındaki çelişkinin tekeli kapitalizm altında bulabildiği çarpık, karışık ve yetersiz çözümür bu: piyasanın daha kapitalizm altında köreimeye yüz tutusu.

Sermaye ilişkisinin egemenliğine son verişimizin hemen ertesinde piyasayı "ilgâ" cumeye kalkışsak ilerici bir rol oynamış olmaz elbet. Ama kapitalizmin iskartaya çekilmeye başladığını piyasayı sosyalizm adına savunmaya, körelmesinin önâne set çekmeye kalkışsak gerici bir rol oynayacağımız kesindir.

Peki, piyasanın bütün bu irrasyonellikleri, etkinsizlikleri ortada dururken, nasıl oluyor da Zülfü, onu "erz ve talebin dengelenmesinde en rasyonel, en etkili kurum" olarak nitelendiriyor? Kapitalist piyasa ekonomisini bürokratik merkeziyetçi planlamamın bu gâmkü "hâl-i pârmelâ"yle karşılaştığı için olsa gerek. Bana kalırsa, bir yana "reel kapitalizm'in son yüz elli yıllık, öbür yana kapitalizm sonrası toplumlardan son yetmiş yıllık performansını koyduğumuzda, bu karşılaşmadada kapitalizmin ağır bastığını kesenkes iddia edebilmek için hiçbir bilimsel, mantıkî kanıt yoktur. Ama tartışmanın selâmeti bakımından "reel sosyalizm"in "reel kapitalizm"den daha başarısız olduğunu bir an için teslim etsek bile, bu hayal gücü yoksunluğu karşısında isyan etmemek mümkün mü? Sırf, bu güne dek yaratılmış alternatifinden daha az etkinsiz olduğu için piyasayı etkin ilân etmek komünistlerin istiline vazife midir? Piyasânın anarsisti insanlığı yok olusun eşiğine getirmišen, âdil, akıcı, demokratik, öz yönetimli, plânlî bir iktisadi örgütlenišin kapitalizmin de, bürokratik planlamamın da yerini alabilecegi yolundaki umutları zayıflatmaya komünistlerin hakkı olabilir mi? Zülfü gibiler titpi diye burun kıvırabilirler. Olsun! Gündümüzde insanların, zombi'lerden medet uman vudu'lara, Marxist amaçları terk eden komünistlere değil, kavramın olumu anlamunda ștopyacılara her zamankinden çok ihtiyaci var. Komünizmin ise Marxizme... ■

KAPITALİZM, PERESTROYKA VE EROZYON...

Perestroykayı sosyalizmde bir dönemin başlangıcı olarak değil, devletçi sosyalizmin bitisi olarak görmek gerekiyor.

Fkim ayının 16'sı Dünya Gıda Günüydü. Her yıl milyonlarca çocuğun, yetişkinin açlıktan, kötü beslenmeden olduğu dünyamızda "Gıda Günü" coğumuz için acı bir ironi oldu. Zira Batı'nın kontrolündeki uluslararası kitle iletişim ağı konuya dair çok kendi açısından bakın, son yıllarda gelişen çevreci hareketlerin de etkisiyle, refah toplumunda bolluktan ileri gelen sağıksız beslenme tizerinde duruldu, karbonhidratların zararlarına değindi, kalp ve damar sertliği hastalıklarındaki artışlardan söz edildi, besinlerin oluşumundaki suni maddelelerin sakıncalarına parmak basıldı. Ya da, fazla et yemenin organizmaya olumsuz etkileri sıralandı.

Kuþkusuz, uyanların hepsi doğrudydu, ama sorunun bir de başka yolu vardı. Örneğin, Batı'da 1 kg. et için tam 10 kg lk tâhl yem olarak tüketilmektedir. Veya mevsimi dışında (serada) yetiştişen sebzelerin malîyeti hâli yükseltti. Mescid, 1 kg. yeşil salata için 5 litre mazot harcamaktadır. Tabii ki, gelişkin kapitalist ülkenin yurtası salatayı bu kadar pahalıya yemiyordu, turum tırınlarında, hayvancılıkta yüksek sâfîmânyolar vardı. Bu fonlarmış ise önemli bir bölümü 3. Dünya'dan elde edilen direkt ve dolaylı girdilerden sağlanmaktadır. Batı 3. Dünya'ya sanayî manulleri ve silsah satıyor, finans kurumları eliyle 3. Dünya ülkelerini borçlanırrular, böylece satarken de, alırken de o ülkelere fiyat dayatıyor, sonuçta 3. Dünya köylüsünün, işçisinin emeğini her geçen gün daha da ucuzlatıyor. Gene aynı kapitalist Batı, kendisine yiyecek, hayvan yemi ya da kereste temin etmek için Latin Amerika'nm da, Afrika'nm da florاسını, hatta faunasını değiştiriyor, doğasını tahrif ediyor, doğa-

dengelerini bozuyor, o ülke halkın özelleştirmeyle köylülerinin geleneksel besinlerini yok ediyor. 3. Dünya'daki açlığın nedeni minden birisi de buydu.

İşte, zafer çığıtlarından geçilmeyen kapitalizmin ugarığı ve insanlığa yaptığı dünya dizeni böyle bir anlayışla behâremiyordu.

Batı kapitalizmi kendi ülkesinin insanların pek mi düşünüyordu? Elbette onları 3. Dünya insanından daha fazla düşünüyordu, fakat kendi insanı da insan gibi baklığı iddi edilemezdi. Son derece etkili bir şekilde kullandığı kitle haberleşme araçlarıyla ve tüketim toplumunun nîmetleriyle insanların aptallastırmak, "kitle kültür" ile bireyleri sıradanlaştırıp, toplumu ugar bir sürüle dönüştürmek Batı kapitalizminin "kendi insanına" yakışırduğu yaşam tarzıydı. Burada bir örnekle yetineceğim: "Amerikan Rüyası"nın neye dönüştüğünü inceleyen ve o toplumdan çarpıcı kesitler sunan, ilginç istatistikler veren uzunca bir televizyon röportajının eğitime ayrılan bölümünde bir ilkokul dershaneleri ders sırasında gösteriliyordu; çocukların tahtanın yanındaki büyük televizyon ekranından Coca Cola, 7 Up, Baunty ve benzeri reklamları izlediler. Öğretmen daha sonra röportajı yapan muhabire bilgi verdi, "Derslerimiz için gerekli bilgisayarları okulumuzun temin etmesi imkânsızdı, gördüğünüz cihazı bize bir reklam firması verdi, karşılığında her ders 2 ve 3 dakikalık olmak üzere iki kez o firmamın reklamlarını monitörden yaymıyoruz" dedi. Öğretmen hemen hemen bütün karma okullarının bu uygulamaya bağvurduğunu söylerine ekledi. Böylece, Amerikan pragmatizmiyle, kapitalizmin yaratıcı dehası birleşmiş, sorun çözülmüş oluyordu.

Programın bu bölümünün sonunda verilen rakamlara göre, ABD'de her 10 ilkokul mezunuñ 8'i kendilerine gösterilen dünya haritasında ABD'nin yerini gösterememişler, bu oran Amerikan toplumu genelinde % 55 mis. (Buna karşılık, bir Batı kuruluşumun Sovyetler Birliği'nde rastgele örneklemeye yoluyla yaptığı incelemede her 10 ilkokul mezunuñ tamamı ABD'nin de, Afrika'nm da dünya haritasındaki yerini gösterebilmiş, daha da ilginci, ara-

türmacılar gene rastgele seçikleri bir ilkokul son sınıf öğrencisine siyasi dünya haritmasını çizdirmişler, program hazırlayamamız izleyicilere fikir vermek için yakını çekimden gösterdiği haritada Afrika devletlerinin hemen hemen tamamının sınırları çocuk tarafından doğru çizilmiş.)

Dünya kapitalizminin kalezi ABD'nin yetiştirmeye çalıştığı insan tipi ve onun siyaseti kültür neydi? Bir başka istatistik göre Amerikalıların yarısından fazlası tüm siyaset bilgilerini televizyon reklamlarından ediniyorlar, reklamcılar yurttaşların büyük çoğunluğunun haber bültenlerini izlemeklerini bildiklerinden, önemli siyaset haberleri reklamların içine serpiştiriyorlarmış. Ola ki, Amerikalılar Pepsi Cola içen bir Saddam, bir içen bir Kohl, Gorbaçov votkası içen bir Gorbaçov reklamıyla Körfez Krizini de, iki Almanya'nın birleşmesini de, Perestroykayı da öğrenerek, siyaset bilgilerini tamamıyorlardır. Buna karşılık, her Amerikan genci herhangi bir arabayı söyle bir uzaktan görse, size onun markasını, modelini ve yılını anında söyleyebilir, televizyonlarda düzenlenen haftalık yarışma programlarında gözü bağlı yarışmacı arabayı elleyerek ve kapanın açılma-kapanma sesini dinleyerek markey, modeli ve yili şerefle bir isabetle tahmin edebilir. Ama kendi ülkesinin yerini dünya haritasında gösteremez.

İşte, Amerikan kapitalizminin ideal insan tipi budur. Dünyaya, insanlığa, hatta kendi ülkesinin sorunlarına kayıtsız, onlardan habersiz, kendisinden ve küçük düşüncelerinden başka hiçbir kimseyi, hiçbir şeyi düşünmeyen bir prototip. Ilkokuldan başlayarak bilgisayar kullanmasının öğrenen, hayatı atıldıktan sonra işi ve varsa bir hobby'si- dışında hiç bir konuda bilgiyi olmayan bir egoist.

Bu tip, derece derece tüm ileri kapitalist ülkeler için geçerlidir. Hiçbir Avrupa ülkesini bu prototipten tanzih edemeyiz. Son bir örnek vermek istiyorum: Almanya'da devam ettiğim bir bilgisayar kursunda, sınıfakilerle zaman zaman politika konuşmasını yadırgayan bir kursiyer yarına gelerek bu ilgimin nedenini sormuş, verdiği yanıt üzerine kendisinin nelerde (daha doğrusu kimlerde) ilgilendığını önem sırasına göre, parmaklarıyla işaret ederek söylemiş. "Birincisi: Ben" demişti, "İkincisi hiçbir şey, üçüncüsü karım, dördüncüsü köpeğim, beşinci hiçbir şey, altıncısı hiçbir şey, sonrası hiçbir şey, hiçbir şey..." Bu tipin abartılmış bir örnek olduğu kanısında değilim. Gelişkin kapitalist toplum insanlarınvardığı nokta böyle bir tiptir. Sadece burada andığım kişi, diğerlerinden daha hayasızdır, ama bir bakma daha açık sözlüdür de.

□

Kabul edelim ki, sosyalizm içinde ortaya çıkan kapitalizme öykümme devam ettiği takdirde oralarда da bir kuşak sonra bu insan tipi yaygınlaşmış olacaktır.

Perestroyka'cılar kapitalist piyasa ekonomisinin faziletlerini keşfettiler. Şimdi büyük bir iştıyalı ona yöneliyorlar, özelleştirmeyi ve pazarı can kurtaran simidi gibi görüyorlar.

Glasnostla birlikte saydamlık geldi, sistemin içinden boş olduğu görüldü. Fakat glasnosttan saydamlığı sadece real sosyalizmin içini göstermiyor, bizzat perestroykanın da içini gösteriyor. Bu nedenle, glasnost camının ardından real sosyalizmi tanıma evresinin çoktan

geçtiği, o camın arasında şu anda perestroyka'nın koşluğunun, boşluğunun seyredildiği aşıkardır.

Toplumların yaşamında önemli değişiklikler, büyük dönüşümler ciddi düşünSEL çabaların, fikirlerin arkasından meydana gelirler. Perestroyka ise hiçbir ön düşünSEL çalışması, bu düşünucuların mayalaranması olmayan spontane bir hareket halinde ortaya çıktı. Fikri bir zemi ni ve çalışması bulunmadığı için de, el yordamıyla yol alımmaya çalışıldı, sonuç pazar ekonomisini keşf etti.

Kanaatimce, perestroykayı, sosyalizmde yeni bir dönemin başlangıcı olarak değil, sadece devletçi ve prematüre bir sosyalizmin bitiş olarak görmek gerekiyor. Bu bakımdan, perestroyka bir start değil, bir final oldu. Nitelikle, real sosyalizm 70 yılda iflas etmiş, perestroykacı sosyalizm 03 yılda iflas etti. Çünkü, tekrar ediyor, perestroykanın fikriyatı yoktu, "durum çok kötü, mutlaka bir şeyler yapıp düzeltmek lazım" dörtlüsü ve pragmatizmi vardı.

Dünya sosyalist hareketi yeniden atılım yapacaktır, içinde bulunduğuımız evre sosyalizmin de, dünyamız da ciddi ve köklü bir transformasyon için gerekli fikriyatın olması, örgütlenmesi ve mücadeleci sürecidir. Sorunu böyle kavramayalar açısından sosyalizm bitmişir, uzun süre kapitalizme boyun eğip onun içinde devinmekten başka çare yoktur. Son yılların gelişmelerinin Türkiye solunun bir kesiminde yaratığı etki budur.

Diger bir etki ise, toplumu surmuş umutsuzluk, bezginlik ve meskenet ortamında kimi sol kadroda gözlenen yoğun bir karamsarlıktır.

Kuşkusuz, ne birinciler, ne de ikinciler için söylemeyecek söz bir iman tazelemesi nitelikinde olamaz. Çünkü konu her geyden önce düşünsemdir, toplumu, dünyayı derinlemesine kavramak, insanlığın tarihini ihata etmek sorunudur. Düşünçeyi geliştirme çabalarının yanısıra ey-

lemilik sorunudur, küçüklü, büyülü demeden mücadelelere girmek, örgütlenmek, yiğinlar her alandaki kendi öz kurumlarını yaratmaları için onlara yardımcı olmaktır.

Bu büyük kasırga altında azımsanmayacak sayıda sosyalistin döküleceğini, ya da kenara çekiliп beklemeyi yeğleyeceğini tahmin etmek için kâhin olmak gerekmeye. Yaşanılan erozyon daha şimdiden vahim boyutlarıyla görülüyor.

Sosyalistlerde gözlenen erozyonun iki boyutu var. Birincisi kadro yönünden, hiç deşile aktif mücadele elemanlarının azalması açısından, ikincisi ve asıl korkunç olası ise sosyalist değerler, etik, moral ölçüler bakımından.

Kalanların ve aktif mücadeleci sürünenlerin görevi, düşünSEL tretkenliği ve gelişkin bir sosyalizm projesini geliştirmeye çabalarının hiç elden bırakmadan, sosyalizmin manevi değerlerine sahip çıkmaktır. Bir başka deyişle sosyalizmin sadice idealler değil, aynı zamanda idealları da ahlaklı normlarını da mücadele içinde ve toplumda yaşatmaktadır. Sosyalizmde ifadesini bulan idealler ve değerler, insanlığın tretkebildiği en gelişkin değerlerdir, ideallerdir. Kapitalizme teslimiyet ya da bu kasırganın bir gün kendiliğinden geçip gitmesini beklemek ise insanlığı da, ülkemiz toplumunu da, yazının birinci bölümünde birkaç örnekle andığım "yaşam tarzı"na ve insan tipine terketmek demekür.

Tabii ondan da önce, kendimizi o insan tipi döndürmenin başlangıcı demektir. ■

Yalçın Yusufoglu

Bu büyük kasırga altında azımsanmayacak sayıda sosyalistin döküleceğini, ya da kenara çekiliп beklemeyi yeğleyeceğini tahmin etmek için kâhin olmak gerekmeye.

BİLAR A.Ş. BİLİM MERKEZİ

programlı seminerler dizisi

05.11.1990 - 02.02.1991

Türkiye Ekonomisi: Tülay Arın, Hacer Ansal, Taner Berksoy, Ümit İzmen, Nuri Karacan, Cevat Karataş, Mustafa Sönmez, Burhan Şenatalar, Gülay Günlük Şenesen, Ümit Şenesen, E. Ahmet Tonak, Gürel Tüzün • **Felsefi Düşünce nin Doğusu:** İskender Savaşır • **Marksist İktisat Eleştirisinin İncelikleri:** Nail Satlıgan, E. Ahmet Tonak • **Anadolu Uygarlıklar:** Faruk Pekin, Murat Belge, Cengiz Bektaş, Selim Deringil, Selçuk Esenbel, İsmet Zeki Eyüboğlu, İlber Ortaylı, İsmail Soytemiz, Mehmet İhsan Tunay, Mete Tuncay • **20. Yüzyılın Politik Dersleri ve Tophumsal Gelişmenin İzlenmesi:** M. Tanju Akad • **Devlet ve Aydınlar:** Bülent Somay • **Marksist Eleştiri ve Diyalektik:** Gülnur Savran, Nail Satlıgan • **Türkiye'de Sosyalizmin İmkanları ve İslamiyet:** Zeki Tombak, H. Narlı • **Türkiye'de ve Dünyada Sermaye Piyasaları:** Ata Algül, Haluk Levent • **Seksenli Yıllarda Metropol Yaşamı:** Erhan Acar • **Şu "Müzik" Denen Şey:** Ayşe Tütüncü • **Tarihsel Bağlamları İçinde Marksist Politika Tartışmaları:** • Meltem Ahiska, Çağatay Anadol, Murat Belge, Tanıl Bora, Halil Berktaş, H. Hasan Çebi, Metin Çulhaoglu, Orhan Dilber, Ömer Erzelen, Aydın Giritli, Orhan Koçak, Ertuğrul Kürkçü, Saruhan Oluç, İlber Ortaylı, Nail Satlıgan, İskender Savaşır, Gülnur Savran, Sungur Savran, Orhan Silier, Bülent Somay, Zeki Tombak, Mustafa Yalçınar • **Türkiye Sol Tarihi:** Aydın Giritli, Halil Berktaş, Metin Çulhaoglu, A. Hamdi Dinler, Rasih Nuri İleri, Saim Koç, Ertuğrul Kürkçü, Saruhan Oluç, Şaban Ormanlar, Mete Tuncay, Ragıp Zarakolu

kayıtlar başlamıştır.